

X–XI. századi temető Nyíregyháza–Felsősimán határából* (M3-as autópálya 161. lelőhely)

Jakab Attila

Bevezetés

A lelőhely az M3-as autópálya Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei szakaszának terepbejárásakor került elő 2003-ban. A Felsősima határában (1. kép) – a Gyebrás-tanyától ÉK-re – fekvő területen egy orsógombot és egy koponyatöredéket találtak, ami alapján valószínűsíthető, hogy a területen temetőre kell számítani. A feltárás 2005. július 21-e és október 3-a között történt Istvánovits Eszter vezetésével.¹ Összesen 377 objektumot tártak fel 19920 m²-en. Közülük 153 bizonyult császárkori sírnak, míg 106 temetkezés a X–XI. századra keltezhető (ISTVÁNOVITS–ALMÁSSY 2005. 289.). Az alábbiakban az utóbbi temetőrészletet mutatombé (2. kép).



1. kép

A lelőhely elhelyezkedése Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

Fig. 1

Situation of the site in Szabolcs-Szatmár-Bereg County

* A temetőt rövid, képes előadás formájában már bemutattuk 2007-ben, a Kovács László 60. születésnapjára rendezett konferencián: Istvánovits Eszter – Jakab Attila: Adatok a Nyíregyháza–Felsősimán feltárt honfoglalás és kora Árpád-kori temetkezésekhez címmel. A tanulmány egyéb elfoglaltságaim miatt nem készült el a konferencia anyagából összeállított kötetben, ezért jelenik meg most a Jósa András Múzeum Évkönyvében. Időközben sor kerülhetett a temető teljes antropológiai és archaeozoológiai feldolgozása is (ld. Szathmáry László és Kelemen Imola tanulmányát ugyanebben a kötetben!).

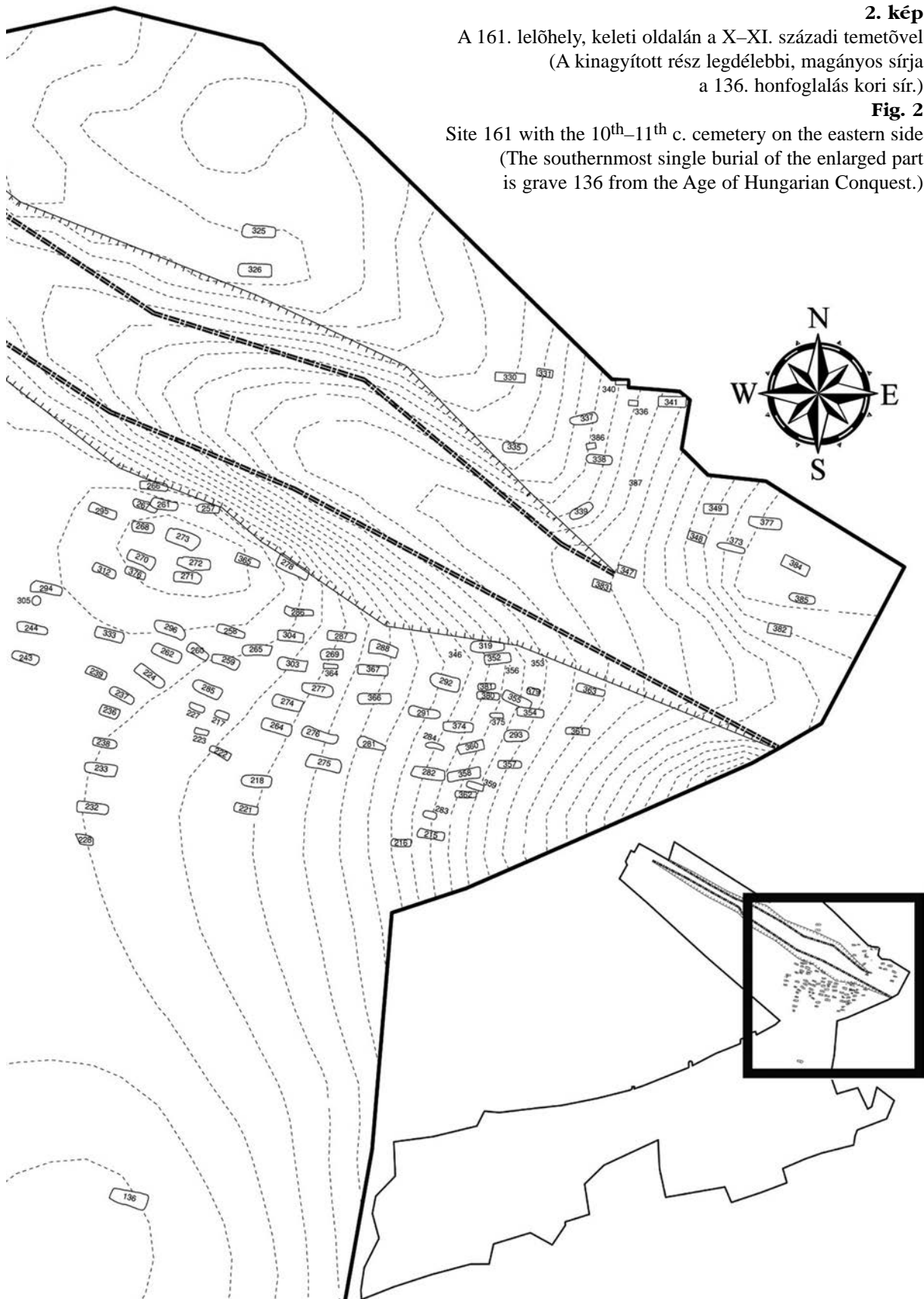
¹ Ezúton is köszönöm Istvánovits Eszternek, hogy a temető anyagát publikálásra átengedte. Az ásatáson munkatársként részt vettek Almássy Katalin, Babolcsi Andrea régészek, Bakos János, Bocz Péter, Mester Andrea technikusok, Gábor Tamás, Kiss László rajzoló, valamint Bene Zsuzsanna és Heipl Mónika egyetemi hallgatók (Szeged). Bacskai István fémkeresővel segítette a feltárást. A geodéziai és térinformatikai munkát Veszprémi László végezte.

2. kép

A 161. lelőhely, keleti oldalán a X–XI. századi temetővel
(A kinagyított rész legdélebbi, magányos sírja
a 136. honfoglalás kori sír.)

Fig. 2

Site 161 with the 10th–11th c. cemetery on the eastern side
(The southernmost single burial of the enlarged part
is grave 136 from the Age of Hungarian Conquest.)



Sírleírások²

136. sír (I–II. tábla, 3. kép)

Lekerekített sarkú téglalap alakú, keskeny, sárga és szürke szemcsés folttal jelentkezett, melynek DNy-i sarkán 80x60 cm-es, négyszögletes, egynemű barnásszürke ráásás látszott. A sír keleti végén, a nyéses szintjén jelentkezett a fal mellett egy lóláb. Az északi fal mellett, a középtől kissé keletre, 15 cm mélyen oldalán fekvő lókoponyára bukkantunk. A betöltésben mindenütt fehér pókháló-szerű lenyomatok – szerves anyag maradványa – látszottak. 25 cm mélyen, középtájon halványan rajzolódott egy 55x170 cm-es folt, melynek keleti szélén famaradványok voltak. Lefelé ez a beásás szűkült. Feltehetőleg későbbi ráásás volt a sírra, amelybe a nyúzott lólbort helyezték. A barna réteg – amely valószínűleg a bőr maradványa – a lókoponya alatt is jelentkezett. A sírban maturus korú férfi hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, bolygatott vázát bontottuk ki. Bal kézfeje a combon feküdt. Koponyája hiányzott, helyén apró falenyomatokat találtunk a gödör alján. A medencétől felfelé a jobb kar és az alsó csigolyák kivételével a csontokat összedobálták. A férfi igen robusztus lehetett, erős izomtapaással. A sírban mért vázhossz kb. 185 cm. A lábfej helyzete alapján csizmában temették el. A rablóakna a sír DNy-i sarkánál látszott, kissé sarkos volt. Betöltésében megtaláltuk az állkapcsot, egy bordát, néhány csigolyát és a szegycsontot. A sírgödör H: 275 cm, Sz: 100–110 cm, M: 54 cm, tájolása Ny–K 285–105°.

Leletek:

1. Két lapos, rombusz alakú *nyílhegy* a bal kézfej külső oldalán, hegygel a fej irányában. H: 9,4 cm, Sz: 2,3 cm, V: 0,3 cm, H: 7,8 cm, Sz: 2,5 cm, V: 0,5 cm.
2. Mellettkük éllel kifelé a fal irányában, oldalán, ferdén lefelé nyéltámaszos *balta*. H: 12 cm, Penge szélessége: 4 cm (4. kép).
3. Kissé feljebb, a bal medence külső oldalánál téglatest formájú *fenőkő*. H: 5,9 cm, Sz: 1,9 cm, V: 0,9 cm.
4. A lábnál, a sír alja felett 31–45 cm közt *lókoponya* a jobb oldalán, orrával a fej felé. 68 cm-re kezdődött a sír keleti végétől. A ló négy *lába* a sír ÉK-i sarkában 35–45 cm magasan a sír alja felett feküdt.
5. A lólábak mellett a sír alján trapéz alakú *kengyelt* találtunk füllel a lólábak felé. M: 18 cm, Sz: 15,5 cm (5. kép).
6. A kengyel alatt az északi oldalnál ovális *hevedercsat* igen rossz állapotban. H: 5,3 cm, Sz: 3,3 cm, V: 0,6 cm.



3. kép

Nyíregyháza–Felsősima 136. sír

Fig. 3

Nyíregyháza–Felsősima, grave 136



4. kép

Nyíregyháza–Felsősima 136. sír: nyéltámaszos balta

Fig. 4

Nyíregyháza–Felsősima, grave 136: axe with a stay for the shaft

² A sírleírásokat Istvánovits Eszter, a tárgyleírásokat a szerző készítette. Az érméket Kovács László határozta meg. A tárgyakat (a 136. számú honfoglalás kori sír leletanyagának kivételével) Szinyéri Péterné és Takácsné Varga Ágnes restaurálta. Mint-hogy a lelőhely császárkori anyagát még nem fejezték be, a leltározásra egyelőre nem került sor.

7. A *kengyel* trapéz alakú párja, az előző példánytól nyugatra 6 cm-re, kissé ferdén, füllel kelet felé feküdt. M: 19 cm, Sz: 14 cm.
8. A lókoponya mellett, a sír alja felett 23 cm-rel apró *tojáshéj*.
9. A lábfej közt É–D-i irányban kis téglalap alakú *övecsát*. H:4,1 cm, 3,3 cm, V: 0,6 cm.
10. A jobb lábujjperceken nagy karikás *csikózábla*. Karikájának átmérője 6 cm. Az egyik szájvas 9,5 cm.
11. A bal medence felső széle alatt É–D-i irányban líra alakú *csiholó*. Átm: 9,5x5,6 cm.



5. kép

Nyíregyháza–Felsősima 136. sír részlete a kengyelekkel

Fig. 5

Nyíregyháza–Felsősima, detail of grave 136 with the stirrups

215. sír (III. tábla)

A domb keleti lejtőjén, a sárga homokban barnás betöltésű, halványan rajzolódó sírfolttal jelentkezett. A jó megtartású, bolygatatlan, juvenis korú férfi(?) koponyája előre nézett, fel volt támasztva. A koponyán homlokvarrat látszott. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Jobb karja derekszögben behajlítva feküdt. A bal alkar a térden keresztben, de bal kézfeje a bal comb felső végén. A sírban mért vázhossz 125 cm. A sírgödör H: 191 cm, Sz: 64 cm, M: 30 cm, tájolása Ny–K 279–99°.

Leletek:

1. Az áll alatt 4 szem hengeres, könnyű *üveggyöngy*.³ Középső részükön pántszerűen körbefutó ezüsthólia csikja, melyek csak részlegesen maradtak meg. M: 0,9–1 cm, Sz: 0,8 cm, a fólia szélessége 0,4 cm.
2. A bal felkar alsó végén I. (Szent) László *denárja* H29 (pereme kitört).

216. sír (III. tábla)

A gépi humuszolás során megtalált sír. Foltja az előbbihez hasonlóan, de kissé elúszóan jelentkezett. Az infans II. korú gyerek jó megtartású, bolygatatlan vázának koponyáját a gép megsértette, széttöredezett. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. A kar a test mellett nyújtva helyezkedett el. A sírban mért vázhossz 120 cm. A sírgödör H: 139 cm, Sz: 50 cm, M: 9 cm, tájolása Ny–K 276–96°, melyben a váz tájolása Ny–K 270–90°.

Leletanyaga nem volt.

217. sír (III. tábla)

A dombtető sárga homokjában jól látszó barna, sárga szemcsés foltal jelentkezett. A sírba fektetett infans I. korú gyerekeknek csak a koponyája maradt meg, az is igen rossz állapotban. A sírgödör H: 98 cm, Sz: 50 cm, M: 10 cm, tájolása Ny–K 285–105°.

Leletanyaga nem volt.

218. sír (III. tábla)

A gép a humuszolásnál megsértette a csontokat. A sárga homokban viszonylag jól rajzolódó barnás-szürke foltot sikerült megfigyelni. A maturus korú bolygatatlan, jó megtartású férfi váz koponyájának csak töredékei maradtak. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Keze a medencén került elő. Sírban mért vázhossza 171 cm. A sírgödör kisebb lett, mint a folt szintjén gondoltuk, valószínűleg a gép kissé „elmaszatolta”. H: 208 cm, Sz: 66 cm, M: 10 cm, tájolása Ny–K 270–90°.

Leletanyaga nem volt.

³ Jelenleg csak három darab van meg.

221. sír (III. tábla)

A sárga homokban jól látszó szürkésbarna folttal jelentkezett. 10 cm mélyen 163 cm hosszú, a fejnél 45 cm széles, a lábnál 30 cm széles sötétebb folt – valószínűleg a koporsó – jelentkezett. A sír betöltése sárga, kevés fekete szemcsével, a koporsóé fekete, sárga foltos. A jó megtartású adultus korú férfi hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a jobb oldalára billent. A két kar szorosan a test mellett, a kézfej a combon feküdt. A fogmeder hátul „beszívódott”. Sírban mért vázhossza 138 cm. A felszedés utáni horolásban a medence alatt vöröses folt látszott. A sírgödör H: 170 cm, Sz: 52 cm, M: 20 cm, tájolása Ny–K 278–98°.

Lelet:

1. A jobb kezén – valószínűleg a gyűrűs ujjon – kerek, kissé szögletesedő átmetszetűre kialakított, nyitott *bronzgyűrű*, melynek két vége egymáshoz ér. Átm: 2,3 cm, V: 0,25 cm.

222. sír (III. tábla)

A gépi humuszosítás során a váz megsérült. A nyelésnél kevésbé jól látszó, barnásszürke foltját regisztráltuk. A matusos-senilis korú férfinak csak a mellkasa maradt in situ. A váz kb. felét – koponya, felkar – tudtuk a gép után összeszedni. A sírgödör H: 145 cm, Sz: 50 cm, M: 3 cm, tájolása Ny–K 286–106°.

Leletanyaga nem volt.

223. sír (IV. tábla)

A sárgásbarna homokban közepesen jól látszó, barnásszürke, keskeny folttal jelentkezett. A koponya tetejét a gépi humuszosítás megsértette. A gyerekváz igen gyenge megtartású. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben, csak a kissé jobbra, előre billent koponya és a láb maradt meg. Sírban mért vázhossza 72 cm. A sírgödör H: 90 cm, Sz: 40 cm, M: 8 cm, tájolása Ny–K 280–100°, melyben a váz Ny–K 272–92° tájolással feküdt.

Lelet:

1. A felszedés után a bal mellkas alatti részen fémkeresővel találtuk meg I. András egy körülnyírt *de-nárját* (H9).

224. sír (IV. tábla)

Jól látszó, sötétebb barnásszürke folttal jelentkezett. A juvenis-adultus korú nő váza rossz megtartású. Koponyája széttöredezett, a jobb oldalára billent. A mellkas hiányos: nem voltak bordák, hiányzott az alkar – valószínűleg állatjártat mozdíthatta el. Sírban mért vázhossza 150 cm. A gödör rövidebbnek bizonyult, mint a folt alapján gondoltuk, keleti végét kissé túlbontottuk. A sírgödör H: 220 cm, Sz: 65 cm, M: 25 cm, tájolása Ny–K 303–123°.

Leletek:

1. A koponyától balra közepes méretű, ovális, kerek átmetszetű, *S végű* ezüst *karikaékszer*. *S* vége észak felé állt. Átm: 2,1x2,4 cm, V: 0,2 cm, az *S* vég H: 0,7 cm, Sz: 0,3 cm.
2. A jobb felkar belső oldalán kerek, elkalapált végű, négy szálból *fonott* ezüstgyűrű. Átm: 2,5 cm, V: 0,35 cm (6. kép).
3. A koponya felszedése után, a jobb oldal alatt egy ovális, kerek átmetszetű, *S végű* ezüst *karikaékszer*. *S* vége északra nézett. Átm: 2,2x2,2 cm, V: 0,2 cm, az *S* vég H: 0,7 cm, Sz: 0,4 cm.
4. Közvetlenül mellette délről egy kisméretű, ovális, kerek átmetszetű, *S végű* ezüst *karikaékszer*, *S* végével ugyancsak északra. Átm: 1x1,2 cm, V: 0,1 cm, az *S* vég H: 0,5 cm, Sz: 0,2 cm.⁴



6. kép
Nyíregyháza–Felsősimai 224. sír
Fig. 6
Nyíregyháza–Felsősimai, grave 224

227. sír (IV. tábla)

A dombtető sárga homokjában jól látszó, barnásszürke folttal jelentkezett. Mintegy 10 cm mélységben kirajzolódott 94 cm hosszú, 28 cm széles belső foltként a koporsó, melynek betöltése szürke, míg a sír betöltése kevés fekete szemcsével tarkázott sárga. A rossz megtartású, infans I. korú gyerek vázából a koponya

⁴ Az *S* vég egy része a restaurálás során letört.

és a combcsont maradt meg. Ez alapján hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Sírban mért vázhossza kb. 60 cm. A sírgödör H: 114 cm, Sz: 43 cm, M: 7–8 cm, tájolása Ny–K 290–110°.

Leletanyaga nem volt.

228. sír (IV. tábla)

A barnás homokos altalajban közepesen jól látszó, egynemű, sötétebb barnásszürke folttal jelentkezett. Vágta a 229. – császárkori – objektumot. A közepes-gyenge megtartású női váz koponyáját a gépi humuszolásnál találtuk meg: így az arckoponya hiányzott. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben Sírban mért vázhossza 152 cm. A sírgödör H: 170 cm, Sz: 64 cm, M: 10 cm, tájolása Ny–K 280–100°, melyben a váz Ny–K 282–102° tájolással feküdt.

Lelet:

1. A bal medence helyén egy ép Salamon *denár* (H17).

232. sír (V. tábla)

Jól látszó folttal jelentkezett a sárgásbarna altalajban. Betöltése sötét barnásszürke, egynemű. A közepesen jó megtartású, maturus korú férfi vázának koponyája a gépi humuszolásnál megsérült, az arckoponya csonkult. Álla leesett, a koponya kissé hátrabillent. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Karja szorosan a test mellett. A váz helyzete alapján koporsóban temették el. A kéz a medencén volt összerakva. A lábfej tartása csizmára utalt. Sírban mért vázhossza 156 cm. A sírgödör H: 220 cm, Sz: 73 cm, mélysége 15 cm, tájolása Ny–K 278–98°.

Leletanyaga nem volt.

233. sír (V. tábla)

Sötét barnásszürke folttal jelentkezett a barna altalajban. Vágta a 234. császárkori kőárkot. A jó megtartású, juvenis-adultus korú nő vázának koponyája jobbra kissé előrebukott. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Mellkasát állatjárat bolygatta. A kar szorosan a test mellett, jobb keze a medence alatt volt. Sírban mért vázhossza 146 cm. A sírgödör H: 228 cm, Sz: 77 cm, M: 20 cm, tájolása Ny–K 276–96°, melyben a váz Ny–K 280–100° tájolással feküdt.

Leletek:

1. A koponya jobb oldala mellett nagyobb, enyhén ovális, kerek átmetszetű, bordázott *S végű* ezüst *karikaékszer*. S vége az arc felé nézett. Átm: 2,6x2,8 cm, V: 0,2 cm, az S vég H: 0,9 cm, Sz: 0,5 cm.
2. A láb végétől 15 cm-re, állatjáratban kerekded, vékony, kerek átmetszetű, *S végű* ezüst *karikaékszer* találtunk, melynek S végéből csak az indítása maradt meg.⁵ Átm: 1,3 cm, V: 0,1 cm.

236. sír (V. tábla)

Eléggé széles és kicsi, sötét barnásszürke folttal jelentkezett a barna altalajban. A váz csontjai a gépi humuszolás során megsérültek. Az infans II. korú gyerek hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű váza gyenge megtartású. A koponya homloki részét a gép megrongálta. A jobb kar a test mellett nyújtva, a bal hiányzott – állatjárat mozdította el. Sírban mért vázhossza 82 cm. A sírgödör H: 134 cm, Sz: 76 cm, M: 5 cm, tájolása Ny–K 286–106°.

Leletek:

1. Az áll jobb alsó szélénél ovális, kerek átmetszetű, *S végű* ezüst *karikaékszer*. S vége északra nézett. Átm: 1,5x1,8 cm. V: 0,15 cm, az S vég H: 0,7 cm, Sz: 0,4 cm.
2. A jobb medencétől kissé nyugatra a gerincen egy ép Salamon *denár* (H14).
3. A koponya mosásakor egy kerekded, kerek átmetszetű, *S végű* ezüst *karikaékszer* került elő. Átm: 1,7x1,9 cm. V: 0,15 cm, az S vég H: 0,8 cm, Sz: 0,4 cm.

237. sír (V. tábla)

Közepesen jól látszó barnásszürke folttal jelentkezett a barna altalajban. Az infans II. korú gyerek közepes megtartású vázának koponyája a jobb oldalára billent. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Felsőteste

⁵ A sírleírásban gyűrűként szerepel. Kis mérete, valamint az S vég indítása miatt ez kizárható. A sírban azonban valóban kellett lennie gyűrűnek, amit a jobb kéz egyik ujjpercén megfigyelhető patina bizonyít.

hiányos: jobb karja és bal alkarja nem volt meg. Ezeket állatjárat mozdította el. Bal lábát kissé felhúzták. Sírban mért vázhossza 107 cm. A sírgödör H: 189 cm, Sz: 65 cm, M: 13 cm, tájolása Ny–K 294–114°, melyben a váz Ny–K 285–105° tájolással feküdt.

Leletek:

1. A bal medence felett I. Béla egy körülnyírt *denárja* (H12).
2. A jobb mellkason a felszedéskor kis *salak(?)darabot* találtunk.

238. sír (VI. tábla)

Hosszú, keskeny, sárga foltos, sötét barnásszürke folttal jelölt a barna homokban. 20 cm mélyen jól látszott, hogy pontosan a 234. – császárkori – árok mellé ásták. Az adultus korú nő váza közepes megtartású. Koponyáján látszott, hogy fej alá elég magas támaszt helyeztek. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Karja a test mellett, keze a combon feküdt. Gerince csaknem teljesen hiányzott. Sírban mért vázhossza 147 cm. A sírgödör H: 172 cm, Sz: 60 cm, M: 35 cm, tájolása Ny–K 278–98°.

Leletek:

1. A jobb csecsnyúlványon egy kerekded, kerek átmetszetű, *S végű* bronz *karikaékszer*. S vége a sír alja felé nézett. Átm: 1,9 cm, V: 0,15 cm, az S vég H: 0,7 cm, Sz: 0,2 cm.
2. A bal mellkas külső szélénél Salamon *denárja* (H14?) igen rossz állapotban, félbetörve. A két darab egymás alatt feküdt.
3. A jobb comb felett 5 cm-rel, a felső harmadban ovális, elkalapált végű, négy szálból *fonott gyűrű*. Átm: 2x3 cm, V: 0,5 cm (7. kép).
4. A betöltésben egy szem korong nélkül készített, jellegtelen őskori *cserép*.



7. kép
Nyíregyháza–Felsősima 238. sír
Fig. 7
Nyíregyháza–Felsősima, grave 238

239. sír (VI. tábla)

Közepesen jól látszó, sötét barnásszürke folttal jelölt a barna talajban. Az infans I. korú gyerek váza igen rossz megtartású. Koponyája a bal oldalára billent, jobb oldalát a gépi humuszolás roncsolta. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. A vázból a koponyán kívül a bal felkar és a két láb maradt meg. Sírban mért vázhossza 74 cm. A sírgödör H: 148 cm, Sz: 58 cm, M: 14 cm, tájolása Ny–K 285–105°, melyben a váz Ny–K 287–107° tájolással feküdt.

Leletanyaga nem volt.

243. sír (VI. tábla)

A 245. – császárkori – árokra ráasott, körben sötét barnásszürke, közepén sárgás betöltésű sírfolt. Mintegy 10 cm mélyen kibontva kiderült, hogy valójában a gödör kisebb, mint a folt alapján gondoltuk. Ezen a szinten rajzolódott egy sötétebb, 155x35–38 cm-es „belső”, barnásszürke, sárga foltos folt – valószínűleg a koporsó. A sír betöltése világos barnássárga. A jó megtartású adultus-maturus váz hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája jobbra kissé előrebillent. A fej alatt párna lehetett. Jobb karja nyújtva a test mellett feküdt, a bal enyhén behajlítva, a bal kézfeje a medencén. Sírban mért vázhossza 135 cm. A sírgödör H: 178 cm, Sz: 58 cm, M: 40 cm, tájolása Ny–K 285–105°, melyben a váz Ny–K 276–96° tájolással feküdt.

Lelet:

1. A gerincoszlop közepén egy meghatározhatatlan, negyed *ezüstpénz* (H?).

244. sír (VI. tábla)

A 245. – császárkori – árokra ráasott, világosabb barnásszürke folttal jelölt. Oldala és alja bizonytalanul vált el a környezettől. Az adultus váz megtartása gyenge. Valószínűleg hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. A koponyának csak töredékeit találtuk meg, a mellkas és a jobb felkar hiányzott. A láb kissé szétcsúszott, X állásban feküdt. Sírban mért vázhossza 147 cm. A sírgödör H: 220 cm, Sz: 60 cm, M: 15 cm, tájolása Ny–K 271–91°.

Leletanyaga nem volt. A bal medence vonalában, a sír szélén két *lófog* volt. Ezek alighanem a 245. árokból kerültek ide.

257. sír (VI. tábla)

A gépi humuszosítás során megtalált váz. A közepesen jó megtartású gyerek váza a jobb oldalán feküdt, lába kissé felhúzva. A felsőtest hanyatt feküdt. A koponya kissé a jobb oldalára billent, arcrészét a gép megromgálta. Mellkasát állatjárat bolygatta. Alkarja hiányzott. A sírgödör H: 156 cm, Sz: 61 cm, M: 16 cm, tájolása Ny–K 275–95°.

Leletanyaga nem volt.

258. sír (VII. tábla)

Közepesen jól látszó folttal jelentkezett a sárgás talajban. Kiszántott infans I. korú gyerekváz. A koponyából és a felsőtestből csak apró töredékek maradtak. Bal lába, valamint a jobb combja in situ feküdt. Sírban mért vázhossza 75 cm. A folt hosszabbnak látszott, mint amilyen valójában a gödör volt. Az újranyesésnél sikerült megfigyelni a sír foltját is. A sírgödör H: 145 cm, Sz: 52 cm, M: 8 cm, tájolása Ny–K 282–102°, melyben a váz Ny–K 277–97° tájolással feküdt.

Leletanyaga nem volt.

259. sír (VII. tábla)

Sötét barnásszürke, viszonylag jól látszó folttal jelentkezett a barnásszürke talajban, azonban a két vége csak bizonytalanul vált el a környezettől. A adults korú nő koponyája hátrabillent, az arckoponyarészt elszántották. Az áll leesett. A váz gyenge megtartású, hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Jobb karja a test mellett nyújtva, a bal a hasán, derékszögben behajlítva került elő. Sírban mért vázhossza 136 cm. A sírgödör H: 198 cm, Sz: 66 cm, M: 18 cm, tájolása Ny–K 280–100°.

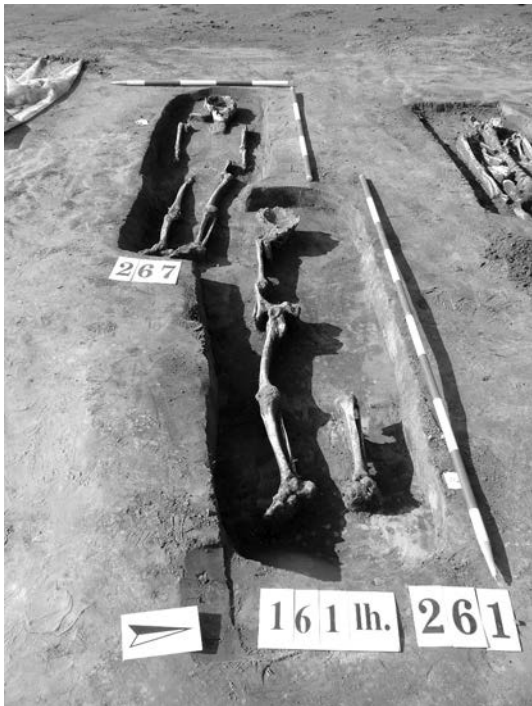
Leletanyaga nem volt.

260. sír (VII. tábla)

Jól látszó, sötét, csaknem fekete betöltésű folttal jelentkezett. 5 cm mélyen egy belső, 130 cm hosszú, 28–50 cm széles folt látszott. Valószínűleg a koporsó fej felé szélesedő foltja. A rossz megtartású infans II. korú gyerek koponyája a bal oldalára fordult. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Mellkasa hiányzott – állatjárat bolygatta. Medencétől lefelé in situ feküdt. Jobb alkarja megvolt. Sírban mért vázhossza 97 cm. A sírgödör H: 160 cm, Sz: 55–74 cm, M: 8–10 cm, tájolása Ny–K 284–104°, melyben a váz Ny–K 286–106° tájolással feküdt.

Lelet:

1. A jobb csecsnyúlványon kisméretű, nyitott, kerek átmetszetű, körte alakú bronz *hajkarika*. Átm: 0,9x1,2 cm, V: 0,2 cm.



261. sír (VII. tábla, 8. kép)

A gépi humuszosítás során egy váz csontjaira bukkantunk. Nyesésnél halványan rajzolódott a foltja. A 267. sírral valószínűleg szuperpozíciós, de a kronológiai helyzetük kérdéses (ld. a 267. sír leírásánál!). A koponyát a gép széttörte: valószínűleg a bal oldalán feküdt. A feltehetőleg férfi váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Bal oldalát elszántották. Ebből az oldalból csak a lábszár maradt in situ. Sírban mért vázhossza 142 cm. A sírgödör H: 203 cm, Sz: 64 cm, M: 20 cm, tájolása Ny–K 278–98°.

Lelet:

1. Felszedéskor, a koponya alatt egy kerekded, kerek átmetszetű, S végű ezüst *karikaékszer*. Átm: 2,2x2,3 cm, V: 0,2 cm, az S vég H: 0,7 cm, Sz: 0,25 cm.

262. sír (VIII. tábla, 9. kép)

Igen jól látszó, sötét barnásszürke folttal jelentkezett a barna altalajban. 15 cm mélyen halványan rajzolódott a 185 cm hosszú, 50–55 cm széles koporsó. A fej felé egészen enyhén

8. kép

Nyíregyháza–Felsősima 261. és 267. sír

Fig. 8

Nyíregyháza–Felsősima, graves 261 and 267

szélesedett. Foltja a környezeténél kicsit sötétebb. A jó megtartású matusus férfiváz⁶ hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára fordult. Karja a test mellett feküdt, a kézfej a medence alatt. Sírban mért vázhossza 147 cm. A sírgödör H: 208 cm, Sz: 64 cm, M: 20 cm, tájolása Ny–K 278–98°.

Leletek:

- 1–2. Mindkét szemüregben egy-egy ezüstpénz (10. kép). A bal oldalon I. (Szent) István H1 típusú *denárja*. Átmérője 16 mm. A gyöngysoros szegélyben maradón félíg körülnyírt darab. Jó állapotú. Előlapján a +STEPHANVS-REX· körirat fordított S-sel kezdődik. A P és R a központi kereszt meghosszabbított karjaihoz csatlakozik. A hátlapján a CIVITAS REGIA körirat alig-alig olvasható, s csaknem pontosan megfelel a KOVÁCS 1997. I. tábla 11. hátlapjának. A jobb szegélyben Péter hiányos szélű *denárja* (H6).
3. A bal felkarcsont felső harmada felett ovális, kerek átmetszetű, S végű ezüst *karikaékszer*. S vége kelet felé állt. Átm: 2x2,4 cm, V: 0,25 cm, az S vég H: 0,8 cm, Sz: 0,5 cm.⁷
4. Felszedés után, a koponya alatt, a csecsnyúlvány táján Péter kissé hiányos szélű *denárja* (H6).
5. A felszedés után, a koponya alatt, a jobb csecsnyúlvány táján ovális, kerek átmetszetű S végű ezüst *karikaékszer* igen rossz állapotban. S vége hiányzott, nyitott része nyugatra nézett. Átm: 2x2,4 cm, V: 0,3 cm.



9. kép
Nyíregyháza–Felsősimai 262. sír
Fig. 9
Nyíregyháza–Felsősimai, grave 262

264. sír (VII. tábla, 11. kép)

Sötét, barnásszürke folttal jelentkezett a sárga homokban. A viszonylag jó megtartású adultus/matusus korú férfiváz hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája előre nézett, álla leesett. Karja szorosan a test mellett, a jobb kézfej a medencén. A bordák és a gerinc felső vége hiányzott. Az északi oldalt felül 10–12 cm-rel túlbontottuk. Sírban mért vázhossza 150 cm. A sírgödör H: 210 cm, Sz: 77 cm, M: 25 cm, tájolása Ny–K 294–114°, melyben a váz Ny–K 270–90° tájolással feküdt.

Leletek:

1. A jobb csuklón közel kerek, közepén megvastagodó, hegyesedő végű, rombusz átmetszetű bronz *karperec*. Átm: 7,6x7,8 cm, V: 0,4–0,7 cm (12. kép).
2. A koponya mosásakor I. András eltört, de kettő még nem esett *denárja* (H8) került elő.

10. kép

Nyíregyháza–Felsősimai 262. sír részlete
a két szemre helyezett érmével

Fig. 10

Nyíregyháza–Felsősimai, detail of grave 262 with
two coins covering the eyes



⁶ Az antropológiai meghatározás szerint női váz.

⁷ Az S végződés egy része a restaurálás során eltört.



11. kép

Nyíregyháza–Felsősima 264. sír részlete

Fig. 11

Nyíregyháza–Felsősima, detail of grave 264



12. kép

Nyíregyháza–Felsősima 264. sír

Fig. 12

Nyíregyháza–Felsősima, grave 264

265. sír (VIII. tábla)

A gépi humuszosítás során csontokat találtunk. Körbenyerve látszott a folt. A sírgödör fej felőli vége lekerekített, a láb felől szögletes. A gyenge megtartású adultus korú férfi váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája balra billent, a két kézfej a medence felett egymáson. Sírban mért vázhossza 147 cm. A sírgödör H: 215 cm, Sz: 70 cm, M: 5 cm, tájolása Ny–K 270–90°, melyben a váz Ny–K 265–85° tájolással feküdt.

Leletek:

1. A koponya jobb oldalán, a csecsnyúlványon vékony, ovális, kerek átmetszetű *S végű* ezüst *karikaékszer*. *S* vége a szem felé nézett. Átm: 2,6x2,9 cm, V: 0,2 cm.
2. Felette, a tarkó felé kisméretű, kerek átmetszetű, vékony huzalú, kerek, *S végű* bronz *karikaékszer*. Átm: 1,8 cm, V: 0,1 cm, az *S* vég H: 0,8 cm, Sz: 0,2 cm.
3. Felszedéskor, a koponya bal oldala alatt, a csecsnyúlványra tapadva ovális, kerek átmetszetű, *S végű* ezüst *karikaékszer*, *S* végével lefelé, azaz keletre. Átm: 2,3x2,7 cm, V: 0,2 cm, az *S* vég H: 0,9 cm, Sz: 0,5 cm.

266. sír (VIII. tábla)

A gépi humuszosítás során találtuk meg a csontokat. A gép a koponya felső részét rongálta meg. A nyesés során jól rajzolódott sötét, csaknem fekete foltja. A férfi jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára billent. Karja a test mellett szorosan. Sírban mért vázhossza 157 cm. A sírgödör H: 195 cm, Sz: 60 cm, M: 7 cm, tájolása Ny–K 278–98°.

Leletanyaga nem volt.

267. sír (VII. tábla)

A gépi humuszosításnál a csontokat találtuk meg, majd a nyesésnél rajzolódott a sötét, csaknem fekete kis folt. A 261. sírhoz igen közel találtuk: a váz lába a 261. sír vázának koponyája mellett feküdt. A foltok azonban olyan rosszul látszottak, hogy a két temetkezés viszonya nem dönthető el. Az adultus korú férfi váza közepes megtartású. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyáját szétszántották, a bal oldalán, kissé előrebillentve feküdt. Mellkasa elenyészett. Lába a jobb oldalára billent. A kar a test mellett volt ki-nyújtva. Sírban mért vázhossza 146 cm. A sírgödör H: 180 cm, Sz: 57 cm, M: 15 cm, tájolása Ny–K 285–105°.

Leletanyaga nem volt.

268. sír (VIII. tábla)

Igen rosszul rajzolódó folttal jelentkezett, mely egy árnyalattal sötétebb barnásszürke, mint a környezete. A környéken 10–15 cm-nyit leszedve rajzolódott végül a sárga és szürke szemcsés folt, melyet már viszonylag jól lehetett látni. Innen 8 cm mélyen jelentkezett a koporsó kissé más szögben és irányban álló, 140x45 cm-es, sötétebb betöltésű foltja. Az infans II. korú gyerek jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára fordult. A mellkas csontjai és a kar összedobálva került elő – valószínűleg állatjáratok bolygatták. A lábat és a jobb medencét in situ találtuk. Sírban mért vázhossza 92 cm. A sírgödör H: 150 cm, Sz: 74 cm, M: 40 cm, tájolása Ny–K 280–100°.

Leletanyaga nem volt.

269. sír (VIII. tábla)

Roszsul látszó, sárga foltos barnásszürke folttal jelentkezett. Az infans II. korú gyerek jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalán feküdt, felét a gép összeroncsolta. Karja a test mellett nyújtva feküdt. Bal kézfeje a combon. Bal medencéje hiányzott, valószínűleg állatjárás vitte el. Sírban mért vázhossza 98 cm. A sírgödör H: 160 cm, Sz: 70 cm, M: 5 cm, tájolása Ny–K 270–90°.

Leletanyaga nem volt.

270. sír (IX. tábla)

Roszsul látszó, sárga foltos barnásszürke folttal jelentkezett. A juvenis korú férfi jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a jobb oldalára billent. Állkapcsa szorosan zárva. A csontok helyzete alapján koporsóban temették. Karja szorosan a test mellett feküdt. Mellkasának alsó részét és alkarját állatjársok mozdították el. Sírban mért vázhossza 138 cm. A váz alatt 10 cm kevert betöltést bontottunk ki, ami ugyancsak koporsóra utal. A sírgödör H: 208 cm, Sz: 76 cm, M: 50 cm, tájolása NyÉNy–KDK 300–120°, melyben a váz Ny–K 292–112° tájolással feküdt.

Lelet:

1. A bal medence külső oldalán, a váz szintjétől feljebb egy darab korong nélkül készített jellegtelen őskori *cserép*.

271. sír (IX. tábla)

Jól látható, sárga foltos barnásszürke folttal jelentkezett. Bontáskor mintegy 10 cm mélységben megállapítottuk, hogy a sírgödör valójában 1–2°-kal eltér a nyesésnél regisztrálttól. A juvenis korú nő jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája kissé jobbra előrebíllent. A fej alá volt párnázva. Mellkasa hiányzott, valószínűleg elporlott, mert rablásra utaló nyomot nem láttunk. Jobb karja derékszögben behajlítva, a bal nyújtva feküdt a test mellett. Sírban mért vázhossza 133 cm. A sírgödör H: 160 cm, Sz: 65 cm, M: 20 cm, tájolása Ny–K 266–86°, melyben a váz Ny–K 270–90° tájolással feküdt.

Lelet:

1. A bal térd vonalában, északra, a sír alja felett 15 cm-rel ovális, vékony, *S végű* bronz *karikaékszer*. Valószínűleg állatjárásban volt. *S* vége nyugatra nézett. Átm: 1,9x2,3 cm, V: 0,2 cm.

272. sír (IX. tábla)

A gépi humuszolás során találtuk meg a csontokat. A nyeséskor jól rajzolódó foltot véltünk látni, melyről azonban kiderült, hogy valószínűleg csak a gép „maszatolta” el, a váz ugyanis más irányban feküdt. Gödörfoltot végül nem tudtunk regisztrálni. A felnőtt nő⁸ hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára fordult, összetört. A váz gyenge megtartású. Jobb karja kissé behajlítva, kézfeje a medencén, a bal szorosan a test mellett volt. Sírban mért vázhossza 161 cm. A váz tájolása Ny–K 272–92°.

Lelet:

1. A jobb könyöke alatt kettétörve egy Salamon *denár* (H17).

273. sír (IX. tábla)

Közepesen jól látszó, sárga foltos barnásszürke folttal jelentkezett. A gödör nagyobb lett, mint a folt szintjén gondoltuk. Betöltése szürke és sárga szemcsés, jobban hasonlított a szarmata sírokéra, mint a többi Árpád-koriéra. Az adultus férfi jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a jobb oldalára billent. A kar nyújtva a test mellett volt. Mellkasa hiányzott, csak a bal oldali bordák és a gerinc két vége maradt meg. Sírban mért vázhossza 163 cm. A sírgödör H: 240 cm, Sz: 96 cm, M: 40 cm, tájolása Ny–K 285–105°, melyben a váz Ny–K 278–98° tájolással feküdt.

Leletanyaga nem volt.

274. sír (IX. tábla)

Jól látszó, barna folttal jelentkezett a sárga talajban, de a talajlazító elérte a sír szintjét és kissé meghúzta. A matus korú férfi váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája összenyomódott, előre nézett, szája zárva volt. Mindkét keze picit behajlítva, a kézfej a medencén. Lábfeje „szétállt”. Bal mellkasa hiányzott,

⁸ Az antropológiai meghatározás szerint férfi.

talán állatjárás roncsolta. Fogmedre hátul „beszívódott”. Robusztus egyén. Sírban mért vázhossza 161 cm. A sírgödör H: 220 cm, Sz: 85 cm, M: 15 cm, tájolása Ny–K 286–106°, melyben a váz Ny–K 273–93° tájolással feküdt.

Leletanyaga nem volt.

275. sír (X. tábla)

Jól látszó, sárga és barna szemcsés folttal jelentkezett a sárga talajban. Valószínűleg rosszul figyeltük meg, mert a keleti vége túl hosszú volt. A maturus korú férfi váza közepes megtartású. Koponyája az öreglyukkal felfelé feküdt. Mellkasa hiányos, valószínűleg állatjárat bolygatta vagy kiszántották. Az alkar a test mellett. A koponyán egy kupacban csontok feküdtek, valószínűleg kiszántották a felső részt. Sírban mért vázhossza 159 cm. A sírgödör H: 247 cm, Sz: 84 cm, M: 16 cm, tájolása Ny–K 275–95°.

Leletanyaga nem volt.



13. kép

Nyíregyháza–Felsősimas 278. sír

Fig. 13

Nyíregyháza–Felsősimas, grave 278

276. sír (X. tábla)

Jól látszó, barnásszürke foltját az eke vagy a talajlazító kissé „meghúzta”. Mintegy 10 cm mélységben kirajzolódott a koporsó 200 cm hosszú és 50 cm széles foltja. A láb végénél túlbontottuk a gödröt. Az adultus korú férfi hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Igen férfias koponyája kissé balra fordult, az eke megrongálta a homlokát. Karja a test mellett nyújtva. Sírban mért vázhossza 155 cm. A sírgödör H: 256 cm, Sz: 70 cm, M: 16 cm, tájolása Ny–K 282–102°.

Leletanyaga nem volt.

277. sír (X. tábla)

A gépi humuszoskor a koponya töredékei kerültek elő. A nyelésnél halványan kirajzolódott a sír foltja, a gép csak a koponyát sértette meg. Az adultus korú férfi jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára kissé előrebillent, szája szorosan zárva. Karja a medencén egymáson keresztben. Koporsóra utaló foltot nem láttunk, de a váz helyzete alapján koporsóban temették. Sírban mért vázhossza 148 cm. A sírgödör H: 220 cm, Sz: 88 cm, M: 10 cm, tájolása Ny–K 280–100°.

Leletanyaga nem volt.



14. kép

Nyíregyháza–Felsősimas 278. sír

Fig. 14

Nyíregyháza–Felsősimas, grave 278

278. sír (XI. tábla, 13. kép)

A gépi humuszoskor találtuk meg a csontokat. Koponyájának felét a gép megrongálta. A nyelés után kirajzolódott barna foltja a sárga talajban. Az adultus korú nő jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. A koponya a bal oldalára billent. A jobb kar kissé, a bal kar derékszögben behajlítva a medencén feküdt. Lába kissé terpeszben. Sírban mért vázhossza 138 cm. A sírgödör H: 222 cm, Sz: 77 cm, M: 7 cm, tájolása Ny–K 280–100°.

Leletek:

1. A nyakban egy hurkos-kampós záródású, három szálból sodort kerek bronztorques. Átm: 14 cm, V: 0,4 cm (14. kép).
2. Körülötte apró fekete kásagyöngyök.
3. A koponya mosásakor további 3 gyöngyre akadunk.

281. sír (X. tábla)

Sötét barnásszürke, csaknem fekete foltján belül a gépi humuszosnál csontokat találtunk. Elképzelhető, hogy ezek a gépjáratban másodlagos helyzetben voltak. A koponyát szétszántották, csak kis maradványait gyűjthettük össze.

A felkarcsontok talán in situ feküdtek. Helyén volt a bal comb. Ezek alapján hanyatt feküdt. A nádgyökerek belenőttek, ami tovább nehezítette a bontást. A sírgödör Sz: 58 cm, M: 3 cm, tájolása Ny–K 272–92°.

Leletanyaga nem volt.

282. sír (XI. tábla)

A sárga talajban viszonylag jól látszó barnásszürke folttal jelentkezett. Mellette a szántás nyoma húzódott. A gépi humuszoslónál már jelentkeztek a csontok. A gödör széle nem volt egyértelmű, főleg a keleti vége esetében merült fel, hogy túlbontottuk. Az adultus korú férfi hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. A koponya előre nézett, az eke összetörte az arcrészt. Jobb karja nyújtva, a váztól kissé távolabb feküdt, a bal behajlítva és „csípőre téve”. Lába terpeszben helyezkedett el, a bal lába kissé kifordult, a jobb nyújtva. Sírban mért vázhossza 136 cm. A felszedés után a sírgödör horolásakor került elő a bal singsont. A sírgödör H: 233 cm, Sz: 78 cm, M: 6 cm, tájolása Ny–K 280–100°, melyben a váz Ny–K 273–93° tájolással feküdt.

Leletek:

1. A bal medencelapát külső oldalánál kerek, elkalapált végű három szálból *sodort bronzgyűrű*. Átm: 2,2 cm, V: 0,2 cm.
2. A koponya alatt, a hátsó részen *S végű bronz karikaékszer* töredéke. Csak a karika töredéke és a hozzá csatlakozó – szintén letört – *S vég* maradt meg. V: 0,1 cm.
3. A koponya két oldalán a felszedéskor került elő egy-egy ovális, kerek átmetszetű, *S végű ezüst karikaékszer*. Az *S vég* mindkét ékszernél részben le volt törve. Átm: 2,2x2,5 cm, V: 0,2 cm, Átm: 2,2x2,5 cm, V: 0,2 cm. A megmaradt *S végek* Sz: 0,3–0,4 cm.
4. A felszedés után a mellkas alatt egy ép Salamon *denárt* (H17) találtunk.

283. sír (X. tábla)

A gépi humuszoslónál gyerekcsontokat találtunk. A nyelésben halványan rajzolódott a sírgödör sötétebb foltja. A bontás során csak egy gyerekkoponya töredéke került elő. A sírgödör H: 96 cm, Sz: 48 cm, M: 3 cm, tájolása Ny–K 278–98°.

Leletanyaga nem volt.

284. sír (XI. tábla)

Szántásnyomokkal tarkított, halvány barnás sírfolttal jelentkezett a sárga talajban. Oldala nem igazán vált el a környezettől, a gödör bizonytalan vonalú. Az infans II. korú gyerek eke által megszántott koponyájának arcrésze hiányzott, valószínűleg előre nézett. Hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Jobb alkarját elszántották. Sírban mért vázhossza 103 cm. A sírgödör H: 120 cm, Sz: 38 cm, M: 10 cm, tájolása Ny–K 278–98°.

Leletek:

1. A bal csecsnyúlványnál ovális, vékony huzalú, kerek átmetszetű, *S végű bronz karikaékszer*. Átm: 1,4x1,9 cm, V: 0,1 cm.
2. A jobb csecsnyúlvány táján egy darab szétomlott *ezüsthíaliás gyöngy*.

285. sír (XII. tábla)

Jól látszó, sötét barnásszürke folttal jelentkezett a sárgásbarna altalajban. Mintegy 10 cm mélyen rajzolódott a koporsó világosbarna, 195 cm hosszú, 40 cm széles foltja. A környezete sötétebb barnásszürke. Belső adultus-maturus korú nő közepes megtartású váza feküdt hanyatt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára billent. Bal karja derékszögben a mellkasra hajlítva, a jobb nyújtva. Mellkasa hiányos volt. Sírban mért vázhossza 137 cm. A sírgödör H: 206 cm, Sz: 79 cm, M: 15 cm, tájolása Ny–K 290–110°.

Leletek:

1. Az állkapocs jobb szögletében közel kerek, kerek átmetszetű, *S végű ezüst karikaékszer*, melynek vége letört. Átm: 2,4 cm, V: 0,2 cm.
2. A koponya mosásakor kerek, kerek átmetszetű, *S végű ezüst karikaékszer* került elő. A karika *S vége* le volt törve. Átm: 2,2 cm, V: 0,2 cm.

286. sír (XII. tábla)

Mindkét szélén szántással bolygatott folt. A csontokat a gépi humuszoslással találtuk meg. Az adultus korú férfi jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára billent. A koponya felső részét és a jobb kart az eke elhúzta. A jobb kart kissé, a balt erősebben behajlították, mindkét kézfej

a medencén volt. Koporsóra utalt a váz helyzete, de foltot nem láttunk, illetve lehetséges, hogy a nyesés szintjén nem a sírfoltot, hanem a koporsót érzékeltük. Sírban mért vázhossza 164 cm. A sírgödör H: 225 cm, Sz: 80 cm, M: 5 cm, tájolása Ny–K 270–90°.

Lelet:

1. Felszedéskor a koponya szétesett, belőle egy hiányos szélű Péter *denár* (H6) került elő – mintha a szájban lett volna.

287. sír (XII. tábla)

A sárga homokban jól látszó folttal jelentkezett. A juvenis korú férfi váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára, kissé előrebillent, némileg összetört. Jó megtartású váz. Jobb karja nyújtva a test mellett, a bal behajlítva a medencén feküdt. Lábszárát a szántás rongálta, a jobb hiányzott, a bal roncsolt. Sírban mért vázhossza 147 cm. A sírgödör H: 192 cm, Sz: 62 cm, M: 5 cm, tájolása Ny–K 278–98°.

Leletek:

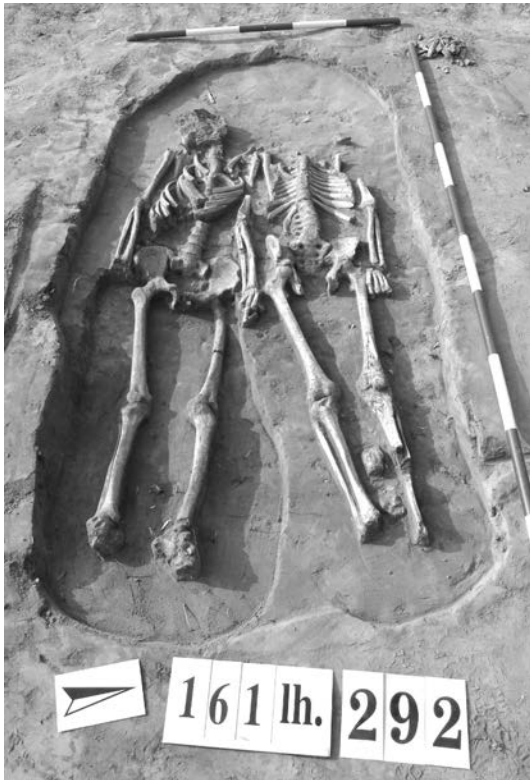
1. A bal alkar könyök felőli vége alatt körte alakú, ovális átmetszetű, végei felé fokozatosan elvékonyodó, nyitott bronz *huzalgűrű*. Átm: 2,2x2,3 cm, V: 0,2–0,3 cm.
2. A bal medence alatt *vaskés*. H: 13,1 cm, ebből a nyéltüske H: 2,8 cm. A penge Sz: 1,6 cm.
3. I. András ép *denárja* (H8) a koponya alatt.

288. sír (XIII. tábla)

A sárga talajban közepesen jól rajzolódó barnásszürke folttal jelentkezett. Az adultus korú férfi jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája kissé jobbra billent, szája zárva. Karja szorosan a test mellett. Sírban mért vázhossza 151 cm. A sírgödör H: 208 cm, Sz: 78 cm, M: 12 cm, tájolása Ny–K 284–104°, melyben a váz Ny–K 288–108° tájolással feküdt.

Leletek:

1. A jobb mellkas felső szélénél, a gerincen egy körülnyírt, ép I. András *denár* (H9).
2. A koponyától jobbra felfelé, egy állatjársban egy közel kerek, kerek átmetszetű, *S végű* ezüst *karikaékszer*. Átm: 2,4x2,6 cm, V: 0,2 cm.
3. A bal csecsnyúlvány alatt egy kerek, kerek átmetszetű *S végű* ezüst *karikaékszer*. *S* vége kifelé, azaz északra nézett. Átm: 2,7 cm, V: 0,2 cm.



15. kép

Nyíregyháza–Felsősima 292. sír

Fig. 15

Nyíregyháza–Felsősima, grave 292

291. sír (XIII. tábla)

A gépi humuszosítás során csontokat találtunk. A nyugati végén halványan rajzolódott a sírfolt, de jól látszott, hogy két szélét alaposan megrongálta a szántás. Az adultus korú egyén váza hanyatt feküdt, valószínűleg nyújtott helyzetben. Koponyájának maradványai szétszóródtak. Ugyancsak elszántották a bal alkart, a medencét és mindkét lábat. Jobb karja a test mellett volt. A sírgödör H: 193 cm, Sz: 63 cm, M: 6 cm, tájolása Ny–K 272–92°.

Lelet:

1. A jobb mellkas alsó szélénél egy ép Salamon *denár* (H17).

292. sír (XIII. tábla, 15. kép)

A gépi humuszosítás során csontokat találtunk. A sírgödör halványan rajzolódott, nagy részét megrongálta a szántás. A sírgödör nagy, mivel páros sírről van szó. A bal oldali a 291.01. sír, a jobb oldali a 292.02. sír. Közös sírgödörben feküdtek, kezük egymás mellett volt. A 292.02. sír kicsit mélyebben. A sírgödör H: 206 cm, Sz: 98 cm, M: 13 cm, tájolása Ny–K 275–95°.

292.01. sír

A 292. objektum bal oldali váza. A juvenis korú férfi igen jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája és válla hiányzott, kiszántotta az eke. Karja a test mellett kinyújtva feküdt. Jobb keze a 292.02. váz bal keze felett feküdt, talán a 292.01. egy későbbi rátemetés lehetett. Sírban mért vázhossza kb. 155 cm. A váz tájolása Ny–K 274–94°.

Leletanyaga nem volt.

292.02. sír

A 292. objektum jobb oldali részén fekvő váz. A nő jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára billent, kissé elszántották. Karja szorosan a test mellett, nyújtva feküdt. Bal keze a tőle balra fekvő 292.01. sír halott keze alatt volt. Sírban mért vázhossza 146 cm. A váz tájolása Ny–K 286–106°.

Leletanyaga nem volt.

293. sír (XIII. tábla)

A gépi humuszolásnál csontokra bukkantunk. Viszonylag jól kirajzolódott a folt, melynek nyugati vége hiányzott. A férfi hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Az alkar egy részét kiszántották. Az alkarcsonatok szorosan a test mellett feküdtek – valószínűleg koporsóban volt. A sírgödör Sz: 78 cm, M: 10 cm, tájolása Ny–K 270–90°.

Leletanyaga nem volt.

294. sír (XIV. tábla)

Az újranyesésnél a 245. – császárkori – objektum felett rajzolódott a sárga és barna foltos betöltésű sírgödör. 10–15 cm mélyen 170 cm hosszú, 38 cm széles, ovális folt látszott sötét barnásszürke betöltéssel, míg a sír betöltése sárgásbarna, világos. Koporsó lehetett. A bontás alapján a koporsó oldala kissé íves volt. A váz a koporsó nyugati végében feküdt, a keleti végén a koporsó üres volt. Az adultus korú férfi⁹ jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája előre nézett, fel volt támasztva. Jobb karja nyújtva a test mellett, a bal alkar két csontja egymáson keresztben feküdt, de eredetileg nyújtva lehetett. Sírban mért vázhossza 142 cm. A sírgödör H: 230 cm, Sz: 64 cm, M: 30 cm, tájolása Ny–K 273–93°, melyben a váz Ny–K 275–95° tájolással feküdt.

Leletek:

1. Az áll alatt egy felénél nagyobb Salamon *denár* (H17).
2. A keresztcsont felett állatjártatban egy felénél nagyobb Salamon *denár* (H17).

295. sír (XIV. tábla)

A barna, sötét talajban sárga és barna szemcsés foltként jelentkezett. 25 cm mélyen jól rajzolódott a 160 cm hosszú, 38 cm széles koporsó kissé világosabb sárgás és szürke foltos elszíneződése. A juvenis korú nő jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a jobb oldalra fordult, az állkapocs a helyén volt. A mellkasi részen állatjártatok erősen bolygatták. Jobb kézfeje a medencén. Lába szorosan összezárva. Sírban mért vázhossza 130 cm. A sírgödör H: 200 cm, Sz: 62 cm, M: 34 cm, tájolása Ny–K 282–102°.

Leletanyaga nem volt.

296. sír (XIV. tábla)

Az újranyesés után viszonylag jól látszó, sárga foltos sötétebb barnásszürke folttal jelentkezett a sötét barnásszürke altalajban. A gödör – főleg a nyugati oldalon és az ÉNy-i sarkon – nehezen vált el a környezettől. Valószínűleg kissé ovális volt. A senilis korú nő közepes megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára billent, felső része összetört. A fogmeder hátul beszívódott. Mellkasa hiányzott. A jobb kar behajlítva, kézfeje a medencén. A bal kar nyújtva a test mellett. Sírban mért vázhossza 159 cm. A sírgödör H: 220 cm, Sz: 84 cm, M: 38 cm, tájolása Ny–K 293–113°.

Leletanyaga nem volt.

⁹ Az antropológiai meghatározás szerint nő.

303. sír (XV. tábla)

Viszonylag jól látszó szürke és sárga szemcsés folttal jelentkezett. Az adultus nő jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára billent. Állkapcsa eltört, fele a koponyától keletre. Koporsófoltot nem láttunk, de a váz helyzete alapján koporsós volt. Bal keze a szeméremrészen, behajlítva, a jobb nyújtva a váz mellett, keze feje a combon volt. Sírban mért vázhossza 157 cm. A sírgödör H: 230 cm, Sz: 95 cm, M: 18 cm, tájolása Ny–K 270–90°.

Leletanyaga nem volt.

304. sír (XIV. tábla)

Viszonylag jól látszó, szürke és sárga szemcsés betöltésű folttal jelentkezett. Az adultus korú nő jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára fordult. A kar a test mellett nyújtva. A jobb lábszár oldalra kissé elcsúszott. Sírban mért vázhossza 145 cm. A sírgödör H: 215 cm, Sz: 87 cm, M: 14 cm, tájolása Ny–K 270–90°, melyben a váz Ny–K 272–92° tájolással feküdt.

Leletek:

1. A jobb könyök belső oldalánál Ny–K-i irányban *vaskés*, hegye lefelé, éle kifelé nézett. H: 10,8 cm, Sz: 1,2 cm.
2. A jobb alkar alatt egy közel trapéz alakú, szürke és fehér sávokkal tarkított *kova*. M: 1,8 cm, Sz: 2,4 cm, V: 0,8 cm.
3. Alatta egy líra alakú *csiholó* fele. Átm: 2x3,4 cm, V: 0,6 cm.

305. sír (XIV. tábla)

A 245. – császárkori – árok felett, a 244. és a 294. sír közt gyerekkoponya maradványát találtuk a nyesésben egy S végű karikaékszerrel.¹⁰

Lelet:

1. Kisméretű, közel kerek, vékony S végű ezüst *karikaékszer*. Átm: 1,4x1,5 cm, V: 0,1 cm.

312. sír (XV. tábla)

Közepesen jól látszó, sötét, barnásszürke folttal jelentkezett a barnásszürke homokban. A koponyát szétszántották, géppel találtuk meg. A gyerek váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. A koponya a bal oldalára billent. Jobb alkarja hiányzott. A bal behajlítva a medencén feküdt. Lába kis terpeszben. A sírgödör nagy, a láb felőli részen igen hosszú. Sírban mért vázhossza 87 cm. A sírgödör H: 170 cm, Sz: 58 cm, M: 12 cm, tájolása Ny–K 290–110°.

Leletanyaga nem volt.

319. sír (XV. tábla)

A feltárt terület szélénél, egy mély útbevágás peremén, ekenyomban a gépi humuszosítás során koponyacsontokat találtunk. A bontáskor csak nagyon viszonylagos foltot regisztráltunk. A maturus korú nő jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyájának csak kis töredéke maradt in situ: eredetileg kissé balra elörebíllent, szája zárva volt. Jobb karja behajlítva az ölében, a bal nyújtva a test mellett. Bal lábszárát kiszántották. Sírban mért vázhossza kb. 158 cm. A sírgödör H: 215 cm, Sz: 68 cm, M: 8 cm, tájolása Ny–K 268–88°.

Leletanyaga nem volt.

325. sír (XV. tábla)

Jól látszó, sárgásszürke folttal jelentkezett. A gépi humuszosítással megsértettük a váz koponyáját. Mintegy 10 cm mélyen kibontva kiderült, hogy a folt kicsit kisebb. A senilis korú férfi jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a jobb oldalára billent, a bal oldalát a gép roncsolta. Karja szorosán a test mellett feküdt, a jobb kéz a combon volt. Sírban mért vázhossza 149 cm. A sírgödör H: 205 cm, Sz: 60 cm, M: 20 cm, tájolása Ny–K 270–90°.

Lelet:

1. Felszedéskor az állkapcsa alatt I. (Szent) László hiányos *denárja* (H22).

¹⁰ Rajz nem készült róla, de az összesítőn szerepel a sír helye.

326. sír (XVI. tábla)

A 327. árokszerű foltra ráásott, sötét barnásszürke folttal jelentkező sír. Mintegy 10 cm mélyen kibontva kiderült, hogy valójában a gödör kisebb. A gépi humuszolás kicsit elhúzta a csontokat. A maturus korú egyén jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára billent, leesett állkapoccsal. Jobb oldalát elszántották. Fogmedre hátul beszívódott. Karja szorosan a test mellett, kézfeje a combon volt. Sírban mért vázhossza 155 cm. A sírgödör H: 213 cm, Sz: 77 cm, M: 10 cm, tájolása Ny–K 270–90°.

Leletanyaga nem volt.

330. sír (XVI. tábla)

A domb keleti lejtőjén kiszántott sír jelentkezett a gépi humuszolásban. A nyelésben látszott sötét, barnásszürke foltja. Az adultus férfi hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyáját és lábát a szántás roncsolta. Karja a test mellett feküdt kissé szétállóan. Bal lába hiányzott. A csontváz hossza kb. 150 cm. A sírgödör H: 190 cm, Sz: 70 cm, M: 5 cm, tájolása Ny–K 270–90°.

Leletanyaga nem volt. A környékén egy darab szórvány népvándorlás kori cserép került elő.

331. sír (XV. tábla)

A 330. sírtól keletre egy másik, kiszántott sírt találtunk. A gépi humuszolás a hanyatt fekvő gyerek koponyáját elérte. A szétszántott váz koponyamaradványát és két felkarcsontját tudtuk kibontani. A sír M: 3 cm, tájolása Ny–K 282–102°.

Leletanyaga nem volt.

333. sír (XVI. tábla)

A 263. – császárkori – árok bontásakor, annak metszeténél vettük észre a sírt. Újranyesve ezt a részt egy barnásszürke sírfolt rajzolódott ki. Mintegy 10 cm mélységig kibontva vékony – 1–2 cm széles – sávként halványan rajzolódott egy 35 cm széles folt. A süvítő szél azonnal behordta porral, így dokumentálnunk nem sikerült. A váz fekvése alapján nem lehetett koporsó, mert annak túl szűk lett volna.¹¹ A közepes megtartású, adultus korú férfi váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára billent. Szája zárva. Karja a test mellett nyújtva, a jobb kissé távolabb feküdt. Sírban mért vázhossza 148 cm. A sírgödör H: 210 cm, Sz: 80 cm, M: 25 cm, tájolása Ny–K 279–99°.

Leletanyaga nem volt.

335. sír (XVI. tábla)

A sötét, csaknem fekete altalajban, sok gyökér között sárga foltos, közepesen jól látszó folttal jelentkezett. A maturus-senilis korú nő jó megtartású váza nyújtott helyzetben feküdt. Koponyája a jobb oldalára billent. Fogmedre teljesen beszívódott, foga egy se volt. Felsőteste a jobb oldalán, lába kissé jobbra billentve feküdt. Bal karja enyhén be volt hajlítva. Sírban mért vázhossza 131 cm. A sírgödör H: 166 cm, Sz: 67 cm, M: 34 cm, tájolása Ny–K 280–100°, melyben a váz Ny–K 278–98° tájolással feküdt.

Leletanyaga nem volt.

336. sír (XVI. tábla)

A gépi humuszoláskor a gyökerekkel erősen benőtt részen a gép emberi csontokra akadt megfigyelhető folt nélkül. A felnőtt egyén a megtalált alsó csigolyák, a keresztcsont, a comb indítása alapján hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. A test mellett szorosan fekvő bal alkar is in situ maradt. A váz tájolása Ny–K 282–102°.

Leletanyaga nem volt.

337. sír (XVII. tábla)

A sötét barnásszürke, csaknem fekete, gyökerekkel erősen átszőtt altalajban sárga foltos szürkésbarna, közepesen jól látszó folttal jelentkezett. Az adultus korú, jó megtartású férfi váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája balra kissé előre billent. Keze a medencén összerakva feküdt. Mellkasa kissé hiányos volt – valószínűleg állatjáratok bolygatták. Sírban mért vázhossza 145 cm. A sírgödör alját a medencétől lefelé

¹¹ Elképzelhető, hogy a beszakadt koporsó tetejének foltja volt, de ezt egyértelműen eldöntenünk nem sikerült.

kb. 10 cm-nyivel túlbontottuk. A sírgödör H: 198 cm, Sz: 66 cm, M: 15 cm, tájolása Ny–K 263–83°, melyben a váz Ny–K 252–72° tájolással feküdt.

Leletanyaga nem volt.

338. sír (XVII. tábla)

A sötét barnásszürke, csaknem fekete, gyökerekkel átszőtt talajban a gépi humuszosítás során a csontok alapján azonosított sír. Horolás után meg tudtuk figyelni a feltjét, mely halványan rajzolódott, sárga feltos. Az adultus korú férfi váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Karja a test mellett, de nem szorosan. A mellkas alsó része hiányzott – állatjárat bolygatta. Jobb lábszára hiányos. Sírban mért vázhossza 153 cm. A sírgödör H: 182 cm, Sz: 63 cm, M: 13 cm, tájolása Ny–K 270–90°.

Leletanyaga nem volt.

339. sír (XVII. tábla)

A sötét barnásszürke, csaknem fekete, gyökerekkel átszőtt talajban a gépi humuszosításnál csontokra akadunk. Folt nem rajzolódott a bontás során. A matus-senilis korú nő közepes megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája jobbra, kissé előrebillent. Álla leesett. Sírban mért vázhossza kb. 145 cm. Tájolása Ny–K 260–80°.

Lelet:

1. A jobb medencelapát felső szélénél és a jobb alkar belső oldalán nyéltüskés *vaskés* két darabban. Ferdén feküdt egy állatjáratban. H: 8,9 cm, ebből a nyéltüske H: 3,2 cm. A penge Sz: 1,6 cm.

340. sír (XVII. tábla)

A sötét barnásszürke, csaknem fekete, gyökerekkel átszőtt talajban a gépi humuszosításkor csontokra akadunk. Az infans II. korú gyerek gyenge megtartású váza hanyatt feküdt. Koponyája a jobb oldalára billent, álla leesett. A koponya arci részét a gép összeroncsolta. Bal karja csaknem derekszögben behajlítva, a jobb nyújtva a test mellett feküdt. Mellkasa elenyészett. Lábát kiszántották. A váz tájolása Ny–K 276–96°.

Leletanyaga nem volt.

341. sír (XVII. tábla)

A sötét barnásszürke, csaknem fekete talajban sárga feltos, nehezen látszó felttel jelentkezett. A talajt erősen átszőtték a gyökerek. Az adultus korú nő(?) hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyáját kiszántották, illetve a gép is megrongálta. Mellkasa hiányos volt. Karja szorosan a test mellett feküdt. Lába X alakban. Sírban mért vázhossza kb. 143 cm. Tájolása Ny–K 265–85°.

Leletanyaga nem volt.

346. sír

A 319. sírtól nyugatra a szántásban egy felnőtt egyén néhány hosszú csontját találtuk, valamint pár koponyatöredékét. Csak a sír helye volt lokalizálható.¹²

Leletanyaga nem volt.

347. sír (XVII. tábla)

A gyökerekkel átszőtt fekete talajban a gépi munka során találtuk meg a vázat. A felnőtt egyén koponyája és felsőteste nem volt meg. Hiányzott a karja is. A medencétől lefelé, illetve a csigolyák egy része, valamint a jobb könyékrész in situ feküdt. A váz tájolása Ny–K 292–112°.

Leletanyaga nem volt.

348. sír (XVII. tábla)

A gyökerekkel átszőtt, sötét, csaknem fekete talajban a gépi humuszosításkor csontokat találtunk. A felnőtt egyén jobb lába és bal lábszára maradt in situ a kökemény talajban. A váz tájolása Ny–K 280–100°.

Leletanyaga nem volt.

¹² Rajz nem készült róla, de az összesítőn szerepel a sír helye.

349. sír (XVIII. tábla)

A gyökerekkel átszőtt, fekete talajban a gépi humuszoskor csontokat találtunk. Az infans II. korú gyerek rossz megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyáját összeroncsolta a gép. Jobb alkarja kissé behajlítva a medencén feküdt. Ebből, a lábából és a bal vállból csak lenyomatok maradtak. Sírban mért vázhossza 82 cm. A váz tájolása Ny–K 272–92°.

Leletanyaga nem volt.

352. sír (XVIII. tábla)

A gépi humuszoslás során a csontokat találtuk meg. A nehezen rajzolódó gödör körvonala bizonytalan. Az adultus korú férfi váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája hátrabilent, állkapcsa a bal oldalán, a váll felett volt. A gép az arckoponyát roncsolta. A kar a test mellett szorosan, nyújtva. Jobb lába és bal lábszára hiányzott. A felszedés utáni horolásban jól látszott az ekenyom, mely elmozdította a lábát és rongálta a mellkast. A sírgödör H: 180 cm, Sz: 68 cm, M: 5 cm, tájolása Ny–K 260–80°.

Leletanyaga nem volt.

353. sír (XVIII. tábla)

A gépi humuszoslás során a csontokat találtuk meg. Folt nem látszott. Az adultus korú nő közepes megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája hátrabilent, álla kissé leesett. Jobb karja enyhén behajlítva, csípőre téve, a bal nyújtva, szorosan a test mellett. Bal lábszára hiányzott. Sírban mért vázhossza 141 cm. A váz tájolása Ny–K 265–85°.

Leletanyaga nem volt.

354. sír (XVIII. tábla, 16. kép)

A gépi humuszoslás során a csontokat találtuk meg. A nyelésben kirajzolódott a folt. Északnyugaton, a közelében feküdt a 355. sír, gödrük kis szakaszon összeért, de egymáshoz való viszonyuk kérdéses maradt. A folton belül 6 cm mélyen 52 cm széles sötétebb elszíneződés jelentkezett: a koporsó foltja. Az adultus korú férfi váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája balra kissé hátrabilent, állkapcsa kifordulva a jobb váll felett volt. Karja szorosan a test mellett feküdt, bal kézfeje a csípőn. Lábfeje hiányzott. A sírgödör H: 183 cm, Sz: 63 cm, M: 25 cm, tájolása Ny–K 272–92°.

Leletanyaga nem volt.

355. sír (XVIII. tábla, 16. kép)

A 354. objektumtól délkeletre rajzolódott ki viszonylag jól látszó barnásszürke foltja. A gépi humuszoslásnál már jelentkeztek a csontok. A férfi jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája előre nézett. Állkapcsa hiányzott. Az arckoponyáját a gép megrongálta. A két kar a test mellett nyújtva feküdt. Sírban mért vázhossza 165 cm. A sírgödör H: 206 cm, Sz: 73 cm, M: 5 cm, tájolása NyÉNy–DKD 300–120°.

Leletanyaga nem volt.

356. sír (XVIII. tábla)

A gépi humuszoslásnál a csontokra akadunk rá. Foltot nem sikerült megfigyelnünk. Az adultus korú nő közepes megtartású váza hanyatt feküdt, ún. békapózban. Koponyáját a gép a humuszoslás során kifordította. Karja – különösen a jobb – távolabb volt a testtől. Lába terpeszben. A sírban mért vázhossza kb. 160 cm. Tájolása Ny–K 270–90°.

Leletanyaga nem volt.



16. kép
Nyíregyháza–Felsősima 354. és 355. sír
Fig. 16
Nyíregyháza–Felsősima, graves 354 and 355

357. sír (XVIII. tábla)

Közepesen jól látszó, barnásszürke, sárga foltos folttal jelentkezett. A sírgödör oldala nehezen vált el a környezettől, több helyen túlbontottuk. A senilis korú nő jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája enyhén jobb oldalára fordult, szája csaknem zárva. Mindkét kar a test mellett kinyújtva feküdt. Sírban mért vázhossza 135 cm. A sírgödör H: 163 cm, Sz: 52 cm, M: 20 cm, tájolása Ny–K 270–90°.

Leletanyaga nem volt.

358. sír (XIX. tábla)

Barnásszürke foltja jól rajzolódott a sárga altalajban. Az adultus korú férfi igen jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a jobb oldalára kissé előrebíllent, álla szorosan zárva. Jobb karja szorosan a test mellé helyezve, nyújtva, a bal a medencén feküdt, kissé behajlítva. A két lábfej szétszóródva. Sírban mért vázhossza 162 cm. A sírgödör H: 227 cm, Sz: 68 cm, M: 24 cm, tájolása Ny–K 258–78°.

Leletanyaga nem volt.

359. sír (XIX. tábla)

A gépi humuszolással csontokat találtunk, de a nyelésben a barnásszürke és sárga foltos folt is jól látszott. A gyerek váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyáját, lábszárát és karját elszántották. A többi részét igen jó állapotban in situ találtuk. A sírgödör H: 98 cm, Sz: 40 cm, M: 2 cm, tájolása Ny–K 285–105°.

Lelet:

1. A jobb mellkas alsó szélénél I. (Szent) László, jobb felén kissé hiányos *denárja* (H25).

360. sír (XIX. tábla)

Jól látszó, barnásszürke folttal jelentkezett a sárga altalajban. A bontás során a gödör rövidebbnek bizonyult, mint a folt alapján gondoltuk: mindkét végét túlbontottuk. Az infans II. korú gyerek jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája kissé a bal oldalára bíllent, állkapcsa leesett. Az arckoponya sérült, talán állatjárat bolygatta. Hiányzott a mellkas és a jobb alkar, ezeket szintén állatjáratok bolygatták. A bal kar könyökben enyhén behajlítva feküdt. Bal lábszára kissé elmozdult, X állású. A csontváz hossza 98 cm. A sírgödör H: 160 cm, Sz: 62 cm, M: 22 cm, tájolása Ny–K 254–74°.

Leletanyaga nem volt.

361. sír (XIX. tábla)

A gépi humuszolás során a csontjait találtuk meg, körülötte halványan rajzolódott a folt. Az adultus(?) korú nő(?) közepes megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a jobb oldalára bíllent, felső részét a gép megrongálta. Mellkasa hiányos, nem volt meg a jobb keze és a két lábszára. A bal kar a test mellett kinyújtva feküdt. A sírgödör H: 173 cm, Sz: 47 cm, M: 5 cm, tájolása Ny–K 268–88°.

Lelet:

1. A jobb csecsnyúlvány alatt egy ovális, négyzetes átmetszetű, S végű bronz *karikaékszer*. Átm: 1x1,7 cm, V: 0, 2 cm. Az S vég H: 0,9 cm, Sz: 0,3 cm.

362. sír (XIX. tábla)

Közepesen jól látszó, barnásszürke folttal jelentkezett a sárga talajban. A gödör mindkét végét a felső 5 cm-en túlbontottuk. A juvenis korú férfi jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája előrebíllent, szája szorosan zárva. Karja nyújtva, de kissé elállt a testtől. A gödör alja enyhén íves: a medence volt a legmélyebben, feje és lába feljebb került elő. Sírban mért vázhossza 125 cm. A sírgödör H: 155 cm, Sz: 46 cm, M: 25 cm, tájolása Ny–K 270–90°.

Leletek:

1. A koponya körül 73 darab apró szemű, sárga, gömbölyű *kásagyöngy*.
2. A jobb medence külső szélénél apró, korong nélkül készített jellegtelen őskori *cserépdarab*.
3. A medence alatt korong nélkül készített jellegtelen őskori *cserépdarab*.

363. sír (XX. tábla)

A gépi humuszolás során a csontokat találtuk meg. A gödör csak bizonytalanul rajzolódott a gyökerekkel átszőtt, kemény sötét talajban. Az adultus korú férfi jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott

helyzetben. Koponyája a bal oldalára billent, összezárt szájjal. Karja a test mellett volt kinyújtva. Sírban mért vázhossza 155 cm. A sírgödör H: 205 cm, Sz: 48–58 cm, M: 10 cm, tájolása Ny–K 279–99°.

Leletanyaga nem volt.

364. sír (XX. tábla)

A területet belocsoltuk és újranestük, ekkor került elő halványan rajzolódó foltja és a megnesett koponya. Az infans I. korú gyerek közepes megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a jobb oldalára billent. Jobb karja kissé behajlítva, csípőre téve, a bal kar nyújtva a test mellett volt. A csontváz hossza 62 cm. Medencéje nem volt meg – állatjárat mozdította el. A sírgödör H: 100 cm, Sz: 35 cm, M: 2 cm, tájolása Ny–K 270–90°.

Leletanyaga nem volt.

365. sír (XX. tábla)

A szántás fekete csfjka által átmetszett, közepesen jól látszó, világosszürke betöltésű folttal jelentkezett. 10–15 cm mélyen már jobban rajzolódott a sír gödre, melyet a keleti végén túlbontottunk. Az infans II. korú gyerek jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára billent, szája zárva volt. Karja a test mellett egészen enyhén behajlítva, kézfeje a medencén. Sírban mért vázhossza 90,5 cm. A sírgödör H: 166 cm, Sz: 60 cm, M: 15 cm, tájolása Ny–K 280–100°, melyben a váz Ny–K 288–108° tájolással feküdt.

Leletanyaga nem volt.

366. sír (XX. tábla)

Jól látszó világosszürke folttal jelentkezett a sárga, gyökerekkel átszőtt talajban. A folton belül 5–6 cm mélyen belső, sötétebb szürke elszíneződés rajzolódott: feltehetőleg a koporsó, melynek H: 197 cm, Sz: 41 cm. A juvenis korú nő jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a jobb oldalára billent, álla kissé bal oldalra fordult el. Jobb karja szorosan a test mellett, illetve a koporsónak meghatározott folt szélénél. A bal kar derékszögben behajlítva a hason feküdt. Sírban mért vázhossza 149 cm. A sírgödör H: 235 cm, Sz: 65 cm, M: 13 cm, tájolása Ny–K 266–86°.

Leletanyaga nem volt.

367. sír (XXI. tábla)

Jól látszó, szürke foltját a szántás barázdája vágta. Gyökerekkel erősen átszőtt. Az adultus korú férfi jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája előre nézett, állkapcsát állatjárat mozdította el, a jobb mellkas közepén találtuk meg. A bal kulcsont a koponya mellett balra, álljáratban feküdt. Két karja szorosan a test mellett volt nyújtva. Helyzete koporsóra utal, melynek azonban foltját nem sikerült megfigyelni. Sírban mért vázhossza 150 cm. A felszedés után a váz alatt kb. 10 cm vastag kevert betöltést találtunk. A sírgödör H: 205 cm, Sz: 75 cm, M: 25 cm, tájolása Ny–K 280–100°.

Leletek:

1. A koponyától balra, az elmozdult kulcsont alatt egy ovális, kerek átmetszetű, nyitott végű ezüst *hajkarika*. Átm: 2,6x2,9 cm, V: 0,25 cm.
2. A jobb comb középvonalában, attól kifelé 15 cm-rel *vaskés* töredéke. A pengetöredék H: 4,2 cm, Sz: 1 cm.

373. sír (XX. tábla)

A domb keleti lejtőjén, a sötét talajban a gépi humuszosítás során a nádgyökérrel átszőtt részen emberi csontok jelentkeztek megfigyelhető folt nélkül. A gép a koponya tetejét megrongálta, a bal lábszár kimozdult. Az adultus korú férfi közepes megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája jobbra előrebillent. Szája szorosan zárva. A két kar szorosan a test mellett feküdt. A váz helyzete koporsóra utalt. A jobb kézfej a medencére helyezve, a bal a medence alatt volt. Sírban mért vázhossza 159 cm. A váz tájolása Ny–K 277–97°.

Leletanyaga nem volt.

374. sír (XXI. tábla)

Közepesen jól látszó, szürkés folttal jelentkezett. 25 cm mélyen egy 48 cm széles, a déli fal mellett jelentkező, kicsit sötétebb koporsófolttal látszott. Az adultus korú férfi jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára billent, szája csaknem zárva. Jobb karja kissé, a bal erősebben behajlítva a medencén feküdt. A váz robusztus. Sírban mért vázhossza 156 cm. A sírgödör H: 205 cm, Sz: 66 cm, M: 20 cm, tájolása Ny–K 275–95°.

Leletanyaga nem volt.

375. sír (XXI. tábla)

Az újranyesésnél a sírok közt kicsiny, de jól látszó szürke foltot vettünk észre. A gyerek jó megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája előrebillent, szája zárva. Bal mellkasát és karját állatjárat mozdította el. Lába kissé görbe, O alakú. Jobb karja enyhén behajlítva, a testtől kissé távolabb feküdt. Sírban mért vázhossza 66 cm. A sírgödör H: 88 cm, Sz: 35 cm, M: 16 cm, tájolása Ny–K 268–88°, melyben a váz Ny–K 270–90° tájolással feküdt.

Leletanyaga nem volt.

376. sír (XXI. tábla)

A géppel lejjebb szedettük a talajt, mert a foltok nem voltak egyértelműek. Ennek során csontokra akadunk, majd a nyelésben jól rajzolódott a sírgödör. 5 cm mélyen kibontva egy 108 cm hosszú, 40 cm széles, sötétebb barnásszürke belső foltot figyeltük meg, mely feltehetőleg a koporsó jelentkezése. A közepes megtartású gyerekváz koponyája a jobb oldalára kissé előrebillent, szája zárva. A koponya egy részét a gép elnyeste, lábszára hiányzott – ezt kiszántották. A bal kar a test mellett nyújtva, szorosan. A jobb alkar és a medence hiányzott. Sírban mért vázhossza kb. 82 cm. A sírgödör H: 148 cm, Sz: 55 cm, M: 10 cm, tájolása Ny–K 286–106°.

Leletanyaga nem volt.

377. sír (XXI. tábla)

A domb keleti lejtőjén a gépi nyelésben, a gyökerekkel átszőtt sötét, csaknem fekete talajban emberi csontokra akadunk megfigyelhető folt nélkül. Az infans II. korú gyerek váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. A koponya zömét a gép megrongálta. Az állkapocs a bal vállon elmozdulva feküdt. Bal karja enyhén behajlítva, kézfeje a medencén volt. A jobb alkar hiányzott. Bal lába picit be volt hajlítva. Sírban mért vázhossza 88 cm. A váz tájolása Ny–K 284–104°.

Leletanyaga nem volt.

379. sír (XXI. tábla)

A gyökerekkel sűrűn átszőtt, sötét talaj újranyesésekor egy gyerek vázát találtuk meg géppel. Mindössze a koponya alja és egy kisebb csont maradt meg. A gödör alját túlbontottuk. A sírgödör H: 88 cm, Sz: 50 cm, M: 10 cm, tájolása Ny–K 282–102°.

Leletanyaga nem volt.

380. sír (XXI. tábla)

Az újranyeséskor vettük észre a sárgásszürke, szabályos foltot igen közel a 381. objektumhoz. A juvenis korú, jó megtartású váz hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára billent, szája szorosan zárva. Két vállát állatjárat mozdította el. Két karja nyújtva a test mellett volt, de nem szorosan. Sírban mért vázhossza 131 cm. A sírgödör H: 156 cm, Sz: 55 cm, M: 23 cm, tájolása Ny–K 270–90°, melyben a váz Ny–K 280–100° tájolással feküdt.

Leletanyaga nem volt.

381. sír (XXII. tábla)

A másodszori újranyeséskor halványan jelentkezett a sír szürkés betöltésű foltja, valamint a csontok a 380. sír közelében. A gyerek váza hanyatt feküdt. Koponyája a jobb oldalára fordult, szája csaknem zárva volt. Jobb karja könyékben kissé meghajlítva feküdt, a bal alkar hiányzott. A mellkasát állatjárat dülta fel. Medencéjét és attól lefelé elszántották. A sírgödör H bizonytalan, 124 cm körüli lehetett, Sz: 49 cm, M: 5 cm, tájolása Ny–K 266–86°, melyben a váz Ny–K 280–100° tájolással feküdt.

Lelet:

1. Az arc előtt I. (Szent) László hiányos szélű *denárja* (H23).

382. sír (XXII. tábla, 17. kép)

A fekete, gyökerekkel sűrűn átszőtt területen a gépi humuszosítás során csontokat vettünk észre. Sírgödöröt nem regisztráltunk. Az adultus korú, közepes, inkább gyenge megtartású váz hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a jobb oldalán feküdt, felső részét a gép megrongálta. Bal karja hiányzott, a jobb könyékben kissé behajlítva, a testtől távolabb feküdt. A comb alsó része és a bal lábszár nincs meg, illetve töredékes. Sírban mért vázhossza 143 cm. Tájolása Ny–K 270–90°.

Leletek:

1. A jobb láb külső oldalánál, a láb szintjén *lókoponya* maradványai. A bal oldalán, orral keletre feküdt. Felső részét elszántották, illetve a gépi humuszosításnál sérült meg. H: 37 cm.
2. A felszedés után az állkapocs jobb szeglete alatt egy közel kerek, kisméretű, kerek átmetszetű, nyitott bronz *hajkarika* került elő. Átm: 1,4 cm, V: 0, 1 cm.

383. sír (XXII. tábla)

A dűlőút bevágásában egy – a gépek által teljesen szétnyomott – váz maradványait találtuk. A felnőtt egyén koponyája, mellkasa – a gerinc kivételével – és karja hiányzott. Combcsontjának csak a végei vannak meg. A dűlőúton közlekedő gépek annyira összetörték, hogy felszedni lehetetlen volt. A váz tájolása Ny–K 270–90°.

Lelet:

1. A koponya helye alatt a bal oldalon egy kisméretű, vékony, közel négyzetesre hajlított, kerek átmetszetű, *S végű* bronz *karikaékszer*. Átm: 1,7x1,8 cm, V: 0,1 cm.

384. sír (XXII. tábla)

A gépi humuszosításnál emberi csontokra akadunk, megfigyelhető folt nélkül. Az adultus férfi közepes megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája balra kissé előrebílt. Szája zárva. Homlok részét a gép roncsolta. Jobb karja behajlítva a medencén feküdt, a bal nyújtva, szorosan a test mellett. A kar helyzete koporsóra utalt. Sírban mért vázhossza 141 cm. A váz tájolása Ny–K 290–110°.

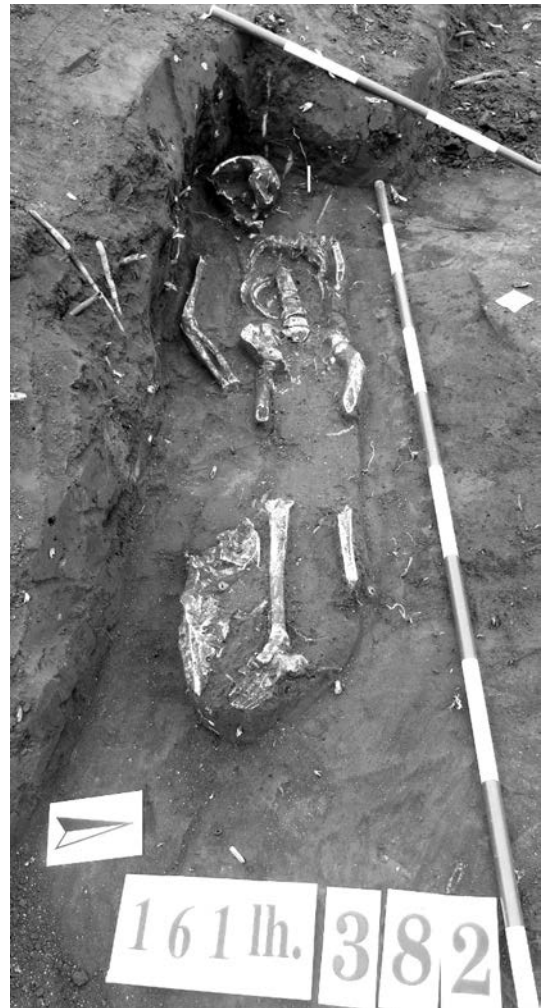
Lelet:

1. A jobb csecsnyúlvány alatt egy kisméretű, vékony, közel kerek, négyzetes átmetszetű, *S végű* bronz *karikaékszer*. S vége nyugatra nézett. Átm: 1,4x1,5 cm, V: 0,1 cm, az S vég H:0,6 cm, Sz: 0,25 cm.

385. sír (XXII. tábla)

A gépi humuszosításnál emberi csontok kerültek elő. A folt halványan jelentkezett. Az adultus korú nő közepes megtartású váza hanyatt feküdt, nyújtott helyzetben. Koponyája a bal oldalára billent, álla leesett. A koponya felső részét a gép megrongálta. A két kar szorosan a test mellett kinyújtva feküdt. Sírban mért vázhossza 150 cm körül. A sírgödör H: 185 cm, Sz: 58 cm, M: 6 cm, tájolása Ny–K 278–98°.

Leletanyaga nem volt.



17. kép
Nyíregyháza–Felsősimai 382. sír
Fig. 17
Nyíregyháza–Felsősimai, grave 382

386. sír (XXII. tábla)

A géppel egy újabb réteget szedettünk le a már feltárt részen, mivel a foltok igen halványan látszóttak és több esetben egyáltalán nem tudtunk foltot megfigyelni. A gép humuszoslaskor a gyökerekkel átszőtt, fekete talajban akadt rá a csontokra. A gyerekkoponya egy részét ki is fordította. Rossz megtartású váz maradványait bontottuk ki. Karja hiányzott, a combcsontoknak csak lenyomata maradt. A koponya alsó része in situ feküdt, valamint a bordákat tudtuk kibontani. A váz tájolása Ny–K 262–82°.

Leletanyaga nem volt.

387. sír

A gépi humuszoslaskor a földút északi részsíjében egy hosszú csontot találtunk, mely talán arra utal, hogy ezen a részen egy temetkezés pusztult el.¹³

Leletanyaga nem volt.¹⁴

A lelőhely

A temető egy É–D-i irányban hosszán elhúzó dombhát északi harmadában került feltárrásra. Ezen a területen a feltárás V alakban folyt, mivel az autópálya fölött itt egy híd ível át (2. kép). Így lehetőség nyílt nagyobb területen a kutatásra. A temető északi, nyugati, délnyugati és déli része teljesen feltárt. Nagy valószínűséggel a délkeleti részén sem maradtak feltáratlan sírok, a feltárt területen kívül legfeljebb 1–2 sírral számolhatunk. Kelet felé a temető egyértelműen folytatódik, azonban nagyobb sírszámmal valószínűleg errefelé sem kell számolnunk. A temető északi felét egy mélyen bevágódó dűlőút szinte teljes mértékben elpusztította. Véleményem szerint itt a temetkezések körülbelül 30–40%-át pusztíthatták el. A temető a lehetőségekhez képest teljesen feltártnak tekinthető, ám a temetőelemzéskor, illetve a következtetések levonásakor az elmondottakat figyelembe kell vennünk.

Tájolás

A sírgödrök, valamint a benne eltemetettek tájolása általában megegyezett. Több esetben meg lehetett figyelni azonban, hogy köztük néhány fokos eltérés van.¹⁵ Ez átlagosan 2–8° eltérést jelentett, de például a 264. sír esetében az eltérés 24° volt. Az átlagostól eltérően fektetett halottak esetében semmiféle rendszert nem lehetett kimutatni: voltak köztük pénz mellékletesek, egyéb melléklettel ellátottak, valamint melléklet nélküliek. A sírgödrök – illetve ahol nem volt lehetséges azt megfigyelni, ott a vázak – tájolását 5 fokos beosztással csoportosítottam.¹⁶ Mint a diagramra pillantva kiderül, a legtöbb elhunytat vagy Ny–K-i irányban (27 eset) vagy ettől kissé ÉNy felé eltérve (22 eset) temették el. Ide sorolható a temetkezések közel 50%-a. A diagramból az is kiderül, hogy valamivel nagyobb számban feküdtek a csontvázak fejjel inkább ÉNy, mint DNy felé. A temetkezések 99%-ának tájolása 260° és 290° közé esett. Az ettől eltérő temetkezések száma elenyésző, de még ezek is a 30°-os határon belül vannak. Az ÉNy felé történő eltérés tendenciája megegyezik a Tettamanti Sarolta által leírtakkal, miszerint ez jóval gyakoribb, mint a DNy felé eltérés. Ő ezt azal magyarázta, hogy a napéjegylenlőségek idején, valamint a téli félévben jóval gyakoribb az elhalálozás, mint a nyári félévben (TETTAMANTI 1975. 91.).

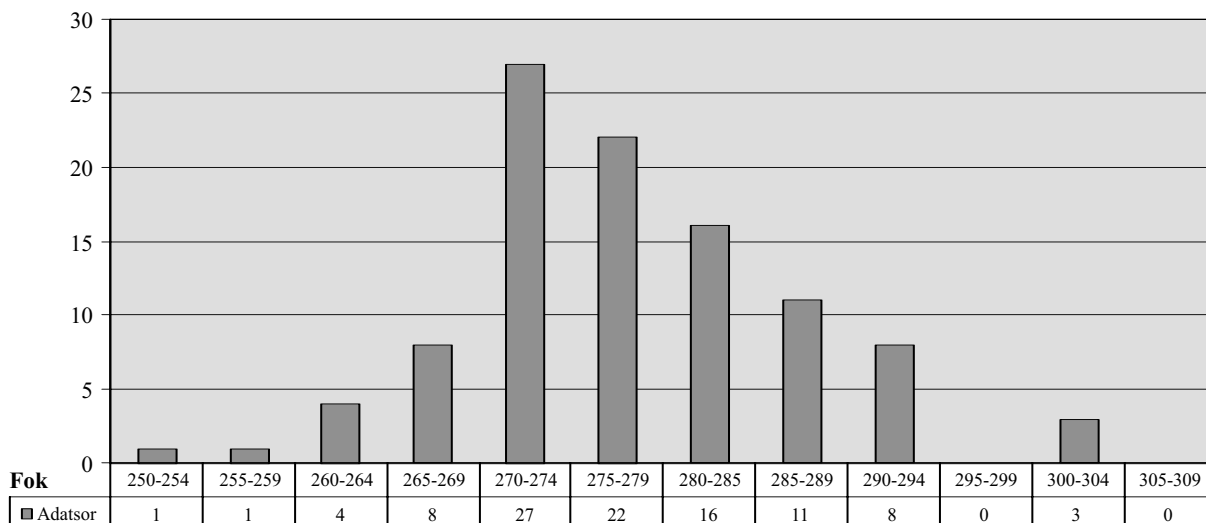
¹³ Rajz nem készült róla, de az összesítőn szerepel a sír helye.

¹⁴ A temető összesítőterképén csak a X–XI. századi objektumokat tüntettük fel, a kérdéses korú és a császárkori objektumokat nem. Ez utóbbiakat egyébként néhány esetben vágták a bemutatott temető sírjai.

¹⁵ Ezt a következő síroknál lehetett megfigyelni: 223., 228., 233., 237., 239., 243., 258., 260., 264., 265., 270., 271., 273., 274., 282., 288., 294., 304., 335., 337., 365., 337., 365., 375., 380., 381.

¹⁶ Ebből a szempontból értékelhetetlen volt a 305., a 346. és a 387. sír.

Esetszám



A sírgödör

A sírgödörök jelentős része csak a csontok szintjén volt regisztrálható. Alakjuk – már ahol meg lehetett figyelni¹⁷ – lekerekített sarkú téglalap. Kivétel a 296. sír, ahol azt lehetett valószínűsíteni, hogy a sírgödör ovális alaprajzú lehetett, míg a 265. sír esetében azt figyelte meg az ásató, hogy a fejnél lekerekített sarkú, míg a láb végénél szögletes kialakítású. A sírgödör mérete általában illeszkedett a halott magasságához, a fej és a láb végétől átlagosan 10–30 cm-re végződött. Ez alól kivétel a 312. – melléklet nélküli – gyereksír. Itt a lábvégétől számítva még közel 60 cm hosszú volt a sírgödör.

A sírgödörök fala függőleges, alja egyenes. De itt is akadt egy kivétel: a 362. sír alja íves volt, középső – medence alatti része – volt a legmélyebb.

Koporsó

Koporsónyomot tizenegy esetben sikerült regisztrálni,¹⁸ és további tíz esetben valószínűsíteni.¹⁹ Ez összesen valamivel több mint 22%-ot jelent, azaz minden ötödik halottat koporsóban temettek el. Három esetben a koporsó a fej felé szélesedett (221., 260., 262. sírok), míg a 294. sír koporsójának hosszanti oldalai kissé ívesek voltak. A koporsók szög nélküli konstrukciók, összerősítésük módját nem lehetett megfigyelni.

Több esetben meg lehetett figyelni, hogy a koponya alá fejtámaszt – valamilyen szerves anyagból készült „párnát” – helyeztek: a 215., 238., 243. és a 271. sírban, de hasonlóra gyanakodhunk a 259. sír esetén is.²⁰

¹⁷ A talajadottságok, a szántás, valamint a humuszolás okozta bolygatás miatt néhány esetben nem lehetett a (teljes) sírgödört regisztrálni.

¹⁸ A 221, 227., 260., 262., 268., 294., 295., 354., 366., 374., 376. számú sírok.

¹⁹ A 232., 243., 270., 277., 286., 293., 303., 367., 373., 384. számú sírok.

²⁰ A 259. sírban nyugvó egyén áll a leesett, feje hátrabukott. Bontása során nem sikerült ugyan megfigyelni koporsónyomot, de az említett jelenségek talán erre utalnak.

A csontvázak helyzete

A halottak többségét háton fekvve, nyújtott testtartásban temették. Ezt több olyan sír esetében is sikerült valószínűsíteni, melyet a szántás vagy a humuszosítás bolygatott. Ettől az általános képtől két esetben figyeltek meg eltérést. A 257. sírban fekvő sírban egy jobb oldalán fekvő gyerek feküdt, akinek mindkét lábát felhúzták.²¹ A 335. sírből egy szintén a jobb oldalán fekvő idősebb nő került elő, akinek a bal lábát enyhén felhúzták. Ez a két rendellenes fektetésű halott – a más temetőkben megfigyelt hasonló módon eltemetettekhez – szintén melléklet nélkül került elő (TETTAMANTI 1975. 91.). Hanyatt fektetve, de ún. „békapózbán” temették el a 356. számú melléklet nélküli nőt.

A majsi temető kapcsán Kiss Attila dolgozott ki egy tipológiai rendszert, amely a temetőben fekvő halottak kéztartását vizsgálta (Kiss 1983. 71. ábra), melyet én is felhasználtam a csoportosításhoz. Ez alapján a következőket állapíthatjuk meg. A leggyakoribb kéztartás az, amikor a halott mindkét keze a test mellett kinyújtva fekszik. Az alkar helyzetét 25 esetben nem lehetett vizsgálni. A többi 80 esetet 100%-nak véve a nyújtott helyzet 37,5% (30 sír).²² Hét esetben a kezek a medencén nyugodtak,²³ négy alkalommal a bal alkar a medencére volt helyezve, a jobb kinyújtva,²⁴ négyszer pedig a jobb alkar volt a jobb medencén, míg a bal volt kinyújtva.²⁵ Ugyancsak négyszer fordult elő, hogy a bal alkart közel derékszögben a hastájékra hajlították.²⁶ Négy esetben csak a jobb,²⁷ három esetben csak a bal alkar kinyújtott helyzetét lehetett megfigyelni.²⁸ Kétszer fordult elő, hogy a megmaradt jobb alkart a medencére hajtották, s szintén kétszer fordult elő az is, hogy a megmaradt bal alkart hajlították a medencére.²⁹ Végezetül csak a 278. sírnál fordult elő, hogy a jobb alkart a medencére, míg a bal közel derékszögben a hastájékra hajlították. Néhány olyan eset is előfordult, amelyeket nem lehetett ebbe a rendszerbe teljes mértékben beilleszteni. Gondolok itt arra, amikor hiányzott vagy kinyújtva volt az alkar, de a bal kéz csípőre volt téve (284., 282., 354., 360.), vagy amikor a jobb kéz volt a csípőn, s a bal kar kinyújtva (364.). De előfordult olyan eset is, amikor mindkét kéz a csípőre volt téve (353.). Többször meg lehetett figyelni, hogy a bal (330., 364.) vagy a jobb kar (362., 375., 382.), esetleg mindkettő kissé széttárva került elő (356.). Arra is találunk példát, amikor a jobb kéz a jobb combcsonton nyugodott, míg a bal alkar – mintegy átnyúlva a medencén – mellette feküdt (374.).

Az átlagostól eltérő lábtartást figyeltek meg néhány sírnál: így X alakban a 244., a 341. és a 360. sírban, kis terpeszben a 312. sírban lévő gyerek esetében, illetve O alakban a 375. gyereksírban.

²¹ Ez utóbbi temetkezés kissé elkülönül a körülötte lévő síroktól. Tekintve azonban, hogy a sírtól nyugatra fekvő temetőrészt megsemmisítette a dűlőút, ezt csak hipotetikusán lehet felvetni.

²² 216., 221., 232., 233., 238., 244., 262., 264., 266., 267., 269., 273., 275., 276., 288., 292/01., 292/02., 294., 304., 325., 338., 339., 341., 352., 355., 357., 363., 373., 380., 385. számú sírok.

²³ 218., 265., 274., 277., 286., 337., 365. számú sírok.

²⁴ 243., 287., 303., 358. számú sírok.

²⁵ 272., 296., 319., 384. számú sírok.

²⁶ 259., 285., 340., 366. számú sírok.

²⁷ 236., 261., 291., 295. számú sírok

²⁸ 336., 361., 376. számú sírok

²⁹ 349., 381., valamint a 312., 377. számú sírok

Szuperpozíciók

Két esetben lehetett biztosan szuperpozíciót megállapítani. A 267. sírban fekvő férfi lába „belógott” a 261. férfi váz koponyája mellé. Kronológiai viszonyukat nem lehetett eldönteni, csak úgy mint a 354. és 355. síroknál, melyek gödrei kis mértékben szintén vágták egymást.

Páros temetkezés

Egy esetben figyeltek meg a temető területén páros temetkezést. A 292. sírgödörben két váz került elő, a 292.01., valamint a 292.02. sír. A pár keze egymáson nyugodott. Feltűnő ugyanakkor, hogy az északi oldalon fekvő férfit néhány cm-rel magasabbra temették, mint a mellette lévő nő. Kérdés, hogy miért nem volt egy szinten a két váz?

A temető érmei³⁰

érmetípus		nem/életkor			érmék száma (db)
		férfi sírszám (db)	nő sírszám (db)	gyermek sírszám (db)	
I. (Szent) István	H1		262 (1)*		1
Péter	H6	286 (1)	262 (2)*		3
I. András	H8	264 (1), 287 (1)			4
	H9	288(1)		223 (1)	
I. Béla	H12			237 (1)	1
Salamon	H14			236(1)	8
	H14?		238 (1)		
	H17	272 (1)*, 282 (1)	228 (1), 291 (1), 294 (2)*		
I. (Szent) László	H22	325 (1)			4
	H23			381 (1)	
	H25			359 (1)	
	H29		215 (1)		
meghatározhatatlan			243(1)		1
Összes érme					22

A feltárt 105 sír közül 19 esetben összesen 22 db érme került elő. Ez azt jelenti, hogy az elhunytak 19,95%-át, azaz közel egyötödét temették el érmével.³¹ Ez az érmemennyiség az eltemetettek számához képest kiemelkedően magas, hiszen például a Majs–Udvari rétek lelőhelyen feltárt 1130 X–XI. sír közül 46 temetkezésben mindössze 47 érme látott napvilágot. Hasonló a helyzet ha a más, hasonló korú nagy temetőkből előkerült érmés sírokat vizsgáljuk.³² Ugyanakkor nagyobb

³⁰ Az érmék meghatározása HUSZÁR 1979. alapján történt. A * jellel megjelölt egyének nemét Szathmáry László meghatározása alapján tüntettem föl, az ásató véleménye más volt.

³¹ Pontosabban ennyi érmés sír került elő, hisz az elpusztult temetkezésekben még lehetnek továbbiak is.

³² Vö. Kovács 2006. 217. 2. lábjegyzetben leírtakkal!

az érmés sírok aránya például a Csanytelek–Dilitoron feltárt temető esetében, itt ugyanis 65 temetkezés 19 sírjából 27 érme – ebből kettő római – látott napvilágot (SZÉLL 1941. 245–252.).

A leggyakoribb érme Salamon denárja volt, 7 temetkezésből került elő 8 példánya (36,36%). 4–4 érme került elő I. András és I. (Szent) László uralkodásának idejéből. A temetőben a legkorábbi érme I. (Szent) István denárja, ez azonban nem önállóan, hanem két Péter érmével együtt került elő. Péternek ezenkívül egy másik sírban is napvilágra került egy verete. Mindössze egy I. Béla érme került elő, míg Aba Sámuel és Géza veretei hiányoznak.

A férfiakat és a nőket egyforma gyakorisággal temettek el érmével, s csaknem ugyanilyen gyakran adtak gyerekeknek is.

Két esetben került elő egynél több érme sírban; mindkettő női sír volt. Az egyik esetben két felénél nagyobb Salamon denár töredék, az alább részletesen ismertetett másik esetben pedig két Péter és egy Szent István denár került elő. Az egy sírban előkerült érmék számát tekintve ez a két eset nem számít különösebben kirívónak. Hasonló korú temetőkben az egy sírba tett érmék száma ennél jóval nagyobb is lehet.³³

Két esetben lehetett megállapítani, hogy a sírba szétvagdalt pénzeket helyeztek. A 294. női sírban két felénél nagyobb Salamon töredék került elő: az egyik az áll alatt, a másik a keresztcsont felett állatjártából.³⁴ Egy meghatározhatatlan negyed érme a 243. női sírban a gerincoszlopon fordult elő.

Az érmék helyzete (18. kép)

Szűkebb értelemben vett halotti obulusként³⁵ értékelhetjük az előkerült érméket az alábbi esetekben: szájbán/száj környékén került elő a 286. (férfi), a 294. (női), a 325. (férfi) és a 381. (gyerek) sírban. Lényegében ide sorolható a 264. férfisír is, amelynek esetében a koponya mosásakor került elő egy érme. Ebbe a csoportba soroltam a 287. sírban talált érmét is, amelyik a koponya alatt került elő. A medencén találták az obulust a 228. (női) és a 237. (gyerek) sírban.

A más helyen előkerült érmék esetében a leggyakoribb – hat eset – testtájék a mellkas: két férfi- (282. és 288.), két gyerek- (223. és 359.) és két női (238. és 291.) sír. Két esetben kerültek elő veretek könyöknél, egy esetben női (215.), egy esetben férfi- (272.) sírből. Egy sír esetében (243.) a pénzmellékletet a gerincoszlopon találták, míg egy másikban (236.) mellette.³⁶

Több szempontból is érdekes a 262. számú koporsós sír, amelyik a temető nyugati felében került elő. Egyrészt ebben a sírban találták a temetőn belül a legtöbb érmét (3 db). Másrészt – mint fentebb már láttuk – az éremmellékletek Pétertől kezdve jelennek meg rendszeresen a sírokban, ebben a sírban azonban két Péter denár mellett egy I. (Szent) István denár is előkerült, amelyik egyúttal

³³ Vö. KOVÁCS 2006. 225. 20. lábjegyzetben leírtakkal!

³⁴ Bár a második érmétöredék állatjártából került elő, valószínűleg itt is igaz az a megfigyelés, hogy a töredékérmék általában különböző testtájakon (illetve környékükön) kerülnek elő. Az itt bemutatott sír ezen belül is ahhoz a ritkább esethez tartozik, amikor az egyik töredék halotti obulusként (az áll alatt) volt (KOVÁCS 2006. 228.). A 294. sír azonban részben módosítja Kovács László megfigyelését. A korábbi esetekben ugyanis csak I. (Szent) István, valamint I. András érmével keltezett sírokban figyelték meg az említett jelenségeket (KOVÁCS 2006. 228.). A két Salamon érmével keltezett sír figyelmeztet arra, hogy ezzel a szokással a későbbi időszakban is számolnunk kell.

³⁵ Itt kézből vagy szájbán előkerült érmékről van szó (vö. KOVÁCS 2004., különösen 43.!). Ide soroltam minden olyan esetet, amikor az áll alatt vagy a medencén került elő a melléklet, s hiányzott az elhunyt alkarja. Ez utóbbi esetben valószínűleg a kezébe tették a pénzt, de azt sem zárhatjuk ki, hogy eredetileg is a medencére – esetleg valamiféle tarsolyba – helyezték. Kivételt képez a 294. sírban a keresztcsont felett előkerült érme, amely a megfigyelések szerint állatjártában feküdt.

³⁶ Ezekben az esetekben, noha kétségtelenül meg lehet figyelni bizonyos tendenciát, óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy a hozzátartozók valóban ide helyezték-e vagy esetleg utólag – a rácsálók által – került oda a tárgy.

a temető legkorábbi érme is.³⁷ Nem kevésbé érdekes az érmék előkerülési helye a síron belül, ugyanis az elhunyt mindkét szemüregében egy-egy pénz került elő: a balban I. (Szent) Istváné, a jobban Péter denárja (9. kép). A harmadik érme a koponya felszedésekor került elő a csecsnyúlvány környékén. Kovács László a magyarhomorógi egyik sír esetében ritkaságként említi, hogy az egyik férfi bal szemüregében I. (Szent) László denárja feküdt. Gyűjtésében további hasonló példákat sorol fel,³⁸ ám a felsősimaival egykorú párhuzamról ő sem tudott beszámolni (KOVÁCS 2006. 235., 43. jegyzet). Korábbi munkájában a némileg korábbi – X. századi – helyzettel kapcsolatban így vélekedett: „Közismert, hogy a honfoglaló magyarok a szemek és a száj jelzésére szolgáló lemezeket, vereteket, sőt a szemüregeket, illetve az ajkak formáját utánzóan kivágott lemezeket varrtak fel a halotti lepel arc részére. Ezt a szokást biztosan keletről hozták magukkal, s a lemezeket alkalomadtán érmékkel is helyettesíthették.” (KOVÁCS 2004. 46.) Ez utóbbira jó példa a Kiskundorozsmán előkerült X. század második harmadának végére – harmadik negyedére keltezett sír, melynek jobb szemüregében egy franciaországi verésű denárt, míg a bal váll mögött egy páviai denárt találtak – utóbbi valószínűleg a bal szemüregben lehetett (BENDE–LŐRINCZY–TÜRK 2002. 352., 371.). Mesterházy Károly feltevése szerint a szemüregben előkerült érmék a szemfedők „megkeresztényesített” változatai lehetnek (MESTERHÁZY 1997. 303.).³⁹ Amennyiben felvetését elfogadjuk, a szemüregben talált érmék a későbbi temetőkben valóban ennek a szokásnak a továbbéléseként értelmezhetők.⁴⁰ Összefoglalásként elmondható, hogy – a sír bemutatott sajátosságai miatt – a temetőn belül talán a legérdekesebb. A két szemre helyezett érme a halotti pénzmellékletadás első olyan sajátos példája, amelynek pontos megfelelőjét más hasonló korú temetkezés esetében még nem figyelték meg.

A leletanyag (18. kép)

A temetőben 39 sírban fordult elő leletanyag,⁴¹ ami a sírok valamivel több mint 38%-át jelenti. Ezen belül a leletanyag megoszlása a következő:

- 17 férfi,
- 14 női,
- 9 gyerek.

A tárgyak nemek szerint megoszlását a megfelelő tárgytypusnál, az alábbiakban közlöm.

Torques

A feltárt temető területén egy darab, három szálból sodort hurkos-kampós záródású bronztorques került elő a 278. számú női sírből (14. kép). Szőke Béla szerint a hurkos-kampós szerkezetű sodrott nyakpercek vékonyabb típusa az egyszerűbb S végű karikaékszerekkel egy időben, tehát a X. század utolsó harmadában jelenik meg (SZŐKE 1962. 93.). Az újabb eredmények fényében úgy tűnik, hogy a vékonyabb szálú nyakpercek már a X. század középső harmadában feltűnnek

³⁷ További melléklete két S végű karikaékszer volt. Egyéb jellemzőiben egyébként semmiben sem tűnt ki a temető és a környező sírok közül.

³⁸ Újabbán Sajószögeden tártak fel ilyen sírt (SZÖRÉNYI 2008. 259.).

³⁹ Kérdés persze, hogy az említett kiskundorozsmai sírban nyugvó egyén valóban keresztény volt-e, s ha igen, hogyan lehet ezt bizonyítani? Mellékletei alapján azonban ez kizártnak tűnik.

⁴⁰ További magyarázatra szorul, hogy a viszonylag kis számú Árpád-kori temetőben megfigyelt szemüregben/szemgödör felett megfigyelt érmék rendszerint miért egyesével fordulnak elő.

⁴¹ Nem számoltam itt a 244. sírt, ahol lófog került elő. Ez az ásató véleménye szerint egy másik objektumból kerülhetett ide. Beleszámoltam viszont a 270. számú férfisírt, melynek betöltéséből egy kerámiadarab került elő.

(ISTVÁNOVITS 2003. 291.). A nyakperecek nagyobb része a XI. századból származik, de használatuk a XII. századon túl nem követhető (SZÖKE 1962. 93.). A tárgytypus finomabb csoportokra bontását Szabó János Győző végezte el. Felosztása alapján a Felsősimán előkerült darab a maga 0,4 cm-es huzalvastagságával a vékonyabbak közé tartozik (SZABÓ 1978/79. 52.). Ennek a típusnak a felső időhatára azonban nem teljesen tisztázott, s ebben nem sokat segít az említett sír sem – pontosabb korhatározó anyag nem került elő: a vele együtt talált gyöngyök a korszakban általánosan elterjedtek voltak.

Hajkarikák

A hajkarikáknak két alaptípusa került elő. Két férfisírban találtak kerek átmetszetű, egyszerű, nyitott változatok, míg egy harmadikban ennek egy ún. körte alakú variánsa került elő. Szöke Béla az egyszerű, nyitott karikákat a X. században használt ékszer típusnak tartja, melyeket az egyszerű S végű karikák szorítanak ki a 960–970-es években (SZÖKE 1962. 35.). A pusztaszentlászlói temető feldolgozása során Szöke Béla Miklós és Vándor László úgy vélekedett, hogy az egyszerű, nyitott karikákat két típusba lehet sorolni. Ezek használati idejéről a következőket jegyezték meg: „Amíg a nagyméretű, különböző módon viselt huzalkarikák a XI. század elejénél valóban nem keltezhetők későbbi időre, a kisebb méretű karikák ... továbbra is az egész 11. század folyamán szerves részei voltak a viseletnek.” (SZÖKE–VÁNDOR 1987. 54.) Érmekkel keltezett sírok alapján Kovács László is úgy vélte, hogy az egyszerű, nyitott karikák a XI. század végéig megtalálhatóak (KOVÁCS 1994. 112.). Ugyanakkor felvetődik a kérdés, hogy ezek az érmekkel előkerült karikák nagyméretűek vagy kisméretűek voltak-e? Ugyanis a 367. sírban előkerült közel kerek, vastag huzalú (3 mm), nyitott hajkarika egy érdekes problémát vet fel. A vele azonos sírsorban, a közvetlenül mellette fekvő temetkezésben egy I. András érme került elő. A kérdés az, hogy ez a közel 3 cm átmérőjű karika nagyméretűnek számít-e? A pusztaszentlászlói temetőben előkerült kisméretűnek meghatározott egyszerű, nyitott példány átmérője 10 mm körüli, míg a huzal vastagsága 1–1,5 mm volt. Ezt figyelembe véve az említett sírban előkerült karikát nagyméretűnek határozhatjuk meg. Ez pedig végső soron azt jelenti, hogy ezek a nagyméretű karikák legalább a XI. század közepéig használatban voltak.

A 382. számú lovassírban előkerült karika a kisméretű, vékony típusba tartozik. Ennek használati ideje – mint fentebb is láttuk – a X–XI. század.

A körte alakú, kisméretű, viszonylag vastag, kerek átmetszetű huzalból készített darabot a 260. gyereksírban találták. Megjelenését a kutatás korábban a XI. század elejére tette (TETTAMANTI 1971. 219.), ám a későbbi megfigyelések szerint már a X. század második felétől, utolsó harmadától kezdve feltűnnek (SZÖKE–VÁNDOR 1987. 53.). Ennek ellenére viszonylag ritka, és nem minden közösség által használt ékszer, melynek többféle funkciója is lehetett (SZÖKE–VÁNDOR 1987. 53–54.). Legutóbb Révész László közölt két példányt Besenyőtelek–Tepélypuszta II. temetőjéből (rombusz alakú ruhadíszekkel), valamint Füzesabony–Kastélydűlőből (RÉVÉSZ 2008. 63., 13. tábla 1. ábra., 168. 124. kép.). Környékünkön legközelebb Ibrány–Esbó-halmon került elő két példányban S végű karikaékszerek kíséretében, s ezek alapján a XI. század elejére keltezhetőek (ISTVÁNOVITS 2003. 281., 278. 145. kép 43–44.). A felsősimai sírban egyéb leletanyag nem került elő. Keltezésével kapcsolatban a következőt érdemes megjegyezni: a tárgyalta sírt két sírsor közé ásták be. Közvetlenül mellette, nyugatra került elő a két Péter és egy I. (Szent) István érmét tartalmazó sír, míg a tőle keletre fekvő sírsorban egy Péter és egy András érme került elő. Helyzete alapján a gyereket valószínűleg nem sokkal később, a sorok kialakítása után temették el (szuperpozíciót nem figyeltek meg), nagy valószínűséggel a XI. század negyvenes–hatvanas éve között.

S végű karikaékszerek

A temető területén 16 sírban⁴² került elő összesen 27 S végű karikaékszer: hat esetben női, hat esetben férfi, három esetben gyerek, s egy esetben egy meghatározhatatlan nemű felnőtt sírjában. Egy síron belül nyolc esetben 1, öt esetben 2, három esetben pedig 3 darabot találtak. Ezen belül a nemek megoszlása a következő: egy karikaékszer 4 esetben volt férfi, 2 esetben női és 2 esetben gyerek sírjában. Két karikaékszer látott napvilágot 2 férfi-, 2 női és 1 gyereksírjából. Három karikaékszert találtak 2 nő és 1 férfi sírjában. A nemek aránya tehát meglehetősen kiegyenlített, s tendenciaként talán csak annyit lehet megállapítani, hogy férfiakat valamivel nagyobb számban temettek el egy karikával, mint nőket és gyerekeket. Pontos viseleti helyét nem mindig lehetett megfigyelni, hiszen többször került elő állatjáratból, illetve a koponyából felszedés vagy mosás közben. Az értékelhető esetekben, amennyiben egy karika volt a sírban, akkor a nőknél egy esetben a jobb oldalon, egy férfi esetében szintén a jobb oldalon, míg két férfi esetében a bal oldalon figyelték meg. Amennyiben két karika került elő, a biztos esetekben nemtől függetlenül mind a két oldalon egy-egy darab volt, s vélhetőleg ez lehetett a helyzet akkor is, amikor csak egy karika volt valamelyik oldalon eredeti helyzetében. Három sírban volt három-három karika; ezekben az esetekben a jobb oldalon feküdt két darab, s a bal oldalon a harmadik. A meglehetősen kevés eredeti helyzetben előkerült karika alapján a viseleti szokásokról csak óvatosan nyilatkozhatok. Azt meg lehetett állapítani, hogy amennyiben két darab volt a sírban, azt nemtől függetlenül ugyanúgy viselték, azaz a jobb és a bal oldalon egy-egy példányt. Egy-egy példány esetében a férfiaknál mind a jobb, mind a bal oldal viseletére találunk példát. A nőknél egy sírban lehetett a karikát megfigyelni a jobb oldalon, így általános következtetést nem lehet megfogalmazni. Három sírban találtak három-három karikaékszert, ezekben az esetekben viselőik előnyben részesítették a jobb oldalt.

A fenti adatokat érdemes összevetnünk a Rétközben megfigyelt jelenségekkel. A legszembetűnőbb különbség, hogy azon a területen férfisírban egyáltalán nem találtak S végű karikaékszert. Tendenciájában viszont temetőnk illeszkedik a többi rétközi temetőhöz. Itt is kétszer annyi női temetkezésben volt S végű karikaékszer, mint gyereksírban. Jellemzően egy-két darab fordult elő, s csak kivételesen ennél több (ISTVÁNOVITS 2003. 285.), csakúgy mint általában az Alföldön (MESTERHÁZY 1962/64 106.). A temetőben talált S végű karikaékszerekkel kapcsolatban még egy érdekességet lehet megfigyelni. A temető nyugati oldalán határozott sűrűsödést mutatnak. Különösen feltűnő ez a 262., 224., 236., 238. és 233. sírok esetében, melyeket egy sírsorba, egymás mellé ástak. Ezek közé csak egy esetben ékelődik be a 237. sír, melyben nem került elő karikaékszer. Közvetlen közelükben, de már egy másik sorban találjuk a 265. és a 285. sírt, de nincsen túl távol a 305. és a 288. sír sem, ahol szintén találtak ilyen ékszereket. Az előkerült darabok közül nyolc készült bronzból, a többi anyaga ezüst. Az anyag és a méret között általánosságban annyi összefüggés állapítható meg, hogy a bronzból készült darabok vékonyabbak és kisebbek, átmérőjük – egy kivételével – nem éri el a 2 cm-t. Ez az összefüggés nem csak az általam korábban tartott temetőrésztelre igaz (ld. alább!), hanem a későbbi – két esetben Salamon éremmel keltezett – sírok esetében is.⁴³

A bemutatott karikaékszerek közül mindössze egy volt bordázott végű: a 233. sírban talált darabok egyike. A bordázott végű darabok feltűnésével a kutatás a XI. század közepétől számol (SZÖKE-VÁNDOR 1987. 56.), míg Mesterházy Károly úgy vélekedett, hogy az Alföldön Salamon korától használják (MESTERHÁZY 1966/67. 149.). Az említett darab a temető nyugati szélén, egy Salamon éremmel keltezett sír mellett került napvilágra, s a környezetében egy másik Salamon érmés

⁴² A 224., 233., 236., 238., 261., 262., 265., 271., 282., 284., 285., 288., 305., 361., 383., 384. számú sírokban.

⁴³ Vö. a temető szerkezete és kronológiája című fejezettel!

sír is feküdt. Ez a – közvetett – datálás tehát megerősíti Mesterházy megállapítását. A bordázott S végű darabok környékünkön meglehetősen ritkák. Így lehet az, hogy a Rétköz egész területéről mindössze 10 darabot ismerünk (ISTVÁNOVITS 2003. 285.).

A temetkezések közül ötben találtak érmét.⁴⁴ Egy esetben Péter és I. (Szent) István, egy másikban I. András, további háromban pedig Salamon veretei kerültek elő.

Rombusz átmetsetű karperec

A végei felé vékonyodó, középső részén megvastagodó, négyszögletes átmetsetű, öntött karperec a 264. sírban került elő (12. kép), a benne nyugvó egyén jobb kezén. Korát megbízhatóan jelzi a vele előkerült I. András érme. A típus Szöke Béla szerint az egyszerű S végű karikákkal – azaz a 960–970-es évektől – tűnik fel (SZÖKE 1962. 94.), s hasonlóképpen vélekedett Giesler is (GIESLER 1981. 120., Tafel 53.). Langó Péter szerint sem keltezhetőek a legkorábbi példányai a X. század középső harmadánál korábbra (LANGÓ 2000. 40.).⁴⁵ Szabó János Győző szerint ennél kicsit később jelentek meg: „A négyszögű (rombikus) átmetsetűek első példányai még a X. század legvégén készülhettek és egyenletes vastagságúak. A XI. század folyamán vastosabb középrésszel formálták meg, s viseletük a köznépnél szinte általánossá vált.” (SZABÓ 1978/79. 66.) A karperec típus megvastagodásával kapcsolatos megfigyeléseit a bemutatott sír is megerősíti. Bár általában női és gyereksírokban találjuk, esetünkben férfisírban került elő. A XII. század elejénél később nem mutathatók ki (SZABÓ 1978/79. 66.); használatának pénzzel jelzett felső időhatárát a vele együtt előkerült Salamon érme jelzi (LANGÓ 2000. 41.). Környékünkön a díszített – s talán más típusba is tartozó – ibrányi darabon kívül, Kék–Telek-dűlőben került elő egy szórvány példánya (ISTVÁNOVITS 2003. 309–310., 158. kép 4–5.).

Sodrott és fonott gyűrűk

A temetőben a 224. és a 238. – azonos sírsorban fekvő – női temetkezésekben kerültek elő elkalapált végű, fonott ezüstgyűrűk (6–7. kép), mindkettő a test jobb oldalán, bár az első esetben nem az ujjpercek, hanem a jobb felkar környékén. Egy további, három szálból sodrott példányt a 282. férfisírban találtak, a bal oldalon, a medence mellett. Ennek anyaga azonban nem ezüst, hanem bronz. A viszonylag gyakori ékszertípus Szöke Béla szerint a XI. század elején jelent meg, s divatja valószínűleg nem élte túl a századot (SZÖKE 1962. 97.). Ennél is későbbi megjelenésének tartja Giesler, aki lényegében csak a XI. század közepétől számol vele (GIESLER 1981. 113., 29–30. típus, Tafel 53.). A temetőben előkerült gyűrűk megerősítik a XI. századi kelteztést. A 238. és 282. sírban egy-egy Salamon érme került elő, míg a 224. sír két olyan temetkezés között feküdt, melyek közül az egyikben I. Béla, a másikban Péter érme került elő. Ennél is későbbi – I. (Szent) László – érmével fordult elő fonott gyűrű a pusztaszentlászlói temetőben (SZÖKE–VÁNDOR 1987. 74.). Nyír-egyháza környékén három ezüstpéldány ismert: Ibrányból Salamon érmével keltezve, Tiszabercelről egy szórvány (ISTVÁNOVITS 2003. 303., 304. 157. kép 19–20.), valamint a Nagyhalász–puszta-templomi ásatásból ugyancsak egy szórvány sodrott darab (JAKAB–JANKOVICS 2008. 320., 321., 3. kép.).⁴⁶

⁴⁴ A 236., 238., 262., 282., 288. számú sírokban.

⁴⁵ Ennek kapcsán Révész László arra hívta fel a figyelmet lektori véleményében, hogy az idézett tanulmányban szereplő karancslapujtői darab nem egy „valódi” rombusz átmetsetű karperec, hanem egy házilag készített ékszer, s mint ilyen, nem igazán alkalmas a „klasszikus” rombusz átmetsetű karperecek megjelenésének keltezésére.

⁴⁶ Tévesen fonott gyűrűként említve.

Huzalgyűrűk

Bár gyűrűt elsősorban nők és gyerekek viseltek, a felsősimai temetőben két férfisírban került elő ez az ékszer. Mindkettő egyszerű, nyitott, közel kerek átmetszetű, vastagabb bronzhuzalból készült. A 221. sírban a bal alkarnál, míg a 287. sírban a jobb kézfej egyik – feltehetőleg gyűrűsujján – figyelték meg. Utóbbit I. András érme keltezi, s vélhetőleg hasonló korú a 221. sír is, amelytől északra két temetkezéssel távolabb, a 264. sírban szintén I. András érme került elő. A gyűrűtípus a X. század végén jelent meg, s divatja a XII. század első felében szűnt meg. A kora Árpád-kori temetőkben ezek a gyűrűk kerülnek elő a legnagyobb számban (SZÖKE–VÁNDOR 1987. 75.), így előfordulásuk itt sem meglepő.

Ezüstfóliás gyöngyök

A 215. női sírban került elő az áll alatt négy darab, ám közülük csak három maradt meg. További egy szem a 282. gyereksírból látott napvilágot. Szöke Béla úgy vélekedett, hogy gyártási helye feltehetőleg a Fekete-tenger térségében keresendő, s a Kárpát-medencében a X. század utolsó negyedétől kezdve fordul elő. Használatának felső időhatárát a vele együtt előkerült László érme határozzák meg (SZÖKE 1962. 90.). A kelteztést nem vitatva Szöke Béla Miklós és Vándor László az eredet kérdésében másként foglalt állást. Szerintük az aranyfóliás gyöngyökkel együtt a Kárpát-medencében készültek, s távolsági kereskedelemmel jutottak el Oroszországba és Svédországba (SZÖKE–VÁNDOR 1987. 62.). Késői használatukat a felsősimai női sírban talált darabok is megerősítik, hiszen velük együtt László érme került napvilágra.

Kásagyöngyök

Két női sírban (278. és 362.) találtak a nyak táján kásagyöngyöt. Pontosabb korhatározó tárgy nem került elő mellőlük, ám a 362. sír szomszédságában László érmével keltezett temetkezés feküdt, ami azt bizonyítja, hogy a gyöngytípus még a XI. század végén is használatban volt.

Kések

Négy temetkezésből említhetünk vaskést. Két esetben férfi- (287. és 367.), két esetben női sírban (304. és 339.) találták: három ízben a jobb, egyben a bal oldalon. A 287. sírban I. András érme datálta. A 367. sírral északról szomszédos temetkezést ugyancsak I. András pénze datálta, s Péter, illetve I. András érmével keltezett sírok szomszédságában került elő a 304. sír. A három temetkezést tehát biztosan keltezhetjük a XI. század középső harmadára.

Csiholó, kova

A csiholó és az eredetileg líra alakú csiholónak a fele érdekes módon a 304. számú női sírból került elő, pedig ezek a mellékletek inkább férfisírokra jellemzőek. Így a Rétköz területén ismertté vált 34 csiholót kivétel nélkül férfiaknál találták (ISTVÁNOVITS 2003. 325.). Az esetek döntő többségében bal oldalon fordultak elő (ISTVÁNOVITS 2003. 327.), míg esetünkben a ritkábbnak számító jobb oldalon. Övcsat a sírban nem volt, ám egyet kell értenem Istvánovits Eszterrel, aki a következőket írta: „*Aligha tévedek, ha úgy gondolom, hogy a csiholó mindig tarsolyban került a sírba, ami egyúttal arra is utal, hogy ezekben az esetekben is övet kell feltételeznünk annak ellenére, hogy annak nem csak veretei nem voltak, de fémcsatja sem (legalábbis a sírba nem került).*” (ISTVÁNOVITS 2003. 326.)

Állatcsontok

A „klasszikus” honfoglaló temetkezést nem számítva⁴⁷ két esetben fordultak elő állatcsontok. A 244. sír szélén került elő két lófog, amelyek azonban az ásató véleménye szerint feltehetőleg a 245. császárkori árokból kerülhettek ide.

A temetőrészlet keleti szélén feküdt a 382. férfisír. A jobb láb külső oldalán egy orral keletre néző lókoponyát bontottak ki. A temetkezés egyetlen további lelete egy nyitott, kerek átmetszetű hajkarika. Legutóbb Vörös István foglalkozott a Felső-Tisza-vidék szabolcsi, illetve nyírségi területének honfoglalás kori lovas temetkezéseivel, ahol a vizsgált területen 32 temetőből minimálisan 78 lovassírt gyűjtött össze (VÖRÖS 2001. 588.). A lovassírok közel kétharmadában férfit temettek el. Ebbe a tendenciába jól beleilleszkedik a felsősímai sír. Két dologban viszont eltér a „szokásos” temetkezésektől. Egyrészt a lókoponya mellett nem kerültek elő a ló mellső és hátsó lábvégei, másrészt pedig a lófej – mely a sír alján, szorosan a jobb láb mellett, a bal oldalán feküdt – egyértelműen kelet felé nézett. A szántás, illetve humuszosítás során a váz és a lókoponya részben sérült, ezért elvileg elképzelhető, hogy a lábvégek megsemmisültek, ám jómagam ezt nem tartom valószínűnek. Közismert, hogy a hiteles körülmények között előkerült, honfoglalás kori sírokban megfigyelt lókoponyák szinte kivétel nélkül a lovas feje felé, azaz nyugatra néznek (BÁLINT 1969. 108–110.). Mint láttuk, ez esetben a lókoponya ezzel ellentétes irányban feküdt. Ugyanez volt a helyzet Sárrétudvari–Hízóföld 146. sírja esetében (NEPPER 2002. 327., 374., 222. kép.), lábcsontok pedig ebben az esetben sem voltak.⁴⁸

Cserepek a sírföldben

Három sírban találtak cserepet (238., 270., 362.), míg egy kerámiadarab a 330. sír környékén került elő. Az első három esetben jellegtelen őskori kerámiát, míg a negyedikben vélhetőleg népvándorlás kori peremtöredéket találtak.⁴⁹ A sírok közt egyaránt volt férfi-, női és gyereksír. Ennél valószínűleg több sírban is lehetett cserép, de a szántás és a humuszosítás során ezek elveszhetnek. A területen egyébként nem voltak őskori, illetve népvándorlás kori objektumok, így ezeket a temetés során a sírba dobott leleteknek kell tekintenünk. Hasonló jelenséget figyelt meg az ásató az Ibrány–Esbó-halmi temető feltárása során, ahol több sírban került elő cserép, elsősorban a temető X. századi részén. Esetünkben a 238. sírt Salamon verete, míg a 362. sírral északról szomszédos sírt László érmeje keltezi. A szokást tehát – legalábbis környékünkön – a XI. század második felében (még) biztosan gyakorolták. A bemutatott jelenségnek talán az a magyarázata, hogy ez a rítus megvédi a hozzátartozókat a halottól (ISTVÁNOVITS 2003. 353.).

A temető szerkezete és kronológiája

A temetőterképre tekintve kitűnik, hogy a sírok nagyjából É–D-i irányú sírsorokat alkotnak, ám ezen belül is lehet néhány esetben kisebb csoportokat elkülöníteni. A bevágódó földűttől keletre ez az elrendezés már nem jellemző.

A temető felső időhatára a négy I. (Szent) László érme segítségével jól meghatározható. Természetesen nem zárható ki, hogy esetleg még Kálmán idejében is történhetett néhány – érme nélküli – temetkezés. Ezek aránya azonban minimális lehetett, tekintve, hogy László érmei a temető szélein helyezkednek el. A temető szerkezetére, kialakulására nézve további adatokat szolgáltatnak

⁴⁷ Lásd lejjebb!

⁴⁸ A sírra Türk Attila hívta fel a figyelmem, akinek segítségét ezúton is köszönöm.

⁴⁹ Megjegyzendő, hogy a 237. számú gyereksírban a jobb mellkason még egy kis salak(?)darabot is regisztráltak.

az érmés sírok. Az érméssel kelezett sírok közül északról László, nyugatról Salamon, keletről Salamon és László érmei körülölelik a temető közepén előkerült korábbi érmés sírokat. Itt Péter és I. András érmei képeznek egy kisebb magot.⁵⁰ Az útbevágás a temető középső részét megsemmisítette, így arra sem lehet biztos választ adnunk, hogy voltak-e itt korábbi – István – érméssel eltemetett halottak.⁵¹ A megsemmisült temetőrész ellenére úgy tűnik, hogy egy központi magból kiinduló temetővel kell számolnunk, mely sugár irányba terjeszkedett.⁵²

Nehezebb meghatározni a temető nyitásának időpontját, valamint a keleti rész viszonyát az előbb elemzett területtel. Ezzel kapcsolatban figyelemre méltó, hogy míg a temető északi részén is került elő egy I. (Szent) László veret,⁵³ s a déli felében nagy számban találtak érmeket, valamint relatíve sok leletanyagot, addig a temető keleti része meglepően szegényes. Mint fentebb említettem, ez a terület szerkezetében is eltér a temető többi részétől. A sírok itt jóval ritkábban helyezkednek el, sorokat sem lehet megfigyelni – ellentétben a temető déli felével. Ezen a részen mindössze három sírban került elő leletanyag: a 383. és 384. sírban egy-egy S végű karikaékszer, a 382. sírban pedig egy nyitott hajkarika. Mint említettem, az S végű hajkarikák feltűnését a 960–970-es évekre teszi a kutatás. Giesler szerint a korai példányok nagyobb átmérőjűek, vékonyabbak, míg a későbbiek vastagabbak és átmérőjük kisebb. A korai példányok bronzból készültek, az ezüstök később tűnnek fel (GIESLER 1981. 104–109.). Ellenben Szabó János Győző összefoglalása szerint, ennek az ékszernek a korai típusa vékony, kerek átmetszetű huzalból készült, melynek átmérője 20 mm vagy ennél is kisebb (SZABÓ 1978/79. 69.). Az említett két sír hajkarikái kisméretű, vékony, bronzból készült darabok. Giesler alapján tehát ezeket későieknek kellene tartanunk. Ezt megerősítene a 305. sírban talált S végű karikaékszer, amely méretre és kialakításra szinte tökéletes mása az említett példányoknak. Az említett sír szomszédságában pedig egy Salamon éremmel kelezett temetkezést tártak fel. A kérdés az, hogy Giesler kronológiája érvényes-e környékünkre is, s esetünkben elfogadható-e?⁵⁴ Mielőtt megpróbálnánk ezekre a kérdésekre válaszolni, meg kell vizsgálnunk a harmadik mellékletes sírt is a temető keleti felében.

Ez a 384. sírtól pár lépésnyire délre előkerült 382. számú. Egyszerű, kisméretű nyitott hajkarikája a X–XI. században általánosan elterjedt és viselt típus – ez tehát nem segít pontosítani az időrendet, csakúgy, mint a benne talált lókoponya sem. Bár a lovas temetkezéseket a X. századra szokták datálni, újabban felmerült, hogy még a XI. században is megfigyelhető a szokás (BAKAY 1981. 219., 65. ábra, KOVÁCS 1985. 382., VÁLYI 1994. 391–392.).⁵⁵ Ezeket az elképzeléseket is figyelembe véve *elméletileg* tehát nem lenne kizárható, hogy ezt a sírt esetleg a XI. században ásták meg, bizonyítani azonban ezt nem lehet.

Az elmondottakat a következőképpen összegezhethetjük. Az imént röviden bemutatott keleti temetőrész markánsan különbözik a temető többi területétől. Az ezen a területen talált szegényes

⁵⁰ Nyilván nem feltétlenül minden érmét adtak mellékletként az adott uralkodó életében, ám az mindenesetre feltűnő, hogy néhol Péter, I. Béla és Salamon érmei gyakorlatilag egymás mellett, egy sírsorban vannak. Ennek ellenére jól megfigyelhető, hogy a korábbi érme azért a központhoz közelebb helyezkednek el.

⁵¹ Mint korábban láttuk, a 262. sírban előkerült István érme mellett Péter veretek is voltak.

⁵² Ennek egyik legfontosabb bizonyítéka a temető északi felében előkerült 325. sír, melyben I. (Szent) László érmeje került elő.

⁵³ Itt kell utalnom arra, hogy ennek a sírnak a közvetlen közelében mindössze további egy sír látott napvilágot, s a tőle DK-re előkerült, fentebb részletezendő szegényes temetőrészlet között viszonylag nagy – 20 méteres – sírmentes terület található.

⁵⁴ Hasonlóan vékony – töredékesen megmaradt – karikaékszer töredéke került elő a 282. sírből, igaz vastagabb karikák társaságában. A sírt ebben az esetben is Salamon érme kelezte.

⁵⁵ Bakay Kornél egyenesen úgy vélekedett, hogy: „...még az 1050–1070-es években is előfordul lovas temetkezés...” (BAKAY 1981. 218.), de ennek az állításnak a bizonyításával könyvében adós maradt.

leletanyagot figyelembe véve – s ezzel az S végű karikaékszerek kronológiáját is elfogadva – úgy tűnik, hogy az itt lévő sírokat leghamarabb a 960–970-es években áshatták meg. A kisméretű bronz karikaékszerek kialakításának és méretének nagyfokú hasonlósága a temető más részein talált darabokéval véleményem szerint nem indokolja, hogy ezeket is késői időpontra keltezzük. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy ez a végtelenül egyszerű ékszer akár hosszú évtizedeken keresztül változatlan formában létez(het)ett, mint erre már Bóna István felhívta a figyelmet (BÓNA 1978. 125–139., különösen 138–139.). Esetünkben tehát inkább Szabó János Győző véleményét kell elfogadnunk.⁵⁶ Nem tartom indokoltnak a temetőrész késői datálását a lovas sír miatt sem. Mint láttuk, a temető kialakítása sugárirányban, egy központi magból indult. Amennyiben a teljes temető így alakult volna ki, a lovas sírnak – helyzete miatt – a legkésőbbi sírok egyikének kellene lennie. Ez a feltevés azonban nyilvánvalóan elfogadhatatlan. A keleti résszel kapcsolatban a bemutatott jellegzetességeket figyelembe véve tehát csak arra tudok gondolni, ami már a magyarhomorógi temető kapcsán is felmerült (KOVÁCS 2006 237–241.), hogy számolnunk kell egy X. századi (utolsó harmadában használt) temető(résszel), majd folytatásaként kialakult mellette egy XI. század elején(?)kezdődő, sugárirányban terjeszkedő Árpád-kori temető.⁵⁷

Ennek okát megfejtani ma már nem lehet, s csak reménykedhetünk, hogy a későbbi kutatók esetleg magyarázatot adnak a jelenségre.

Honfoglalás kori lovas sír

A sír helyzete

A temetőtől délre, a hozzá legközelebb eső – Salamon érmével(!) keltezett – sírtól (228.) 25 m-re egy magányos, kirabolt honfoglalás kori lovas temetkezés (136.) került elő. Ettől a sírtól keletre 16 m-re húzódott a feltárás széle, míg nyugatra és délre a megkutatott terület határa jóval távolabb volt. Hasonló korú objektum a feltárt részen nem került elő.

A sír helyzetének vizsgálatakor párhuzamként több okból is elsőként a Székesfehérvár–rádiótelepi A sírra kell gondolnunk. Az 1923-ban földmunkák során előkerült temetkezés (MAROSI 1923/26. 247.) ugyanis első pillantásra több hasonlóságot mutat a Felsősimán feltárt 136. sírral. A hasonlóságok a következők:

1. A rádiótelepi sír közvetlen közelében – eltekintve a tőle délre 5–6 m-re feltárt melléklet nélküli sírtól – több temetkezés nem került elő.
2. Mindkét sírban találtak nyéltámaszos baltát, trapéz alakú kengyelpárt, lócsontokat.
3. A síroktól nem messze került elő egy nagyjából hasonló korú temető.⁵⁸

⁵⁶ Ez nem jelenti azt, hogy a Giesler által felállított kronológiát el kellene vetnünk, de nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy megállapításai a Dunántúlon feltárt temetők elemzéséből születtek. Ennek eredményei pedig nem feltétlenül alkalmazhatóak automatikusan az ország más régióira. Éppen ezért igazat kell adnunk Gáll Erwinnek, aki az S végű karikaékszerek Erdélyi-medencében történő feltűnését vizsgálva azt írta, hogy ennek az ékszertípusnak az elemzését mikroregionális szinten érdemes elvégeznünk (GÁLL 2007. 243.).

⁵⁷ Meg kell jegyeznem ugyanakkor, hogy egyetlen olyan tárgy sem került elő a keleti részen, amelyet kizárólagosan lehetne a X. századra keltezni. Az említett útbevágás, valamint a sírok szegénysége miatt problémás a X. századi temetőrész nyugati elhatárolása is a későbbi résztől. Különösen a 335., 339., 347. sír esetében nehéz eldönteni, hogy a temető későbbi vagy korábbi fázisához tartoznak-e.

⁵⁸ Itt említtem meg, hogy bizonyos szempontból hasonló a helyzet a Békéscsabán feltárt honfoglaló sír esetében is (BÓKA–MEDGYESI 2007. 170.). A rövid ásatási jelentés szerint a csatorna ásásakor megtalált sír – amelyikben egy nyéltámaszos balta feküdt – váratlanul került elő, korábban nem utalt semmi arra, hogy a környéken honfoglalás kori leletek várhatók. A legközelebbi regisztrált Árpád-kor lelőhely mintegy 80 m-re fekszik a sírtól. Hogy magányos sírról van-e szó, valószínűleg nem lesz egyszerű eldönteni, hiszen a lelőhely neve alapján – Kender utca 24. – a lelőhely belterületen található, ami nem könnyíti meg az esetleges további ásatásokat.

Am a két eset között több különbséget is találunk:

1. A székesfehérvári sír mellett volt még egy sír, tehát legalább két temetkezéssel számolhatunk egymás mellett. Mivel a sírok körüli területet szisztematikusan nem kutatták át, nem zárható ki, hogy esetleg több sír is van (volt) az előbbieket mellett.

2. A sírban egy egyedi kialakítású kardot is találtak, míg Felsősimán a nyéltámaszos baltán kívül mindössze két nyílcsúcs tartozott a fegyverzethez.

3. A rádiótelepi, részben feltárt temető kora a X. század közepétől a XI. század elejéig határozható meg, míg a fentebb részletesen bemutatott temető ennél későbbi.

A székesfehérvári A sírt Bakay Kornél szerint a X. század első harmadában ásták meg, ami egyben azt is jelentené, hogy a két temetkezés független a temetőtől (BAKAY 1965/66. 83.). Ezzel ellentétben Kovács László szerint – bár a két sírcsoport nem ugyanannak a temetőnek a része – az A. és B. sírt a temető nyitásának első évtizedeiben kellett megásni. A két halottat saját vagy hozzátartozói kérésére a többiektől távolabb temettek el (KOVÁCS 1995. 303–304.). Véleménye szerint a munkások által megtalált sírban egy, „a 10. század második felében Magyarországra érkezett előkelő rusz harcos nyugodott, akit már a magyar temetkezési rítust követve helyeztek örök nyugalomra.” (KOVÁCS 1995. 304.)

Az elmondottakat figyelembe véve kijelenthető, hogy – bár a két lelőhely között jelentős különbségek vannak – a meglévő hasonlóságokat nem lehet teljesen figyelmen kívül hagynunk.⁵⁹

Koporsó

A sírban 25 cm mélységben egy 55x70 cm-es koporsónyomot figyeltek meg. Tettamanti Sarolta megállapítása szerint szeg nélküli koporsók a X. századból elsősorban a Tiszától keletre, főleg a Felső-Tisza-vidéken találhatóak. Igaz, azt is hozzáfűzte, hogy ezek szinte kivétel nélkül nagycsaládi temetőkből ismertek (TETTAMANTI 1975. 93–94.). Újabb az ibrányi temető feltárása során sikerült több esetben – köztük egy lovas sírban – X. századi környezetben koporsót megfigyelni (ISTVÁNOVITS 2003. 379.).

A leletanyag

Fegyverek

Nyéltámaszos balta

Ennek a viszonylag ritka tárgy típusnak a képviselőit – a nyéltámaszos bárdokkal együtt – elsőként Kovács László gyűjtötte össze. 1986-ban közreadott gyűjtésében négy darab nyéltámaszos baltáról tudósított (KOVÁCS 1986A. 102.).⁶⁰ Ezt a gyűjtést egészítette ki szakdolgozatában Petkes Zsolt, aki további négy példányt tudott felkutatni (PETKES 2006. 54–55.).⁶¹ Újabb Békéscsaba–Kender utca 24. lelőhelyen került elő egy nyéltámaszos balta magányos(?) sírből (BÓKA–MEDGYESI 2007. 170.). (Zárójelbe említem meg, hogy Ibránytól nem messze, Nagyhalászon került elő szórványként egy, a baltákkal szoros rokonságban álló nyéltámaszos bárd: ISTVÁNOVITS 2003. 339–338., 171. kép 9–10.). Kovács László szerint a nyéltámaszos bárdok és balták – a Székesfehérvár–rádiótelepit kivéve – köznépi temetőkből láttak napvilágot, s némelyikkel kard és/vagy trapéz alakú

⁵⁹ Vö. alább A „magányos” sír című alfejezettel!

⁶⁰ Halimba–Cseres 142. sír, Ógyalla–Bagota 3. sír, Székesfehérvár–Rádiótelep A sír, Szob–Kiserdő 21. sír (KOVÁCS 1986A. 102. – további irodalommal.).

⁶¹ Ibrány–Esbó-halom 199. sír, Nyíregyháza–Felsősima 136. sír, Przemysł, Kaposvár–Városi kertészet (PETKES 2006. 54.). Gyűjtésében a nyéltámaszos bárdok számát is további négy darabbal tudta szaporítani. Ezúton is köszönöm Petkes Zsolt-nak, hogy munkájába betekintheztem és eredményeit felhasználhattam!

kengyelek is előkerültek. Az újabb gyűjtés szerint a nyéltámaszos balták közül öt köznépi temetőből, egy a katonáskodó középréteghez tartozó sírból, kettő pedig köznépi temetők közeléből, magányos vagy kis létszámú temetkezésből került elő (Nyíregyháza–Felsősim, Székesfehérvár–Rádiótelep). Ezek közül öt részleges, egy pedig jelképes lovas temetkezés volt, melyek közül háromban kétélű kard és/vagy egyéb fegyver is került elő (PETKES 2006 55.). A baltákat/bárdokat tartalmazó sírok többnyire a leggazdagabb sírok közé tartoznak (KOVÁCS 1986A. 103.). Míg korábban az előkerült példányok a Dunakanyar–Balaton-felvidék környékén összpontosultak (KOVÁCS 1986A. 102.), addig az újabb eredmények alapján eloszlásuk a Dunántúl keleti területein belül egyenletesebbnek mondható. Kisebb koncentrációja figyelhető meg az említett három darabbal a Felső-Tisza vidékén (PETKES 2006. 57., 51. ábra). Kovács László úgy vélte, hogy ez a fegyvertípus a X. század második felénél korábbanra nem keltezhető (KOVÁCS 1986A. 103., 110.), ám Istvánovits Eszter az Ibrányban előkerült példányt ennél kicsit korábbra, a X. század közepére keltezte (ISTVÁNOVITS 2003. 339.). Ez utóbbi megállapítást Petkes Zsolt gyűjtése is megerősíti. E szerint a 12 nyéltámaszos baltát vagy bárdot tartalmazó sírból öt a X. század középső harmadára, három pedig a X. század második felére keltezhető (PETKES 2006. 59.).

Nyílcsúcsok

A sírban két nyílcsúcs került elő: mindkettőt a bal kézfejnél, a balta mellett találták. A két nyílcsúcs nem a legelterjedtebb rövid vágóélű, hanem a ritkábbnak tekinthető hosszú vágóélű deltoid, illetve rombusz alakú típusba tartozik.⁶²

Lószerszámok, ló

Zabla

A sírban a jobb lábujjakon feküdt egy nagykarikás csikózabla. Dienes István szerint az ilyen nagy karikáknak az oldalpálcához hasonló funkciója volt, azaz a csúszkálás megakadályozása (DIENES 1966. 216.). A kétkarikás csikózabla a Rétköz területén is a legelterjedtebb zablatípus, melyek között nagykarikásak is előfordulnak (ISTVÁNOVITS 2003. 347–348., 346., 177. kép.).

Kengyelek

A lólábak mellett a sír alján két trapéz alakú kengyel került elő. Ezzel a típussal legutóbb Kovács László foglalkozott (KOVÁCS 1986A. 110–113., KOVÁCS 1986B. 204–223.). Megállapítása szerint a típus a X. század második felétől tűnik fel, s jellemzően fegyveres férfisírokban kerül elő (KOVÁCS 1986A. 112., KOVÁCS 1986B. 223.). Ez utóbbi megállapítást a felsősimai sír mellett a Rétköz területén hiteles körülmények között előkerült trapéz alakú kengyelek is megerősítik, melyekkel együtt kivétel nélkül előfordult valamilyen fegyver.⁶³

Csatok

A sírban két csat került elő, mindkettő a lábfej környékén. Az egyik egy kisméretű, közel téglalap alakú csat, míg a másik – az egyik kengyel alatt előkerült – ovális. Helyzete alapján a nagyobb, ovális csatot tarthatjuk hevedercsatnak, míg a másikat övcsatnak.⁶⁴ Ez utóbbi helyzete nem

⁶² Cs. Sebestyén Károly C és B típusa (SEBESTYÉN 1932. 194.).

⁶³ Az előkerült sírok és a trapéz alakú kengyelek listájához ld. ISTVÁNOVITS 2003. 350. 178. 23–29. ábra!

⁶⁴ Mint Istvánovits Eszter is utalt rá, a csatok funkcióját nem minden esetben lehet eldönteni, s ebben sokszor a méretadatok sem segítenek (ISTVÁNOVITS 2003. 323.).

szokványos. Felmerül, hogy a temetés során helyezték a lábhoz, ám ezt az elképzelést az övön feltételezett tarsoly miatt el kell vetnünk.⁶⁵ Nem lehet teljesen kizárni, hogy a rágcslók vitték a megtalálási helyére. Végezetül meg kell említenem, hogy nem egyedi esetről van szó. Karoson például a II. temető 18. sírjában három csat került elő, egy a jobb lábszár mellett, kettő pedig a ló lábszár-csontok környékén (RÉVÉSZ 1996. 20., 254–255., 32–33. tábla), s hasonló helyzetet figyeltek meg Püspökladány–Eperjesvölgy 200. sírjában is (NEPPER 2002. 160.).⁶⁶ Ezt figyelembe véve valószínűleg egy ritka, s ma még kielégítően nem magyarázható temetési rítussal van dolgunk.

Ló a sírban

A sír nyugati felében egy, a váz bal oldalán fekvő lókoponya, valamint a lábvégeknél É–D-i irányban elhelyezett mellső és hátsó lábcsonatok kerültek elő. Ezeket a megfigyelések alapján utólag ásták bele a sírba. A bontás során elszíneződés formájában a lóbört is meg lehetett figyelni. A lócsontok elhelyezkedése alapján ezt a fajta temetkezést Bálint Csanád II. csoportjába, a lábhoz tett lóbőrös temetkezések közé sorolhatjuk (BÁLINT 1969. 108.). A lócsontoknak a váz bal oldalára helyezése megfelel az általánosan elterjedt szokásnak (BÁLINT 1969. 110.).

Használati eszközök

Csiholó, fenőkő

A bal medence külső oldalán került elő egymás mellett egy csiholó és egy fenőkő. Előbbi az általánosan elterjedt líra alakú típushoz tartozik. Kovát érdekes módon nem találtak mellette, bár ez a jelenség nem számít ritkának a Rétközben sem (ISTVÁNOVITS 2003. 326.). A mellette talált fenőkő a Rétköz területén általában a jobb oldalon helyezkedett el, de – mint láttuk – esetünkben az inkább kivételnek számító bal oldalon került napvilágra (ISTVÁNOVITS 2003 327.). Az egymás mellett fekvő két tárgy valószínűleg tarsolyban volt.

Ételmelléklet

Tojás

Tettamanti Sarolta 1975-ben közreadott összefoglalásában azt írta, hogy a tojás melléklet a X–XI. században ritka. Köznépi temetőkben fordul elő, általában egy-egy sírban, s a X. század első felére keltezhető sírokban nincs (TETTAMANTI 1975. 103.). Ez a megállapítás a Felsősimán előkerült sír fényében némi módosításra szorul. A sír mellékletei alapján valóban a X. század második felére keltezhető, ám a sír maga „magányos”, s semmiképpen sem sorolható a köznép körébe. Abban is eltér az átlagtól, hogy férfi, s nem gyereksírban volt a tojás. A Rétköz területéről mindössze két helyről ismert tojás melléklet: Gáva–Vásártérről, valamint Ibrány–Esbó-halomról. Ezeket gyereksírban találták, mindkét esetben köznépi temetőben (ISTVÁNOVITS 2003. 357.).

„Magányos” sír

Mint fentebb láttuk a 136., több szempontból is érdekes sír – látszólag – magányosan került elő. Ennek kapcsán érdemes összefoglalni ismereteinket a hasonló sírokról.

⁶⁵ Kivéve, ha csak a levágott övcsatot helyezték a lábhoz. Ez a feltevés azonban bizonyíthatatlan.

⁶⁶ A leírásban két csat szerepel (NEPPER 2002. 160.), míg a második kötetben a közölt sírszám alatt három csat rajza látható (NEPPER 2002. 186., 180. tábla).

A magányosan – esetleg néhány szegényebb mellékletű temetkezéssel együtt – előkerült sírok problémája már régóta foglalkoztatja a kutatást. Szöke Béla a magányosan előkerült gazdagabb női, illetve szegényebb férfisírokat már külön csoportokra bontotta, s ezeket vette alapul a vezető- és középréteg emlékanyagának elkülönítéséhez (SZÖKE 1962. 11–20., 22–25.). Ám például a rozettás-lószerszámos sírok esetében Révész László joggal hívta fel a figyelmet arra, hogy „*túlnyomó többségük lelőhelyét régész még csak nem is látta, nemhogy hitelesítő ásatást végzett volna ott. Javarészüik ajándékozás vagy vétel útján került a múzeumokba, olykor évtizedekkel az előkerülésük után.*” (RÉVÉSZ 1996. 65–66.)⁶⁷

Mesterházy Károly több ízben kitért a magányos sírok kérdésére (MESTERHÁZY 1996. 773–776.). Mint rámutatott, a korábbi módszerek, illetve előkerülési körülmények nem mindig tették lehetővé a sírok környékének átvizsgálását. Így ezeknek a leleteknek a feldolgozásakor pl. Szöke Béla olyan esetekben, amikor férfi- és női sírokra jellemző tárgyak kerültek elő – állítólag – egy sírból, akkor is egy férfi- és egy női sírral számolt. A zempléni sír feltárása során azonban bebizonyosodott, hogy férfisírban is lehetnek női ékszerek (MESTERHÁZY 1996. 774.).

Mindezek ellenére – úgy tűnik – valóban számolnunk kell magányos sírokkal, melyek közül a gazdagabbakat a kutatás a társadalom vezető rétegéhez kapcsolta⁶⁸ (MESTERHÁZY 1996. 774., MESTERHÁZY 1998. 25.). Nehezebb kérdés a szegényesebb mellékletű magányos férfi temetkezések kérdése. Szöke Béla a magányos férfisírokat két csoportra osztotta,⁶⁹ melyek közül a másodikban kétélű kardok kerültek elő. Ez utóbbi csoportot egy gazdagabb és egy szegényebb mellékletű csoportra bontotta szét (SZÖKE 1962. 20., 25.).⁷⁰ Mesterházy Károly szerint „*A szegényesebb mellékletű egyszerűbb fegyveres, főleg kétélű kardos harcosok magányos sírjai ritka kivételtől eltekintve ... jelen ismereteink szerint a 10. század közepétől figyelhetőek meg...*” (MESTERHÁZY 1996. 775.)⁷¹ Mesterházy a legkorábbi, karddal eltemetett harcosokat a milesek elődeinek tekinti, akik társadalmi rangjukat próbálták némelyik esetben a temetkezési szokásaikkal is jelezni. Társadalmilag hasonló helyzetet foglalnak el az egyszerű könnyű fegyverzetű harcosok. „*Ők a kíséreték tagjai, az akkori barbár uralmi rendszer ‘középkáderei’.*” (MESTERHÁZY 1996. 775.) A már korábban említett kiskundorozsmai sír kapcsán merült fel az a lehetőség – amire már Mesterházy utalt (MESTERHÁZY 1996. 774.) –, hogy „*a Duna-Tisza között jellemző magányos temetkezések, kiscsaládi, illetve kis sírszámú temetők nagy többsége egy közös okra vezethető vissza, vagyis a terület rövid ideig tartó és viszonylag kis létszámmal történő megszállására.*” (BENDE–LÖRINCZY–TÜRK 2002. 358.) Ezeknek a síroknak a magányos voltára ez tehát az egyik magyarázat. Ám a felsősímai sír és a szomszédságában előkerült temető jó példa arra, hogy léteznek – jobb szó híján – „ál-magányos” sírok, azaz egy

⁶⁷ A kérdésről némileg árnyaltabban: RÉVÉSZ 2001. 66–68.

⁶⁸ László Gyula 1944-ben megjelent könyvében a geszterédi sírt pl. fejedelmi temetkezésnek vélte (LÁSZLÓ 1944 162–163.), míg Dienes István a „*társadalom kiemelkedő rangú vezetői*”-ként, „*az egész törzs és nemzetség jólétéért felelős férfiak*”-ként írt a geszterédi, zempléni, tarcali sírokról (DIENES 1972. 16.).

⁶⁹ Az első csoportba tartozó sírokat további három alcsoportra bontotta aszerint, hogy teljesen magányos, páros (az egyik női), illetve szolgákkal eltemetett sírokról van-e szó (SZÖKE 1962. 20.).

⁷⁰ Mivel a könyvében felsorolt sírok többsége véletlenül került elő, s környéküket általában nem kutatták meg, valamennyi hivatkozott sír magányos volta nem bizonyítható.

⁷¹ Egy későbbi írásában a magányos sírokat két csoportra osztotta: 1. a végleges letelepedés viszonyai között kerültek a földre; 2. ideiglenes táborozás nyomait őrzik. A szegényesebb sírokat az utóbbi csoportba sorolta, míg a gazdagabb sírok esetében elsősorban a köznéptől való elkülönülésre gondolt, s csak másodsorban az átmeneti tartózkodásra (MESTERHÁZY 1998. 25.).

magányosnak tűnő sírtól kisebb-nagyobb távolságra előkerülhet egy temető. Ez természetesen azt feltételezi, hogy a temetkezés és a mellette fekvő temető – illetve annak egy része – egykorú.⁷²

Ennek kapcsán utalnunk kell a Szolnok–Szandán feltárt X. századi temetőre, ahol – úgy tűnik – hasonló jelenséget sikerült megfigyelni (MADARAS 2006. 241. 2. térkép).

Összefoglalás

Felsősima jelenleg Nyíregyháza közigazgatási területéhez tartozik, de a középkorban önálló település volt Sima(egyháza) néven. A forrásokban 1325-ben tűnik fel a Balogsemjén nembeliek osztozkodása alkalmával. A XV. században különböző névalakokban említik. Templomának romjai még a XVIII. században is láthatóak voltak (NÉMETH 1997. 166–167.). A templom helyét 1924-ben a kereskedelmi cserkész iskola növendékei „megkutaták”, ám a kibányászott alapfalakon kívül egyebet nem találtak. A templom 1871-ben még álló falait a terület bérlője, Klár Dezső és fia Sándor 1878-ban bontatta le, s belőle gazdasági épületeket emeltek (ALISPÁNI JELENTÉSEK 1924. 69–90.).⁷³ Helye az évtizedek alatt elfelejtődött, s hollétét csak 1992-ben sejtette meg Istvánovits Eszter, helyét azonban akkoriban nem lehetett alaposabban bejárni (JAM Adattár 2002.42.). 2009 februárjában újból kimentünk a területre, s a korábban jelzett helyen – egy csatorna által átvágott dombhát legmagasabb pontján – sok szétszántott terméskövet és szórványosan embercsontot találtunk. Szűkebb és tágabb környékén pedig jelentős mennyiségű Árpád-kori és középkori cserepet – a középkori Sima falu leleteit – gyűjtöttük össze. A templomot a feltárt temetőtől északra, mintegy két kilométerre találtuk meg. A területen pontosabb korhatározó lelet nem került elő. Így az autópályán feltárt temető és a középkori templom viszonyát nem tudjuk egyelőre meghatározni, azaz nem tudjuk, hogy van-e (kronológiai) kapcsolat a két temetkezési hely között vagy egymástól függetlenül alakultak ki. Ami a temetőhöz tartozó település helyét illeti, azt talán a 161. lelőhely közvetlen közelében lévő M3-as autópálya 217. lelőhelyén sejtethetjük, ahol 41 Árpád-kori objektumot – köztük 8 házat – bontottak ki (ASTALO^a–HÁGÓ–MARTA–POP 2005. 288–289.). A településrészlet kerámiaanyaga egyelőre feldolgozatlan, így ez a feltevés egyelőre csak hipotetikus. A források egyébként ezen a környéken Simán kívül nem tudósítanak Árpád-kori településről, így az itt eltemetettek falujának neve sem ismert. Ami a környék más hasonló korú leleteit, temetőit illeti először a nem messze – mintegy két kilométerre DK-re – fekvő, Kálmánháza és Felsősima határán lévő Henzseltanyát kell megemlítenünk. Itt egy rókajáratból(!) került elő embercsontok társaságában egy mellkesz, amely egy újabb X–XI. századi temetőt sejtet a területen (JAM Adattár 2005. 74.). A felsősimai tsz gyümölcsösében pedig 1962-ben figyeltek meg lócsontokat, nyílhegyeket, ami egy másik honfoglalás kori temetőre utal (JAM Adattár 97.48.).

Lelőhelyünk szűkebb környezetében több X–XI. századra datálható temető is napvilágra került. A Polyákbokor–Rikácsi-szőlőben⁷⁴ szőlőrigolírozáskor dúltak fel temetkezéseket, majd

⁷² Elméletileg persze nem lehet kizárni, hogy egy magában lévő X. századi sír mellett a X. vagy XI. században egy tőle függetlenül elkezdett temetőt nyissanak, ennek a valószínűsége azonban meglehetősen csekély. Itt kell megemlítenem Révész László lektori megjegyzését, aki szerint kevésbé valószínű, hogy külön temetővel kell számolnunk a X. század végén, illetve a XI. század elején. Ennek kapcsán nem tartotta kizártnak, hogy a tárgyalt 136. sír akár a XI. század első két évtizede során is a földbe kerülhetett. Jogosan hívta fel a figyelmemet arra, hogy lovas sírok esetében a kronológiát a kutatók hajlamosak „lefelé húzni”, azaz a X. századra keltezni. Ellenben ha csak egyéb, lovas felszereléshez tartozó tárgyak – trapéz alakú kengyelek, tegezmaradványok, nyílcsúcsok – kerülnek elő, akkor nem kételkednek az esetleges XI. századi keltezésben; főleg ha az említett tárgyak mellett XI. századi érmék is előkerülnek.

⁷³ Az adatra Németh Péter hívta fel a figyelmemet, akinek segítségét ezúton is köszönöm!

⁷⁴ Korábbi, téves elnevezése – s ezzel lokalizálása – Polyákbokor–Pereshalom.

1909-ben tártak fel a temetőben néhány sírt (DIENES 1996. 308., 356.). Nagycserkesz–Nádasi-borkorban Németh Péter tárt fel egy kis létszámú, részben elpusztított temetőt (NÉMETH 1971. 59.). A közeli Kálmánházán Istvánovits Eszter a Kovács-tanya mellett (ISTVÁNOVITS 1993. 66., ISTVÁNOVITS 1994. 72., ISTVÁNOVITS 2000. 69–71., 101–104. XI–XIV. tábla), míg e sorok írója a Vitéz-soron ásott meg egy hasonló korú temetőt (JAKAB 2007. 233–234.).

Befejezőként elmondhatjuk, hogy a felsősímai temető – amelyik a második, gyakorlatilag teljesen feltárt és immár publikált X–XI. századi temető a megyében – több olyan jelenséget eredményezett, amelyek más temetőkben eddig még nem jelentkeztek. Emiatt csak sajnálhatjuk, hogy egy része megsemmisült, s így feltárásának lehetséges eredményei örökre elvesztek a tudomány számára.⁷⁵

Irodalom

ALISPÁNI JELENTÉSEK 1924.

A közigazgatásilag ideiglenesen egyesített Szabolcs és Ung vármegyék közönségéhez 10.385–1924. K. számú jelentése az ideiglenesen egyesített vármegyék alispánjának a vármegye közigazgatásának 1924 II. félévi állapotáról.

ASTALO^o–HÁGÓ–MARTA–POP 2005.

Ciprian Astalo^o – Attila Hágó – Liviu Marta – Dan Pop: Nyíregyháza–Felsősima, Gyebrástanyától DK-re. *RKM* 2005. (2006) 288–289.

BAKAY 1965/66.

Kornél Bakay: Gräberfelder aus den 10–11. Jahrhunderten in der Umgebung von Székesfehérvár und die Frage der fürstlichen Residenz. *Archäologische Studien zu der Frage der ungarischen Staatsgründung II. Alba Regia VI–VII.* 1965–1966. 43–88.

BAKAY 1981.

Bakay Kornél: A magyar államállapítás. *Magyar História.* Gondolat Kiadó, Budapest 1981.²

BÁLINT 1969.

Bálint Csanád: A honfoglalás kori lovastemetkezések néhány kérdése. [Über die Pferdebestattungen der Landnahmezeit.] *MFME* 1969/1. 107–114

BENDE–LÖRINCZY–TÜRK 2002.

Bende Lívía – Lőrinczy Gábor – Türk Attila: Honfoglalás kori temetkezés Kiskundorozsma–Hosszúhát-halomról. [Eine landnahmezeitliche Bestattung von Kiskundorozsma–Hosszúhátalom.] *MFME–StudArch* VIII. 2002. 351–402.

BÓKA–MEDGYESI 2007.

Bóka Gergely – Medgyesi Pál: Békéscsaba, Kender utca 24. *RKM* 2007. (2008) 170.

BÓNA 1978.

István Bóna: Arpadenzeitliche Kirche und Kirchhof im südlichen Stadtgebiet von Dunaújváros. *Alba Regia* XVI. 1978. 99–157.

DIENES 1966.

Dienes István: A honfoglaló magyarok lószerszámának néhány tanulsága. [Quelques enseignements tirés de l'harnachement des hongrois conquérants.] *ArchÉrt* 93. 1966. 208–234.

⁷⁵ A tárgyrajzokat Beleznai Gabriella és Gábor Tamás; a táblákat Fülöpné Juhász Barbara és Beleznai Gabriella állította össze. A dolgozat lektorálásáért Révész Lászlónak tartozom köszönettel.

DIENES 1972.

Dienes István: A honfoglaló magyarok. Hereditas sorozat. Corvina Kiadó, Budapest 1972.

DIENES 1996.

Dienes István: A Szabolcs megyei honfoglalás és kora Árpád-kori temetők terepbejárás naplója. Jegyzetekkel ellátta Németh Péter. In: Tanulmányok, közlemények a honfoglalás emlékére 896–1996. A *SzSzBSz* 1996/2. számának különlenyomata. Szerk. Németh Péter. Nyíregyháza–Szabolcs 1996. 287–372.

GÁLL 2007.

Gáll Erwin: S-végű hajkarikák megjelenésének ideje az Erdélyi-medencében. [About the beginning of spread of the S-shaped lock ring in Transylvanian Basin.] *Acta Siculica* 2007. 239–251.

GIESLER 1981.

Jochen Giesler: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken. *PZ* 56. 1981. 3–167.

HUSZÁR 1979.

Lajos Huszár: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Corvina Kiadó, Budapest 1979.

ISTVÁNOVITS–ALMÁSSY 2005.

Istvánovits Eszter – Almássy Katalin: Nyíregyháza–Felsősimahatárától ÉK-re. *RKM* 2005. (2006) 289.

ISTVÁNOVITS 2000

Istvánovits Eszter: Kovács-tanya. In: Újfehértó története. Szerk. Buczkó József. Újfehértó Város Képviselő testülete, Újfehértó 2000. 69–71.

ISTVÁNOVITS 2003.

Istvánovits Eszter: A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékei. [Das landnahme- und arpadenzeitliche Nachlassmaterial des Rétköz.] Régészeti gyűjtemények 2. Magyarországon honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 4. Nyíregyháza 2003.

JAKAB 2007.

Jakab Attila: Kálmánháza–Vitéz-sor. *RKM* 2007. 233–234.

JAKAB–JANKOVICS 2008.

Jakab Attila – Jankovics Norbert: A nagyhalászi Pusztatemplom. [Medieval church in Nagyhalász.] *NyJAMÉ* L. 2008. 307–356.

KISS 1983.

Kiss Attila: Baranya megye X–XI. századi sírleletei. [Grabfunde aus dem 10. und 11. Jahrhundert im Komitat Baranya (Ungarn).] Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori temetőinek leletanyaga 1. Akadémiai Kiadó, Budapest 1983.

KOVÁCS 1985.

Kovács László: Kora Árpád-kori temetőrészlet Dabas (Gyón)–Paphegyen. [Früharpadenzeitliche Gräberfeldteil in Dabas (Gyón)–Paphegy.] Régészeti tanulmányok Pest megyéből. *StudCom* 17. 369–386.

KOVÁCS 1986A.

Kovács László: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán II. (Adatok a nyéltámaszos balták, valamint a trapéz alakú kengyelek értékeléséhez.) [Landnahmezeitliche Gräber in Nagytarcsa II. Beiträge zur Wertung der Äxte mit Schaftlochklappen sowie der Trapezförmige Steigbügel.] *ComArchHung* 1986. 93–121.

- KOVÁCS 1986B.
László Kovács: Über einige Steigbügeltypen der Landnahmezeit. *ActaAH* XXXVIII. 1986. 195–225.
- KOVÁCS 1994.
László Kovács: Das früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs. *VAH* VI. 1994.
- KOVÁCS 1995.
Kovács László: Előkelő rusz vitéz egy székesfehérvári sírban. (A rádiótelemi honfoglalás kori A. sír és kardja.) In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk. Kósa László. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged 1995. 291–308.
- KOVÁCS 1997.
Kovács László: A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Érméleti és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence I. (Szent István és II. (Vak) Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) érméiről. [Über die ungarischen Münzprägung in der frühen Arpadenzeit. Numismatisch-archäologische Studien über die Münzen aus dem Zeitraum zwischen den Regierungszeiten Stephans I. (des Heiligen) und Bélas II (des Blinden) (1000–1141) im Karpatenbecken.] *VAH* 7. 1997.
- KOVÁCS 2004.
Kovács László: Érmék nem dísz vagy ékszer szerepben a honfoglaló magyar sírokban. In: Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére. Szerk. Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs. Monumenta Historica Budapestinensia XIV. Kiadta a Budapesti Történeti Múzeum. H.n. É.n. [Budapest 2004.] 43–49.
- KOVÁCS 2006.
Kovács László: A magyarhomoróg–kónyadombi X–XII. századi magyar köznépi temető érméiről. [Coins from the Hungarian common cemetery of Magyarhomoróg–Kónyadomb from the tenth–twelfth century.] In: Testis temporum, vita memoriae. Ünnepi tanulmányok Pálóczi Horváth András 65. születésnapjára. Szerk. F. Romhányi Beatrix. *Studia Carolinensia* 2006: 3–4. 215–248.
- LANGÓ 2000.
Langó Péter: Megjegyzések a Kárpát-medence X–XI. századi huzalkarpereceinek viseletéhez és használati idejéhez. [Beiträge zur Tracht und Benutzungszeit der Draht- und gedrehten Armringe im Karpatenbecken des 10.-11. Jahrhunderts.] *NyJAMÉ* XLII. 2000. 33–57.
- LÁSZLÓ 1944.
László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Magyar Élet Kiadása, Budapest 1944. / A Múzsák Közművelődési Kiadó hasonmás kiadása, Budapest 1988.
- MADARAS 2006.
Madaras László: Honfoglalás kori temető Szolnok határában. (Új adatok a honfoglalás kori női viselethez.) [Gräberfeld Szolnok–Szanda aus dem 10. Jahrhundert. Neue Angaben zur Rekonstruktion der landnahmezeitlichen Frauentracht.] *ComArchHung* 2006. 213–251.
- MAROSI 1923/26.
Marosi Arnold: A székesfehérvár–rádiótelemi ásatás. *ArchÉrt* XL. 1923–1926. 245–257.
- MESTERHÁZY 1962/64.
Mesterházy Károly: Az S végű hajkarika elterjedése a Kárpát-medencében. [Die Verbreitung des Haarrings mit S-Ende im Karpatenbecken.] *DMÉ* XLVII. 1962–1964. (1965) 95–113.
- MESTERHÁZY 1966/67.
Mesterházy Károly: Adatok a honfoglalás kori magyar köznépi család szerkezetéhez. A matrilineáris nagycsalád. [Some facts on the structure of Hungarian commonality joint families at the time of the conquest.] *DMÉ* XLIX. 1966–1967. (1968) 131–178.

MESTERHÁZY 1993.

Mesterházy Károly: A magyar honfoglalás régészetének ötven éve. *Századok* 127. 1993: 2. 270–311.

MESTERHÁZY 1996

Mesterházy Károly: A honfoglaló magyarok társadalma és a régészet. *Életünk* XXXIV. 1996: 8. 768–795.

MESTERHÁZY 1997.

Mesterházy Károly: A honfoglaló magyarok tárgyi emlékei. *Életünk* XXXV. 1997:1. 30–67.

MESTERHÁZY 1998.

Mesterházy Károly: Társadalmi struktúrák régészeti vizsgálata. [Die archäologische Untersuchung der gesellschaftlichen Strukturen.] In: Az Alföld társadalma. [Die Gessellschaft der Großen ungarischen Tiefebene.] Szerk. Novák László. *AJMK* VIII. 1998. 19–45.

NÉMETH 1971.

Németh Péter: Nagycserkesz–Nádasi bokor. *RF* I. 1971. 59.

NÉMETH 1997.

Németh Péter: A középkori Szabolcs megye települései. *Ethnica* kiadás. Nyíregyháza 1997.

NEPPER 2002.

M. Nepper Ibolya: Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 3. Budapest–Debrecen 2002.

PETKES 2006.

Petkes Zsolt: Fokosok és balták a honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti hagyatékában. Szakdolgozat. ELTE Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézet, Budapest 2006. (kézirat)

RÉVÉSZ 1996.

Révész László: A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. [Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theißgebietes im 10. Jahrhundert.] Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei I. Miskolc 1996.

RÉVÉSZ 2001.

Révész László: Aranyszántás Balotán. Gazdag honfoglalás kori női sírok Kiskunhalas környékén. [Goldenes Ackerfeld in Balota. The golden harvest in Balota.] Magyar Nemzeti Múzeum – Thorma János Múzeum. Budapest–Kiskunhalas 2001.

RÉVÉSZ 2008.

Heves megye 10–11. századi temetői. [Die Gräberfelder des Komitates Heves im 10.–11. Jahrhundert.] Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 5. Budapest 2008.

SEBESTYÉN 1932.

Cs. Sebestyén Károly: „A sagittis Hungarorum...” A magyarok ijja és nyíla. [Bogen und Pfeil der alten Ungarn.] *Dolgozatok* VIII. 1932. 167–226.

SZABÓ 1978/79.

Szabó János Győző: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában IV. [Arpadenzeitliche Siedlung und ihr Friedhof in der Gemarkung von Sarud.] *EMÉ* XVI–XVI. 1978–1979. 45–136.

SZÉLL 1941.

Széll Márta: XI. századi temetők Szentés környékén. [Les cemetières du XI^{ème} siècle aux environs de Szentés.] *FA* III–IV. 1941. 231–255.

SZÖRÉNYI 2008.

Szörényi Gábor András: Sajószöged középkori temetői. [Die mittelalterlichen Friedhöfe von Sajószöged.] *ArchÉrt* 133. 2008. 251–272.

SZÖKE 1962.

Szöke Béla: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Régészeti tanulmányok I. Akadémiai kiadó, Budapest 1962.

SZÖKE–VÁNDOR 1987.

Szöke Béla Miklós – Vándor László: Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. *Fontes Archaeologicae Hungariae*. Akadémiai kiadó, Budapest 1987.

TETTAMANTI 1971.

Tettamanti Sarolta: A Zalavár–Községi I. számú XI. századi temető. [Das Gräberfelder Nr. I. von Zalavár–Község (11.Jh.)] *ArchÉrt* 98. 1971. 216–244.

TETTAMANTI 1975.

Tettamanti Sarolta: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében. [Be-gräbnissitten im 10-11. Jh. im Karpatenbecken.] *StudCom* 3. 1975. 79–123.

VÁLYI 1994.

Vályi Katalin: Honfoglalás kori sírok Szeren 1973. (Megjegyzések a terület korai történetéhez. [Landnahmezeitliche Gräber in Szeren 1973. (Angaben zur frühen Geschichte des Gebietes.)] In: *Kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára.* [Von der Steinzeit bis zum Mittelalter. Studien zum 60. Geburtstag von Ottó Trogmayer.] Szerk. Lőrinczy Gábor. Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szeged 1994. 387–403.

VÖRÖS 2001.

Vörös István: A Felső-Tisza-vidék honfoglalás kori lovastemetkezései I. Szabolcs–Nyírség. [Ancient Hungarian burials with horse in the Upper Tisza region I. Szabolcs–Nyírség.] *NyJAMÉ* XLIII. 2001. 569–601.

JAKAB Attila

Jósa András Múzeum
Nyíregyháza

H-4401 Pf. 57.

e-mail: teglaegeto@freemail.hu

10th-11th century cemetery at Nyíregyháza-Felsősim (Motorway M3, site 161)

The site in question was excavated in 2005 in the vicinity of Nyíregyháza, at Felsősim. The excavation was lead by Eszter Istvánovits. A total of 377 features were uncovered at an almost 20,000 sq.m large territory. 153 features proved to belong to the Roman Age and 106 graves were dated to the 10–11th centuries. In the following I am dealing with the latter ones.

The 106 graves in question seem to represent a complete cemetery. Only some graves could have been situated outside of the excavation territory, on the eastern side. From the point of view of the analysis of the cemetery a serious problem is that the northern part of the graveyard was completely destroyed by a trail. Despite of it, the excavation brought to light a number of new,

exciting phenomena, though the finds do not differ significantly from the ones of contemporary cemeteries. The majority of the burials did not have grave-goods, and a part of them was disturbed by earlier agricultural activity. The most frequent decoration is ring with S-shaped ending: 27 pieces were found in 16 graves. Most of them were made of silver, some of bronze. The ending of one of the pieces had fluted decoration. Beside three simple, open hair-rings we have to mention a torque and a cast, bronze bracelet with rhomboid cross-section.

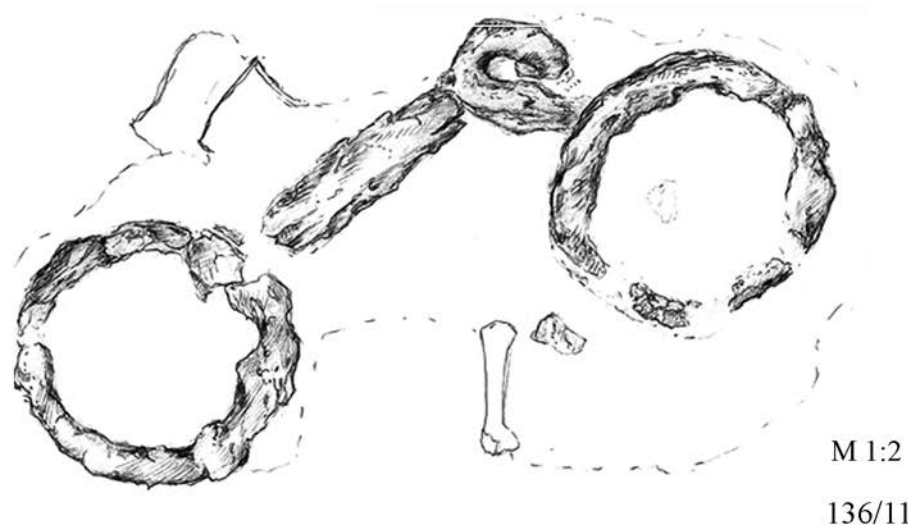
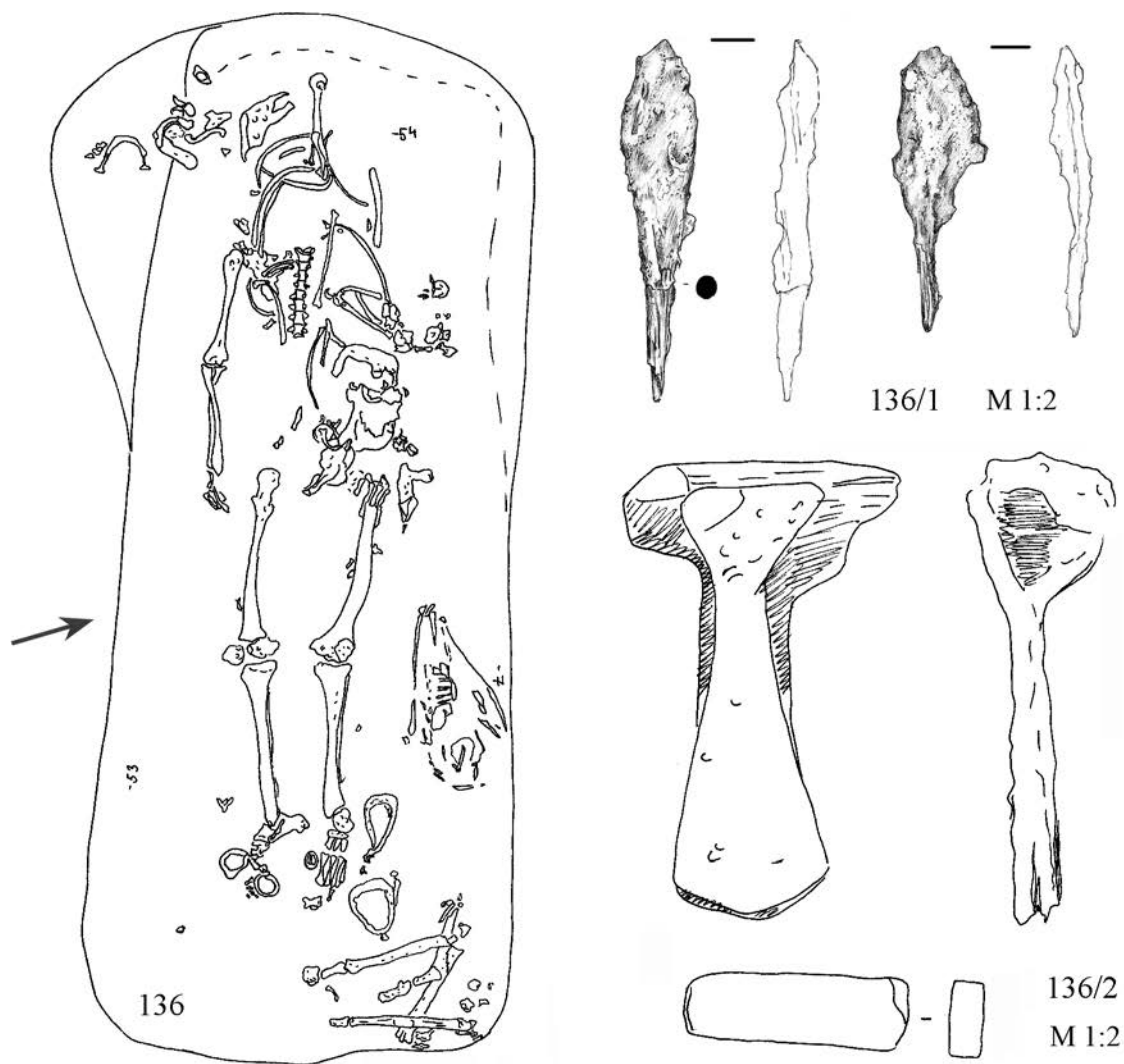
Coins deserve special attention. A total of 22 coins were found in 19 graves. That means that almost one fifth of the dead was supplied with a coin of some king. The earliest coin was minted by (Saint) Stephen I (1000 or 1001–1038), but this one was placed into the burial together with coins of Peter Orseolo (1038–1041, 1044–1046). The youngest coins come from the age of (Saint) Ladislaus I (1077–1095). Among burials containing coins, grave 262 is outstandingly important. In the course of cleaning the grave, in both orbital cavities a coin was found. One of them belonged to Stephen, the other one to Peter Orseolo. (A further coin of Peter was found under the skull.) According to my knowledge, the custom of placing coins onto both eyes is unique in our region in the 11th century. Coins not only supported the dating, but also answered the question of the “inhabitation” of the cemetery. After mapping the coins we could determine that the cemetery was started from a central nucleus and extended in all directions in concentric circles. At the edges of the cemetery the latest coins were found. However, graves found at the eastern part are different comparing to the rest. This part has another structure. There are no coins, and at the edge of this part a burial of a human was accompanied with a horse skull (grave 382). In my opinion this part is somewhat earlier. Judging from two rings with S-shaped ending it could have been started in the last third of the 10th century.

Summarising our knowledge on the structure of the cemetery, we have to count with a late-10th century cemetery (part) and then with a cemetery of the Árpád Age, started in the early(?) 11th century and extended in concentric way. Finally, one more interesting feature. At the southern edge of the cemetery, far from the rest of the graves, a “classical” burial from the Age of Hungarian Conquest (10th century) was found. It had been plundered. Among its finds an axe with a stay for the shaft, two arrowheads, a horse-bit, a pair of stirrups and a girth-buckle deserve a special attention. In the eastern part of the grave a skull and feet bones of a horse were recorded. Single graves are generally known from this period, and this could be the case of such a burial here too. However, this grave must have been in connection with the cemetery in its vicinity, so I prefer the expression of “pseudo-single grave” for this burial. This term refer to the cases when we have to count with a contemporary cemetery near 10th century graves that seem to be “single”.

Finally, we have to underline that the cemetery of Felsősima, the second completely excavated and now published 10-11th centuries’ graveyard in our county, resulted several phenomena unknown at other sites. Unfortunately, a significant part of the cemetery was demolished, so the possible results of the analysis of the whole cemetery are lost forever.

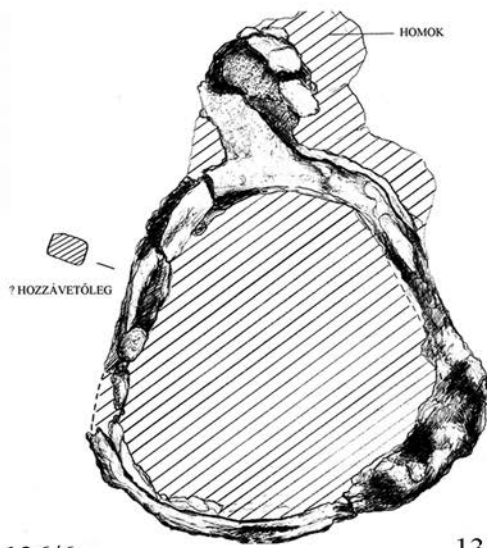
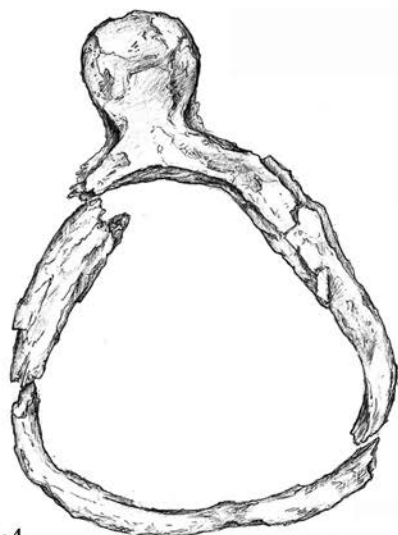
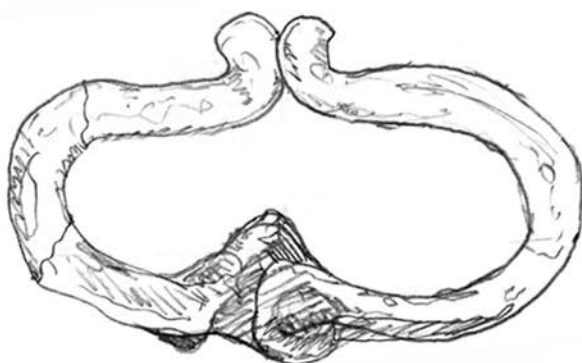
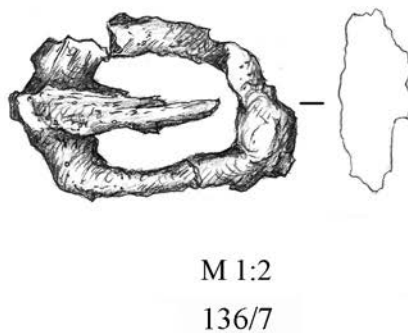
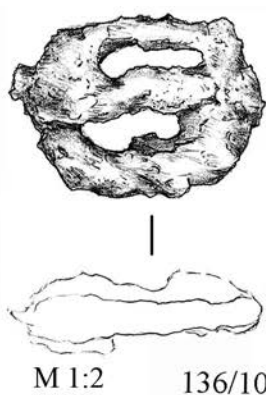
Attila JAKAB

Jósa András Museum
Nyíregyháza
H–4401 Pf. 57.
e-mail: teglaegeto@freemail.hu



I. tábla
Nyíregyháza–Felsősimi
136. sír

Plate I
Nyíregyháza–Felsősimi,
grave 136

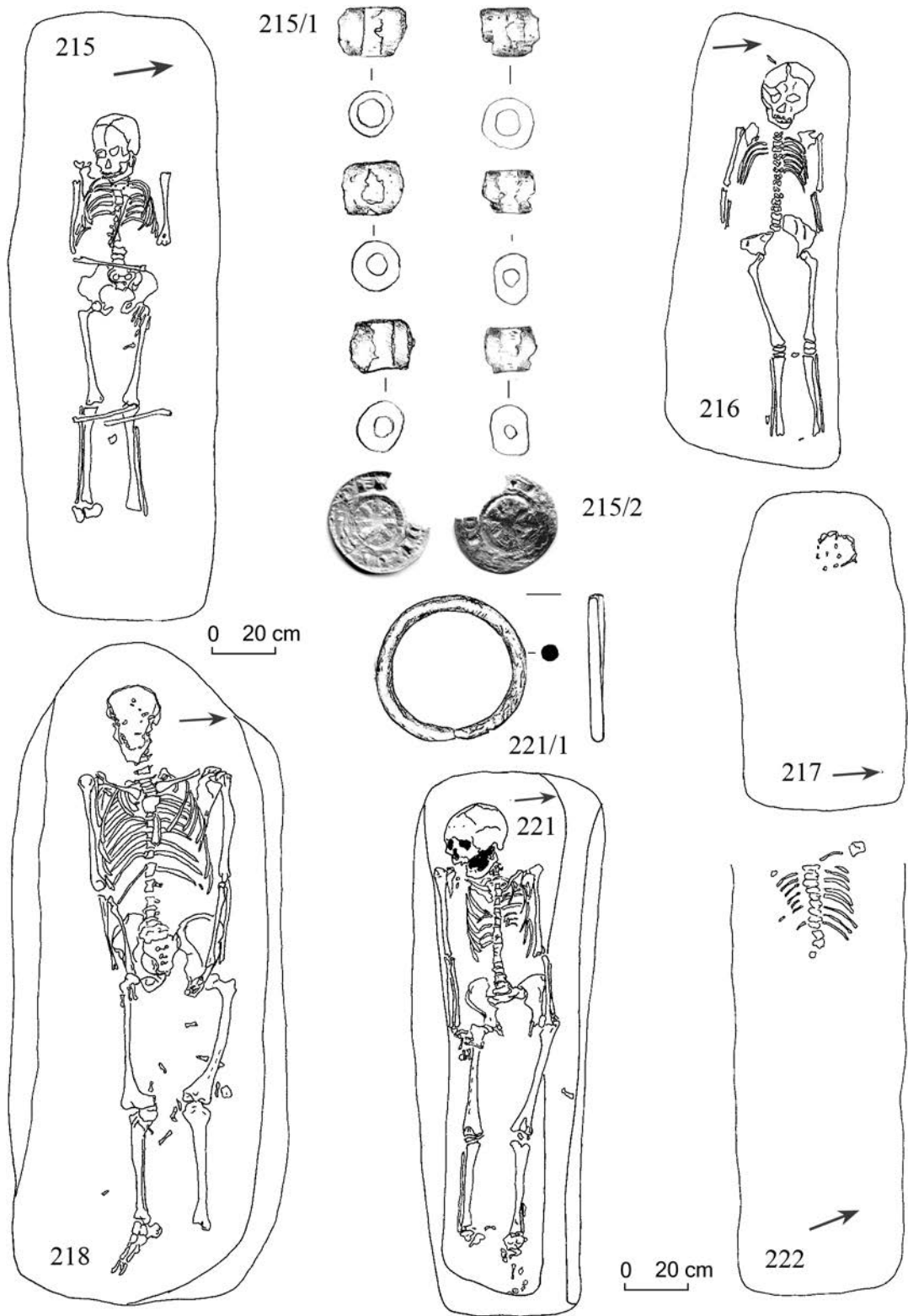


136/6

136/8

II. tábla
Nyíregyháza–Felsősimai
136. sír

Plate II
Nyíregyháza–Felsősimai,
grave 136

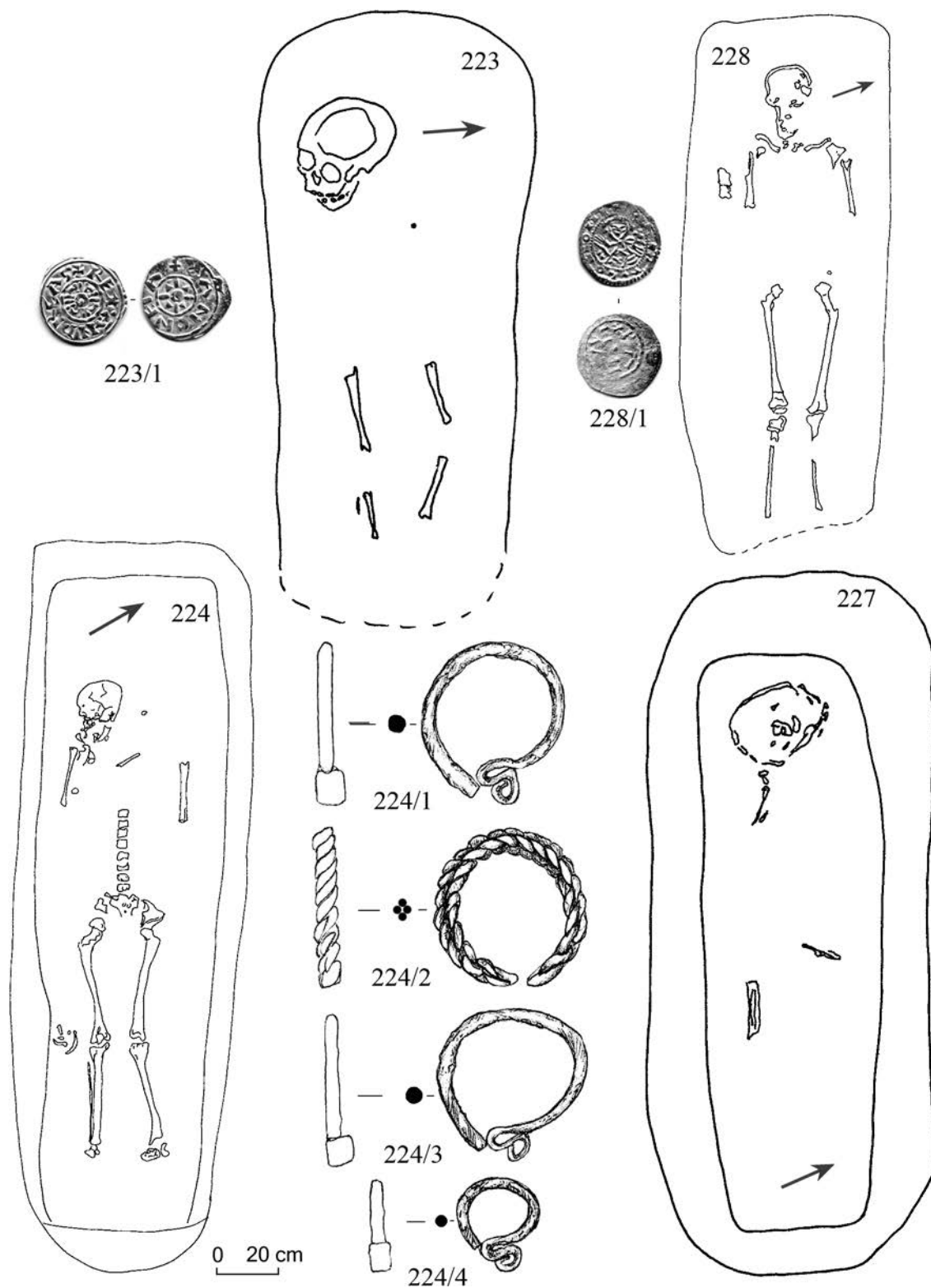


III. tábla

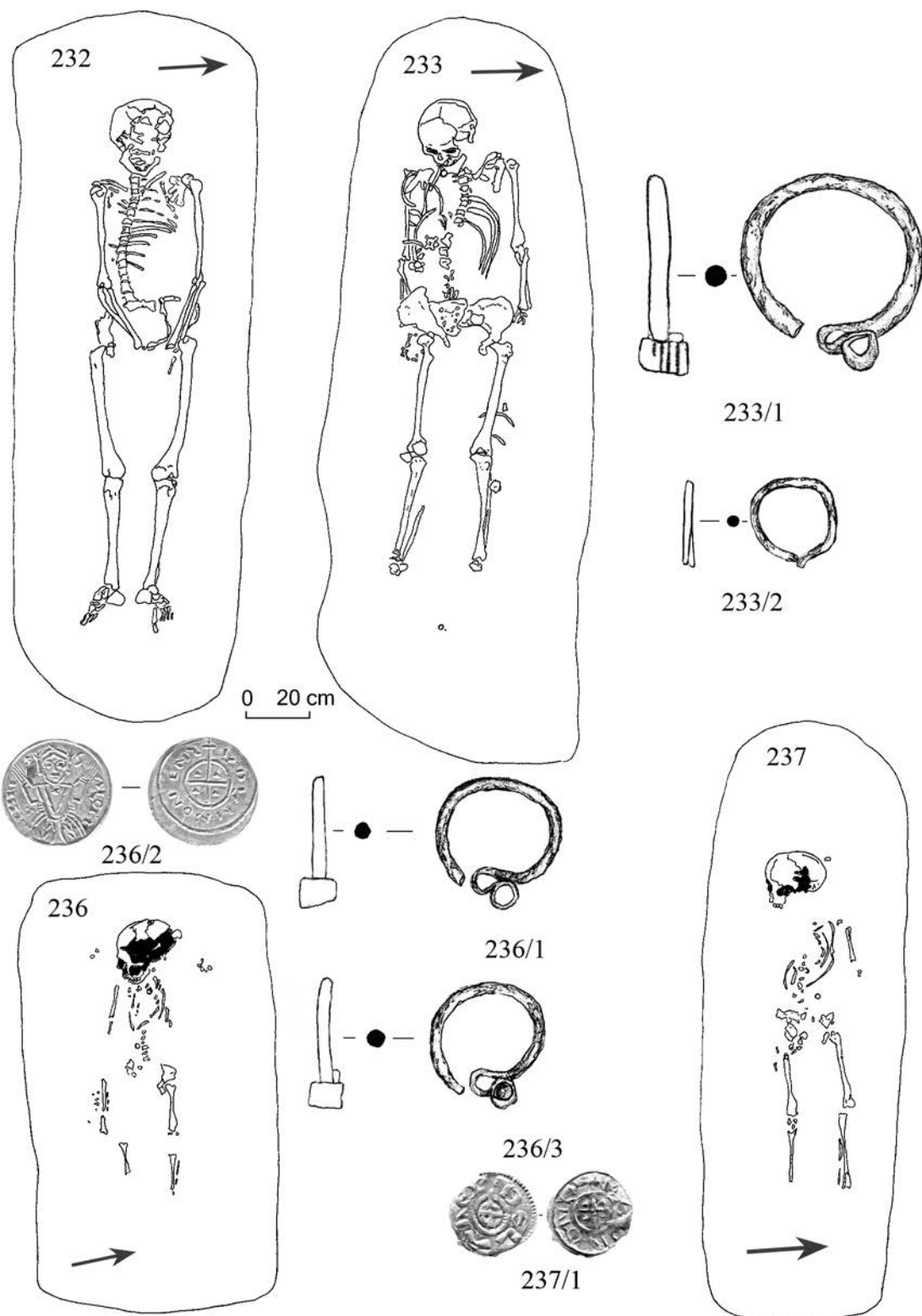
Nyíregyháza–Felsősim 215–218., 221–222. sír

Plate III

Nyíregyháza–Felsősim, graves 215–218, 221–222



IV. tábla
 Nyíregyháza-Felsősimahatárától 223–224., 227–228. sír
Plate IV
 Nyíregyháza-Felsősimahatárától, graves 223–224., 227–228

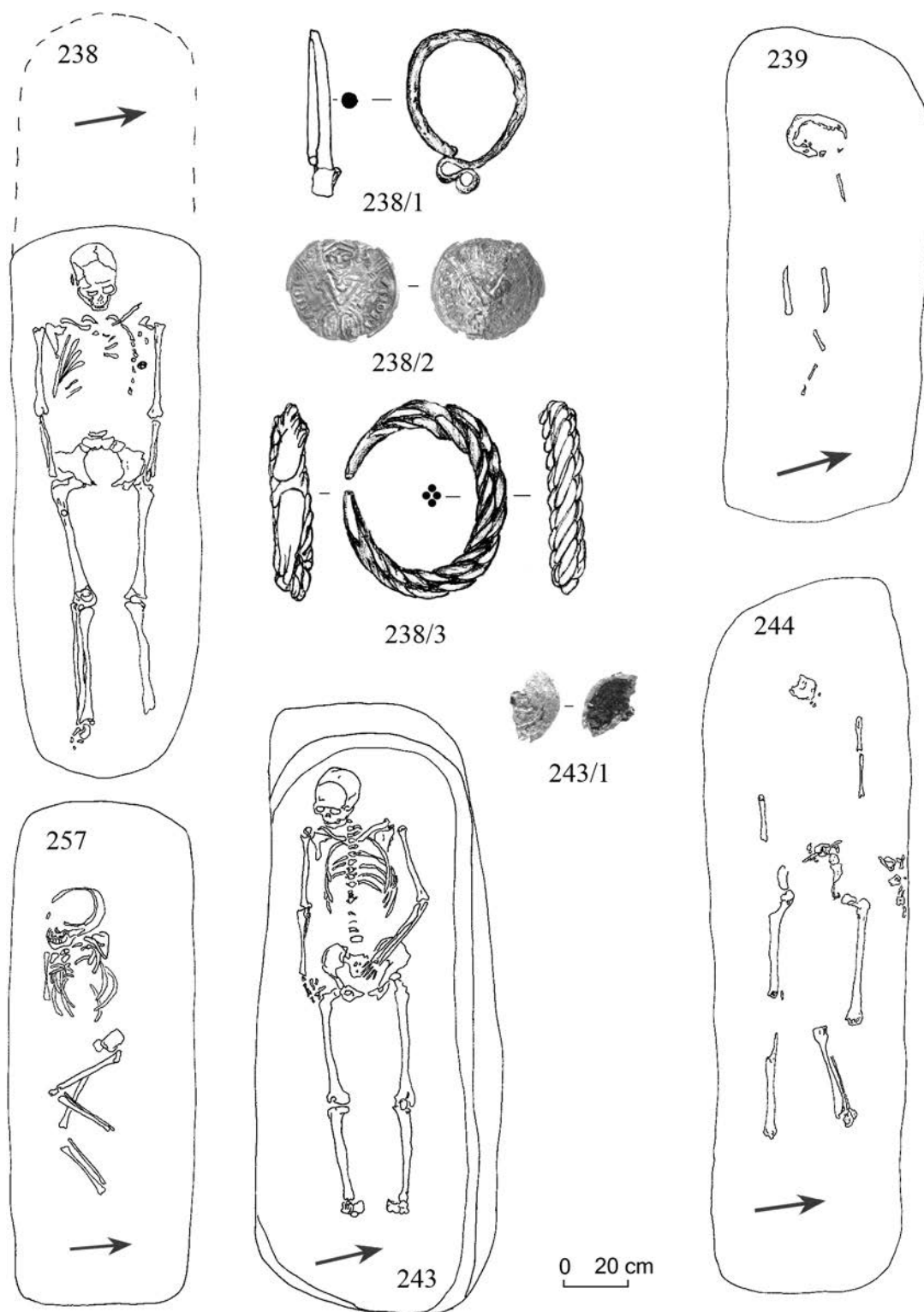


V. tábla

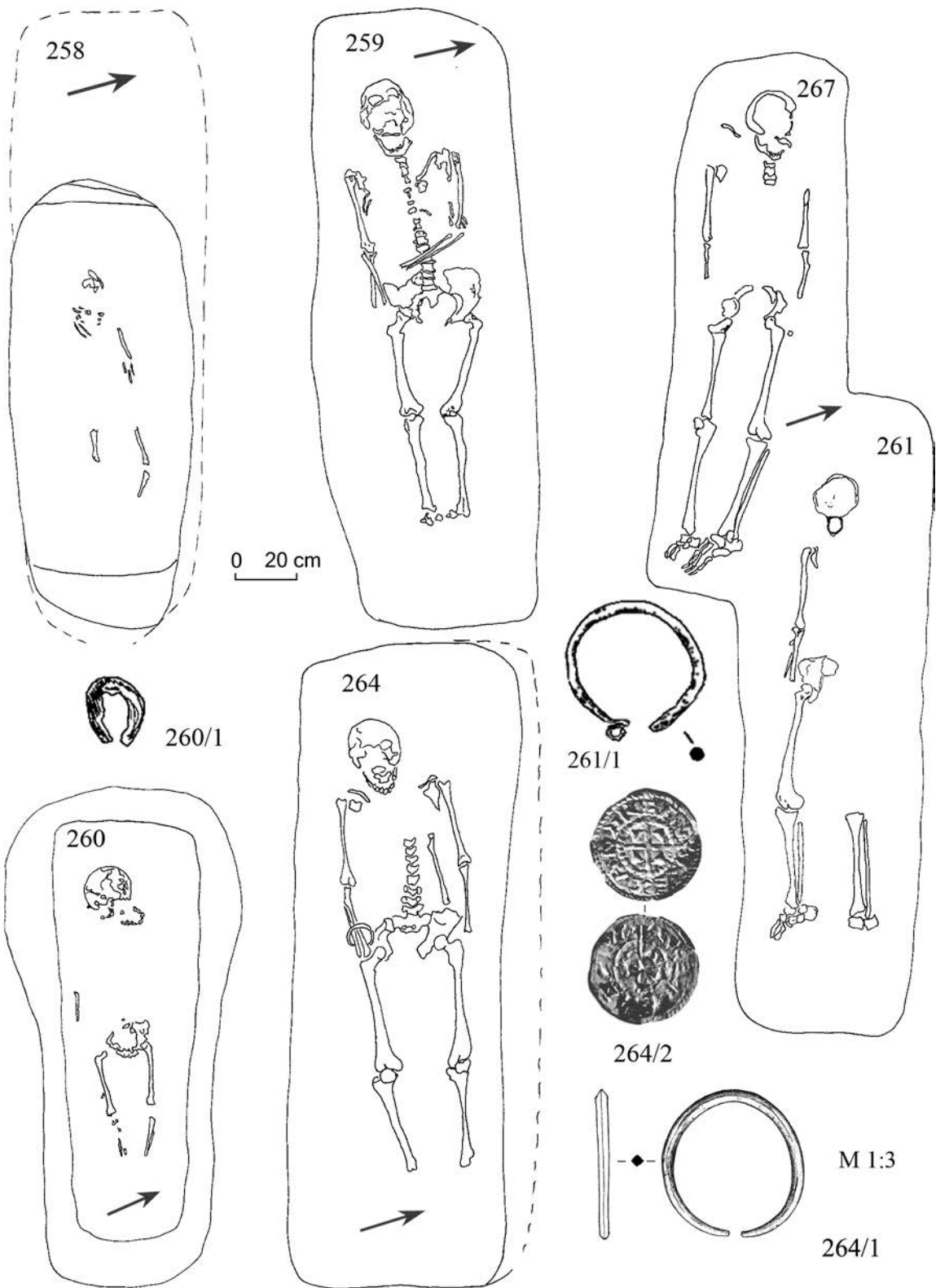
Nyíregyháza–Felsősimánál 232–233., 236–237. sír

Plate V

Nyíregyháza–Felsősimánál, graves 232–233, 236–237



VI. tábla
 Nyíregyháza-Felsősima 238-239., 243-244., 257. sír
Plate VI
 Nyíregyháza-Felsősima, graves 238-239, 243-244, 257

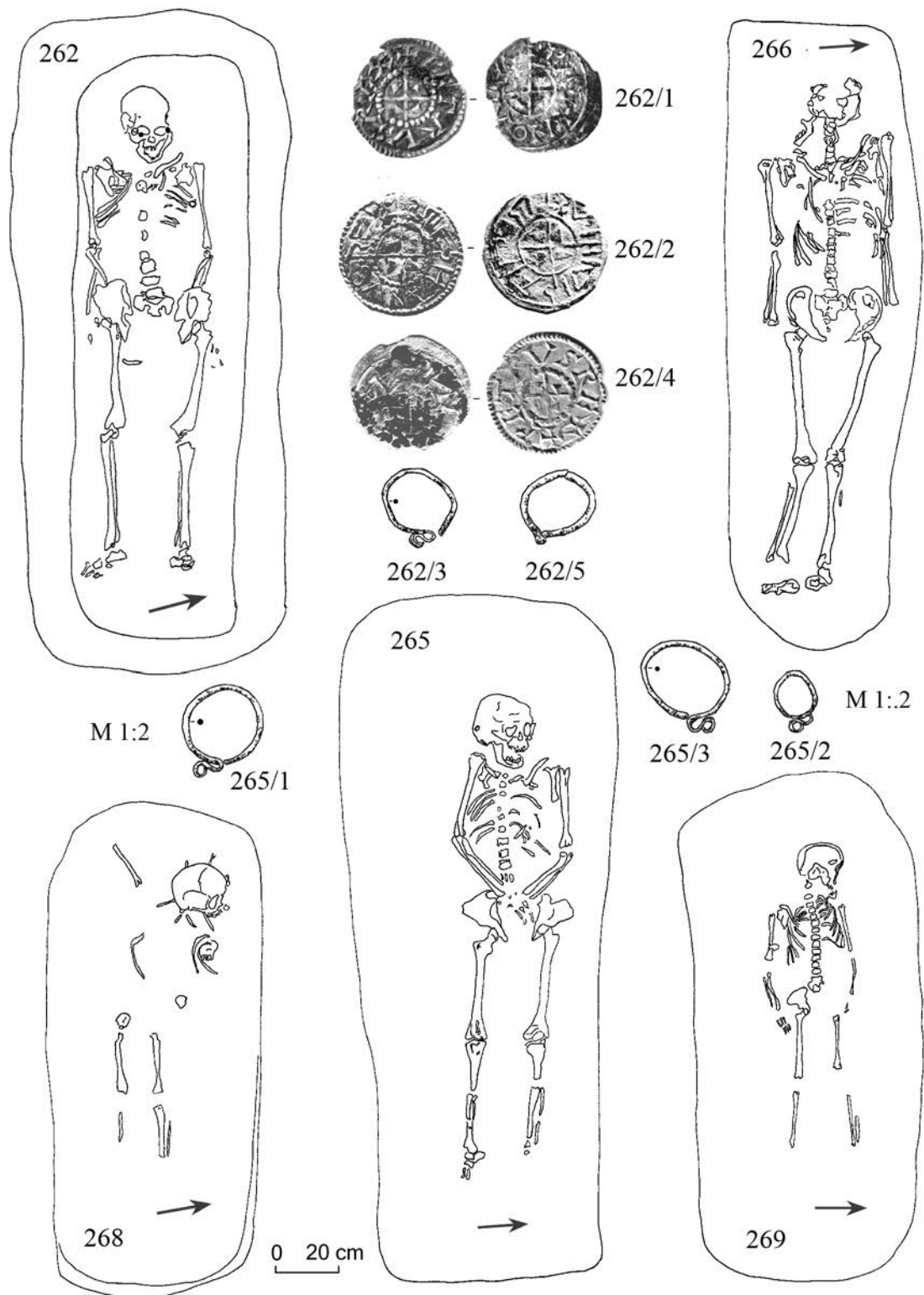


VII. tábla

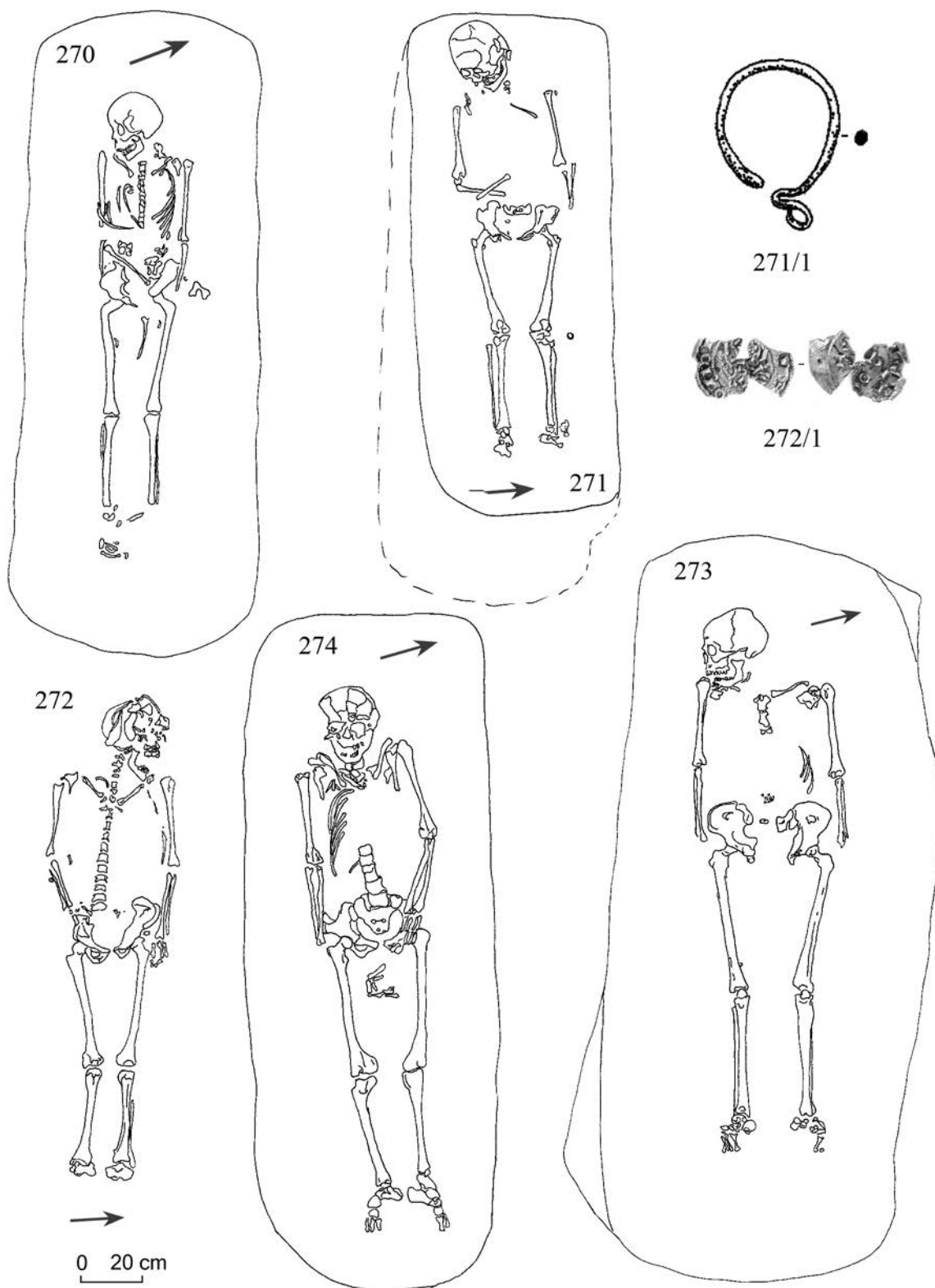
Nyíregyháza–Felsősimi 258–261., 264., 267. sír

Plate VII

Nyíregyháza–Felsősimi, graves 258–261, 264, 267



VIII. tábla
 Nyíregyháza–Felsősimahatárától 262., 265–266., 268–269. sír
Plate VIII
 Nyíregyháza–Felsősimahatárától, graves 262, 265–266, 268–269

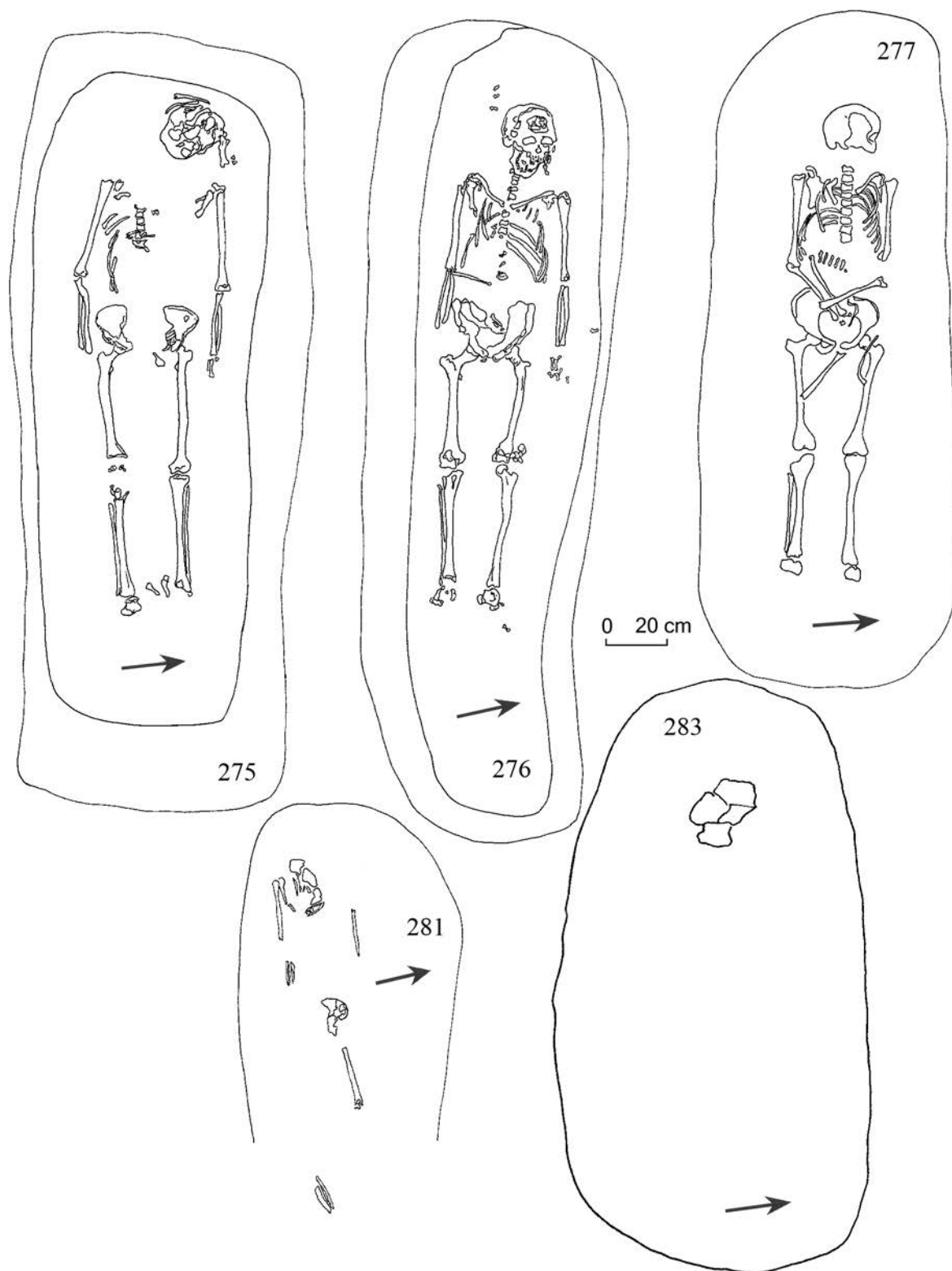


IX. tábla

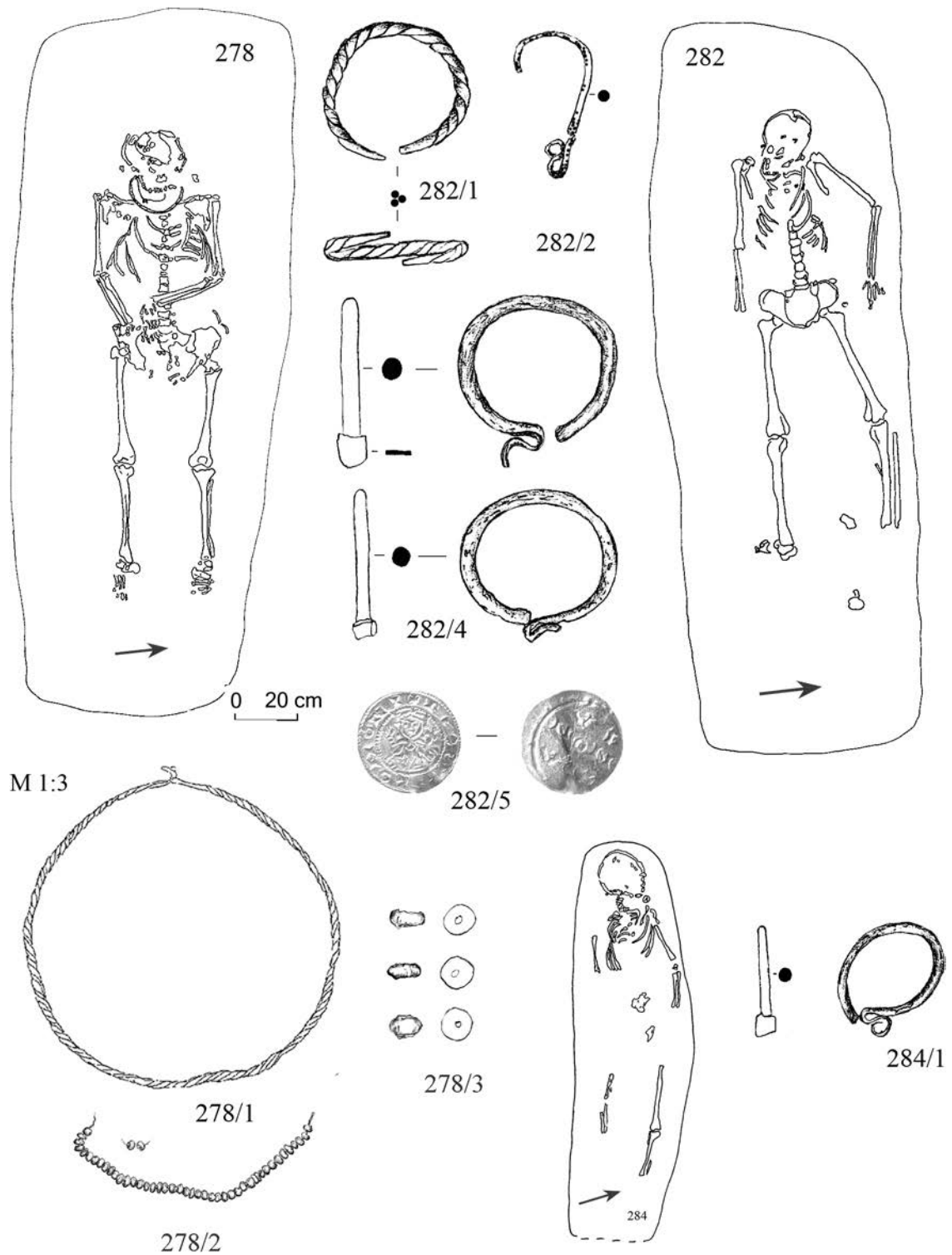
Nyíregyháza–Felsősimi 270–274. sír

Plate IX

Nyíregyháza–Felsősimi, graves 270–274



X. tábla
Nyíregyháza–Felsősimai 275–277., 281., 283. sír
Plate X
Nyíregyháza–Felsősimai, graves 275–277, 281, 283

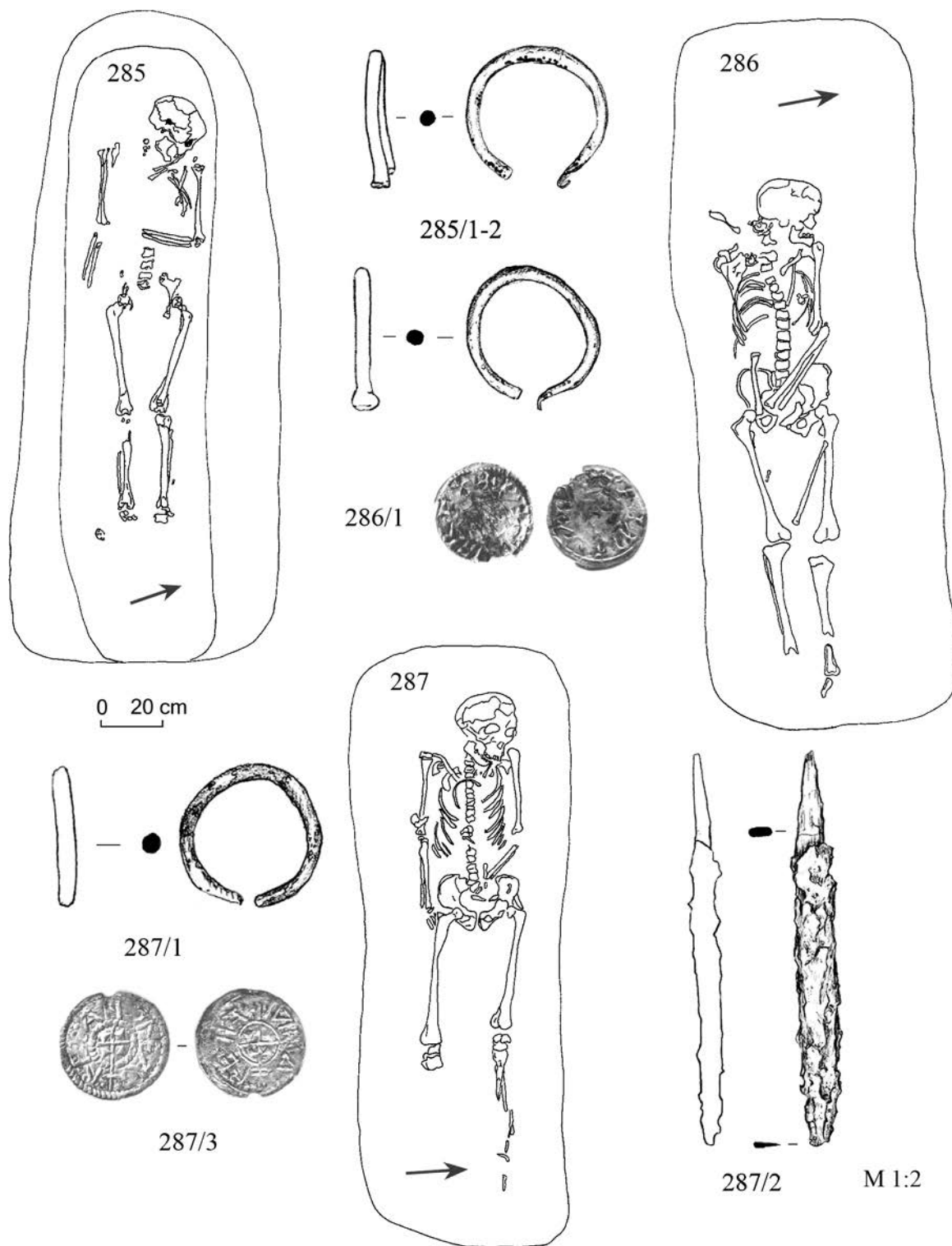


XI. tábla

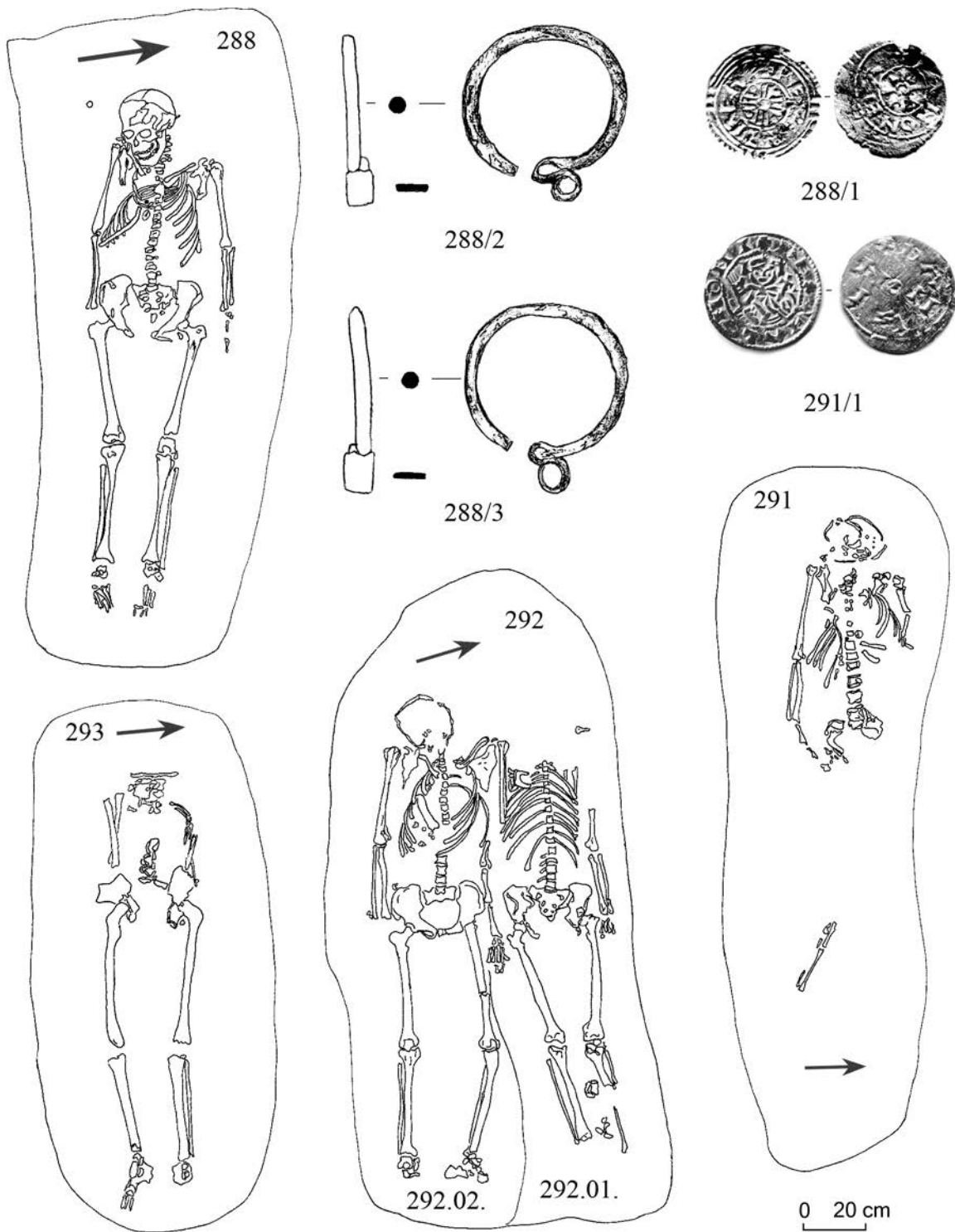
Nyíregyháza–Felsősim 278., 282., 284 sír

Plate XI

Nyíregyháza–Felsősim, graves 278, 282, 284



XII. tábla
 Nyíregyháza–Felsősimai 285–287. sír
Plate XII
 Nyíregyháza–Felsősimai, graves 285–287

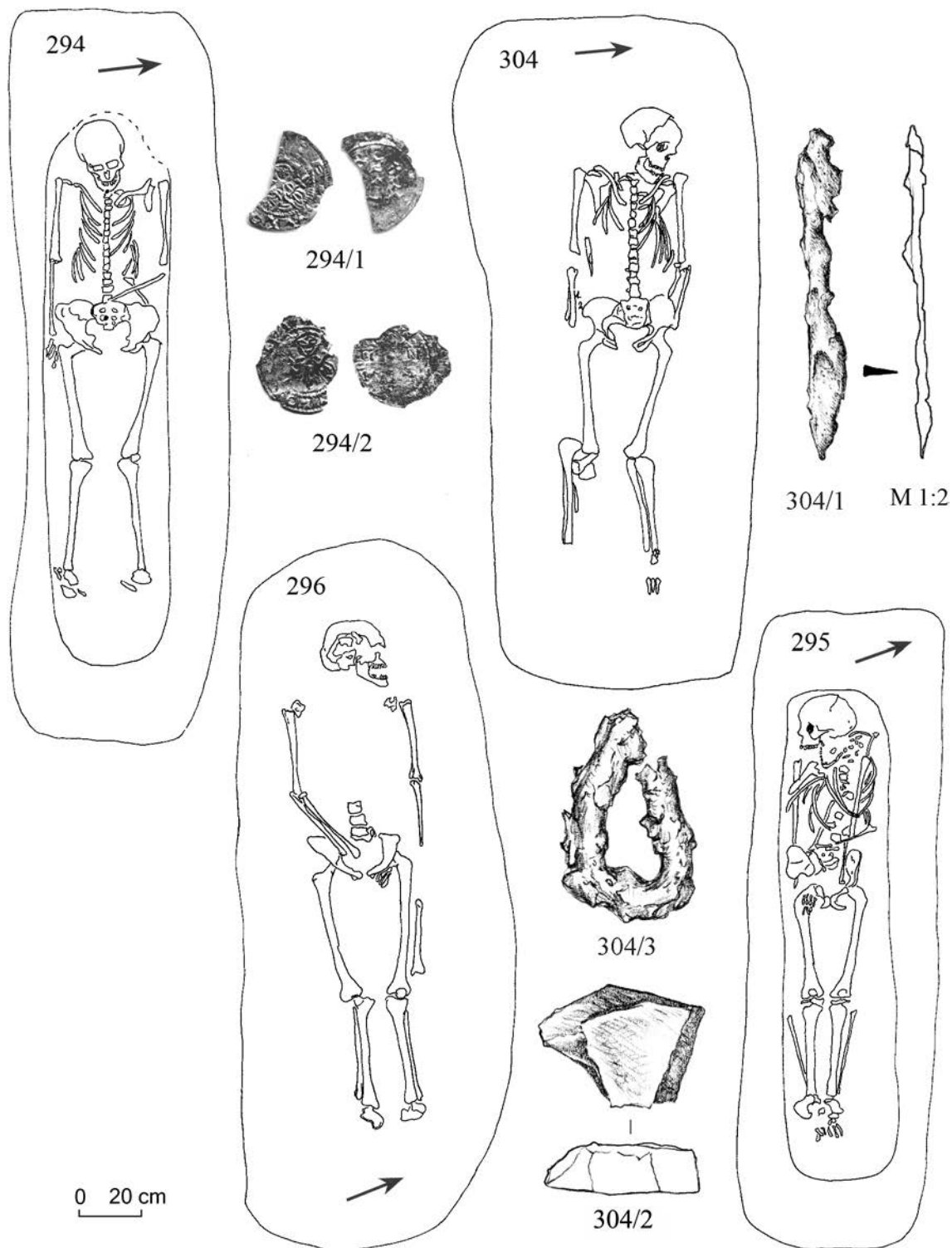


XIII. tábla

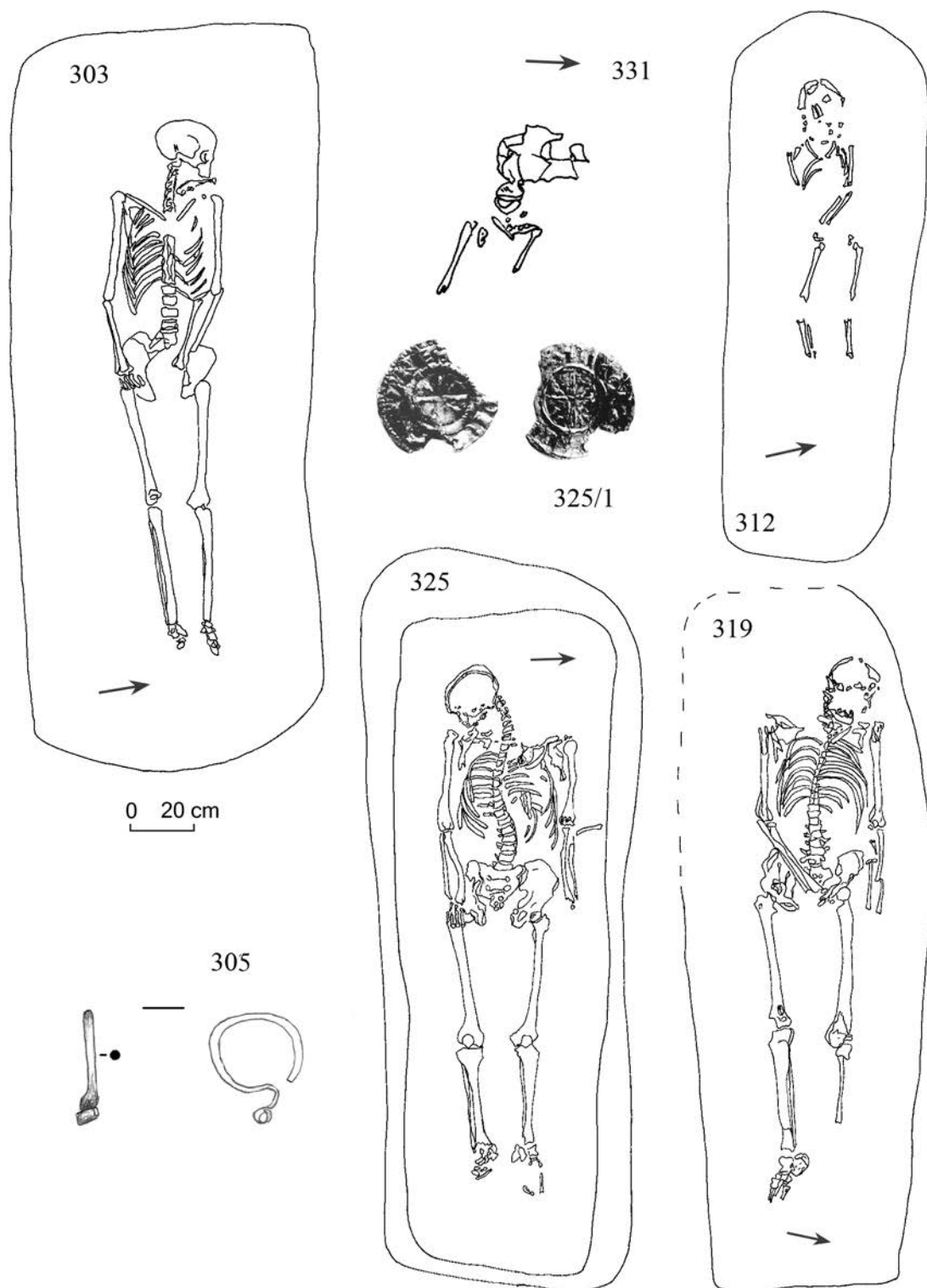
Nyíregyháza–Felsősimánál 288., 291–293. sír

Plate XIII

Nyíregyháza–Felsősimánál, graves 288, 291–293



XIV. tábla
Nyíregyháza–Felsősima 294–296., 304. sír
Plate XIV
Nyíregyháza–Felsősima, graves 294–296, 304

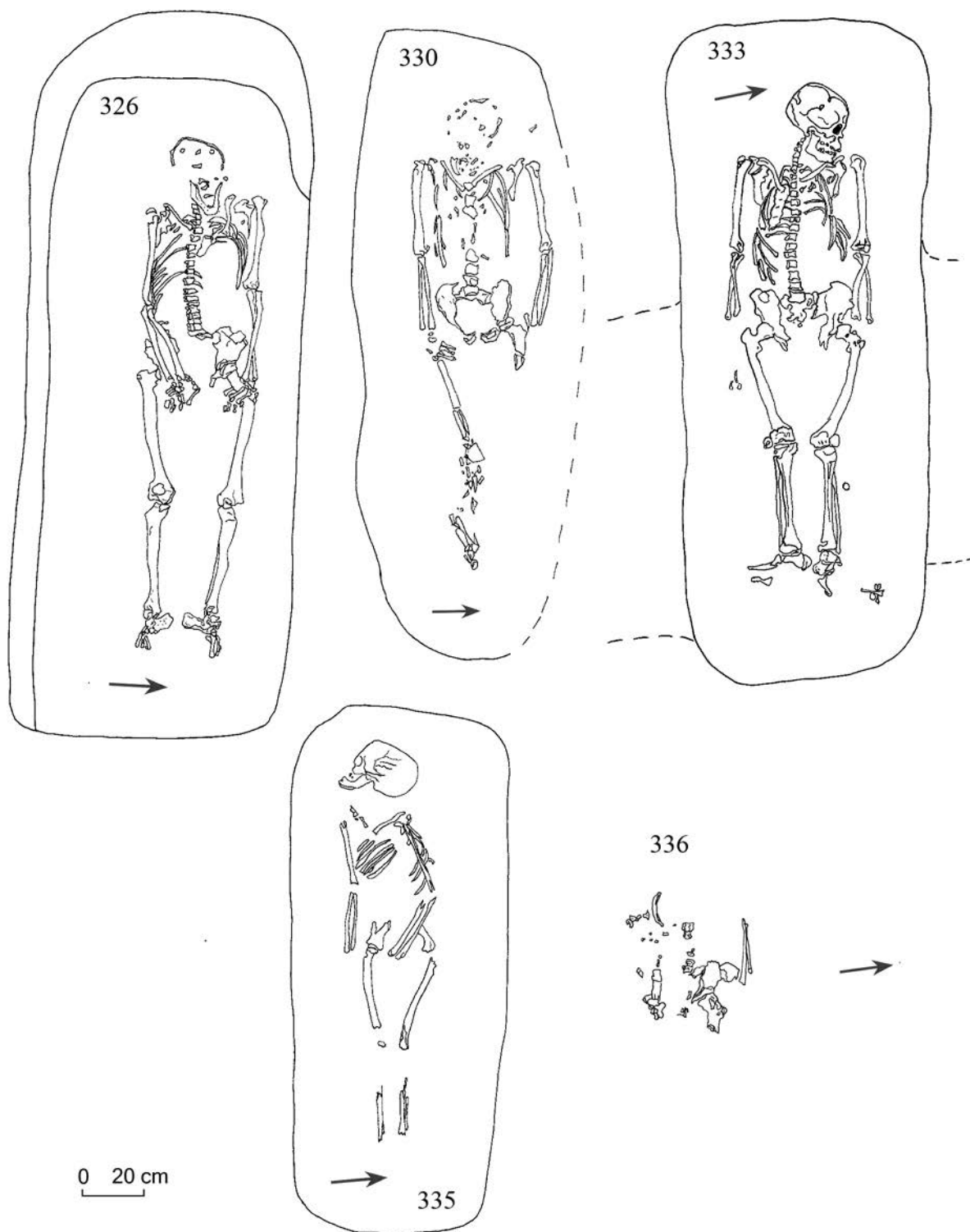


XV. tábla

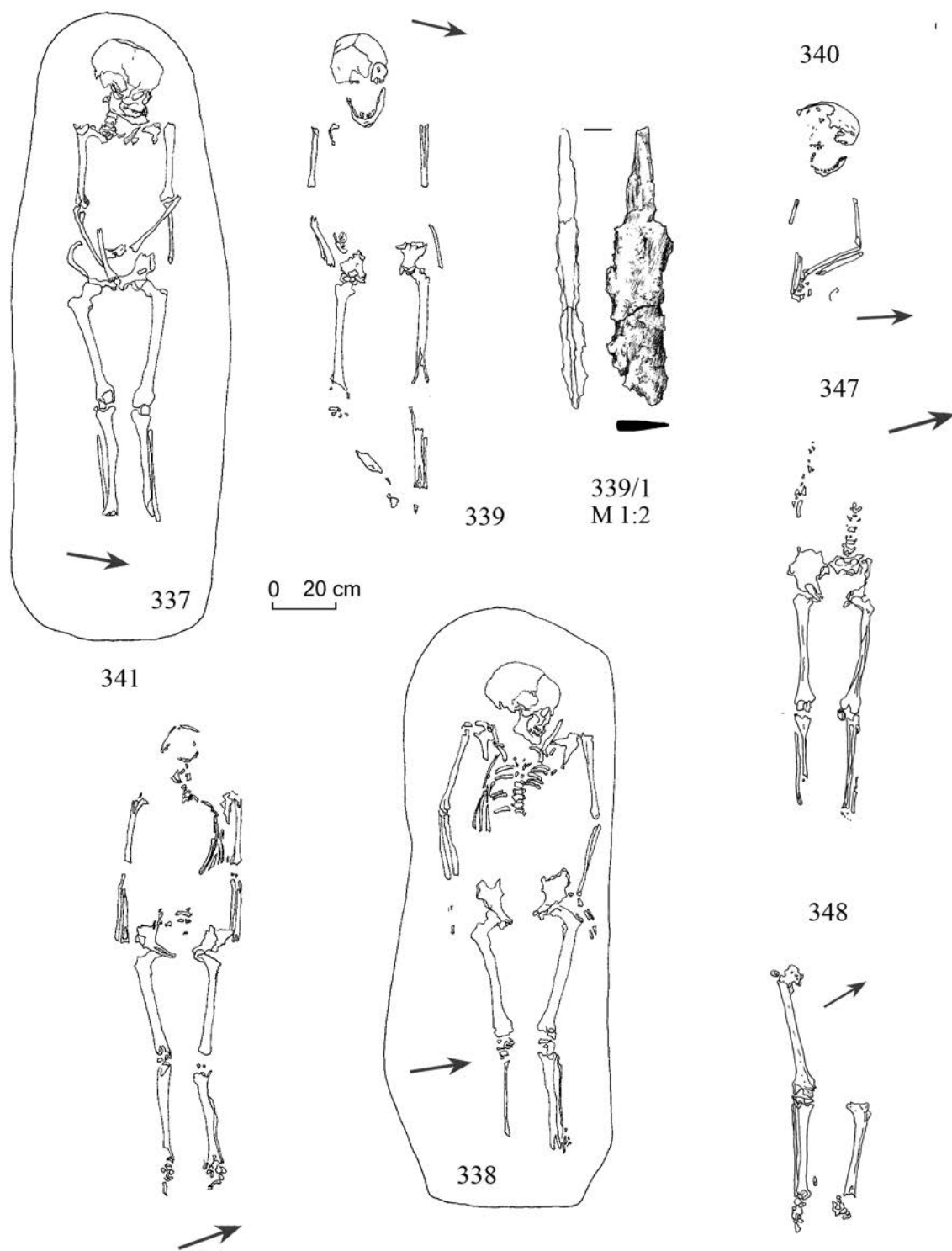
Nyíregyháza–Felsősim 303., 312., 319., 325., 331. sír

Plate XV

Nyíregyháza–Felsősim, graves 303, 312, 319, 325, 331



XVI. tábla
Nyíregyháza–Felsősimai 326., 330., 333., 335–336. sír
Plate XVI
Nyíregyháza–Felsősimai, graves 326, 330, 333, 335–336

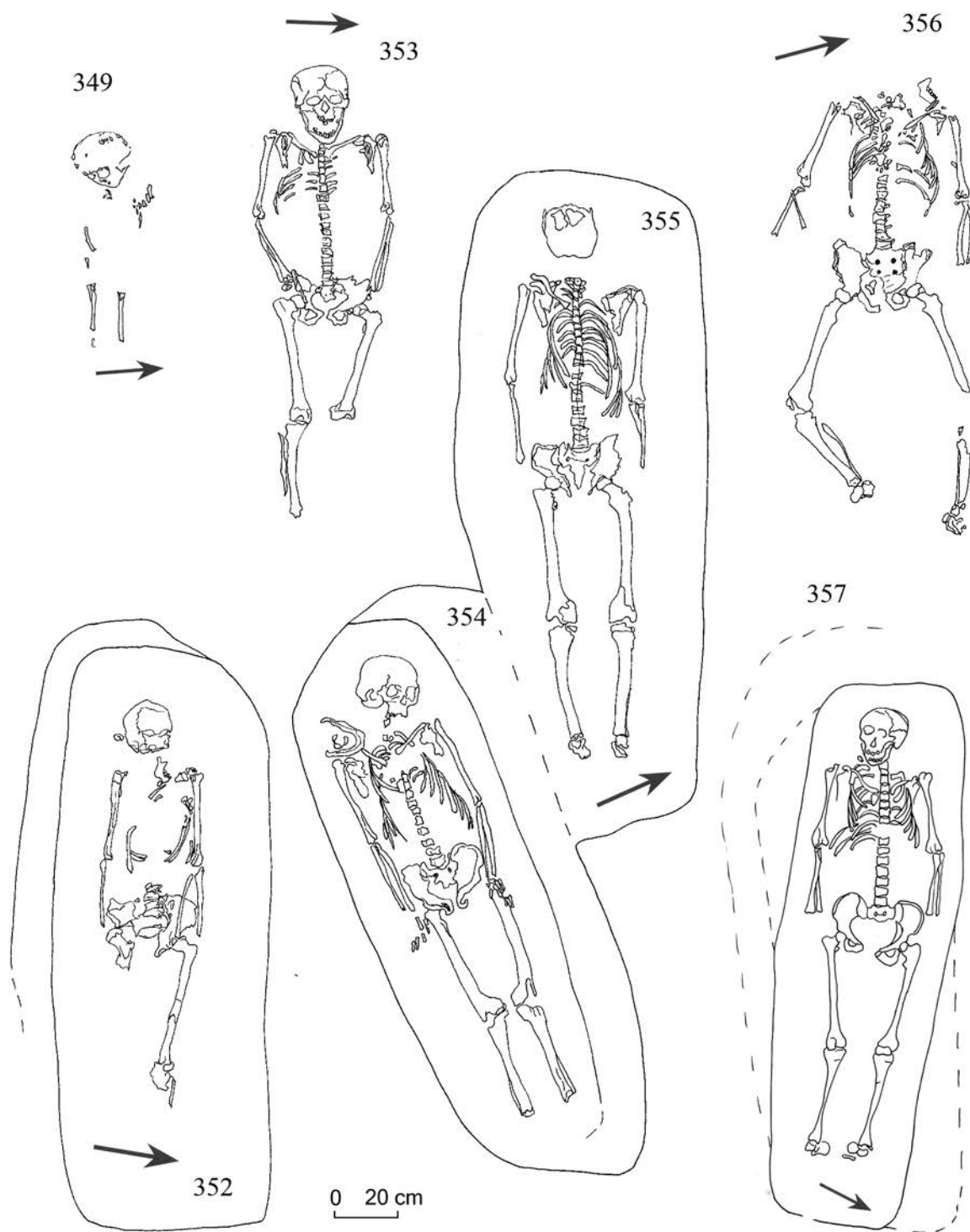


XVII. tábla

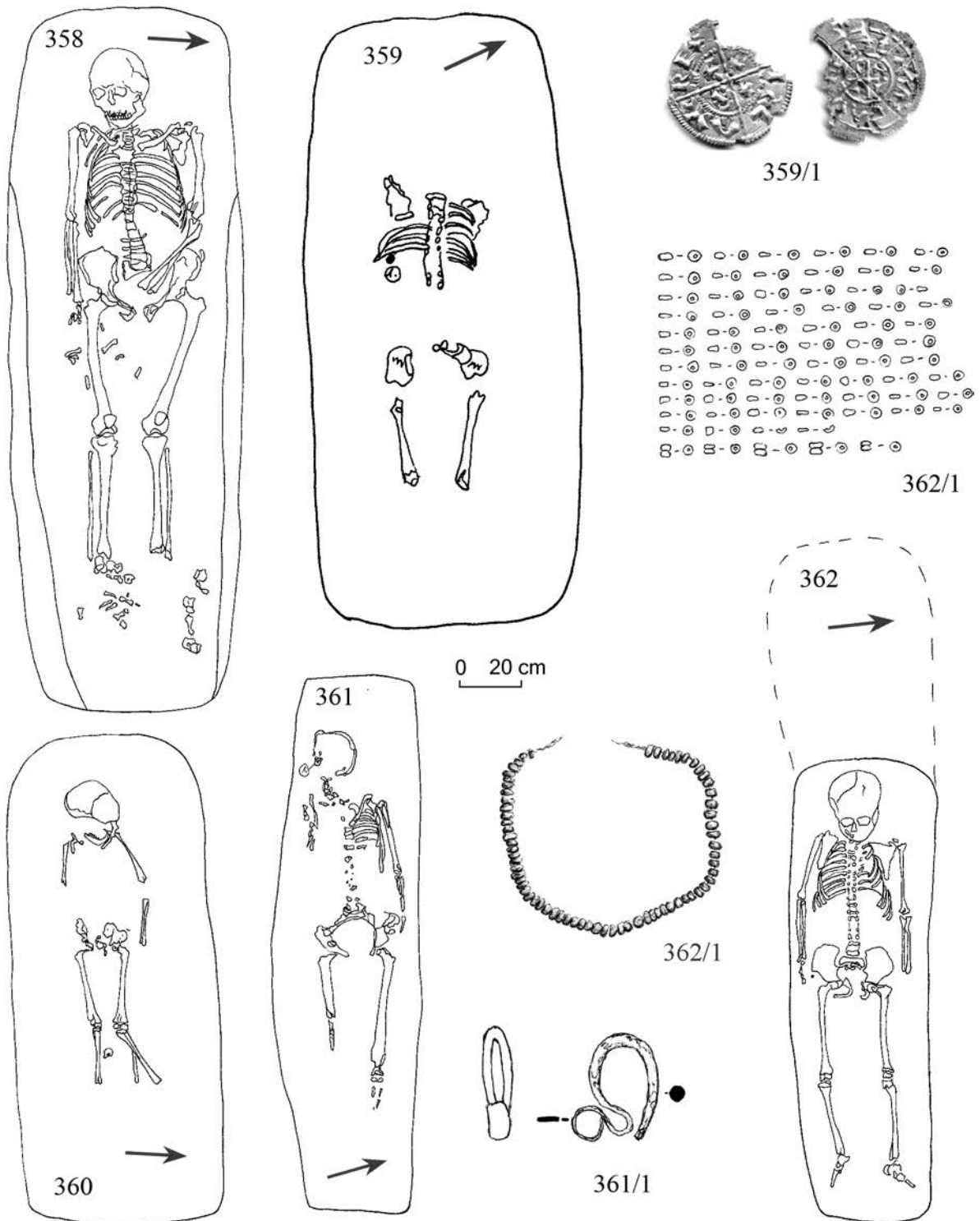
Nyíregyháza–Felsősim 337–341., 347–348. sír

Plate XVII

Nyíregyháza–Felsősim, graves 337–341, 347–348



XVIII. tábla
Nyíregyháza–Felsősimai 349., 352–357. sír
Plate XVIII
Nyíregyháza–Felsősimai, graves 349, 352–357

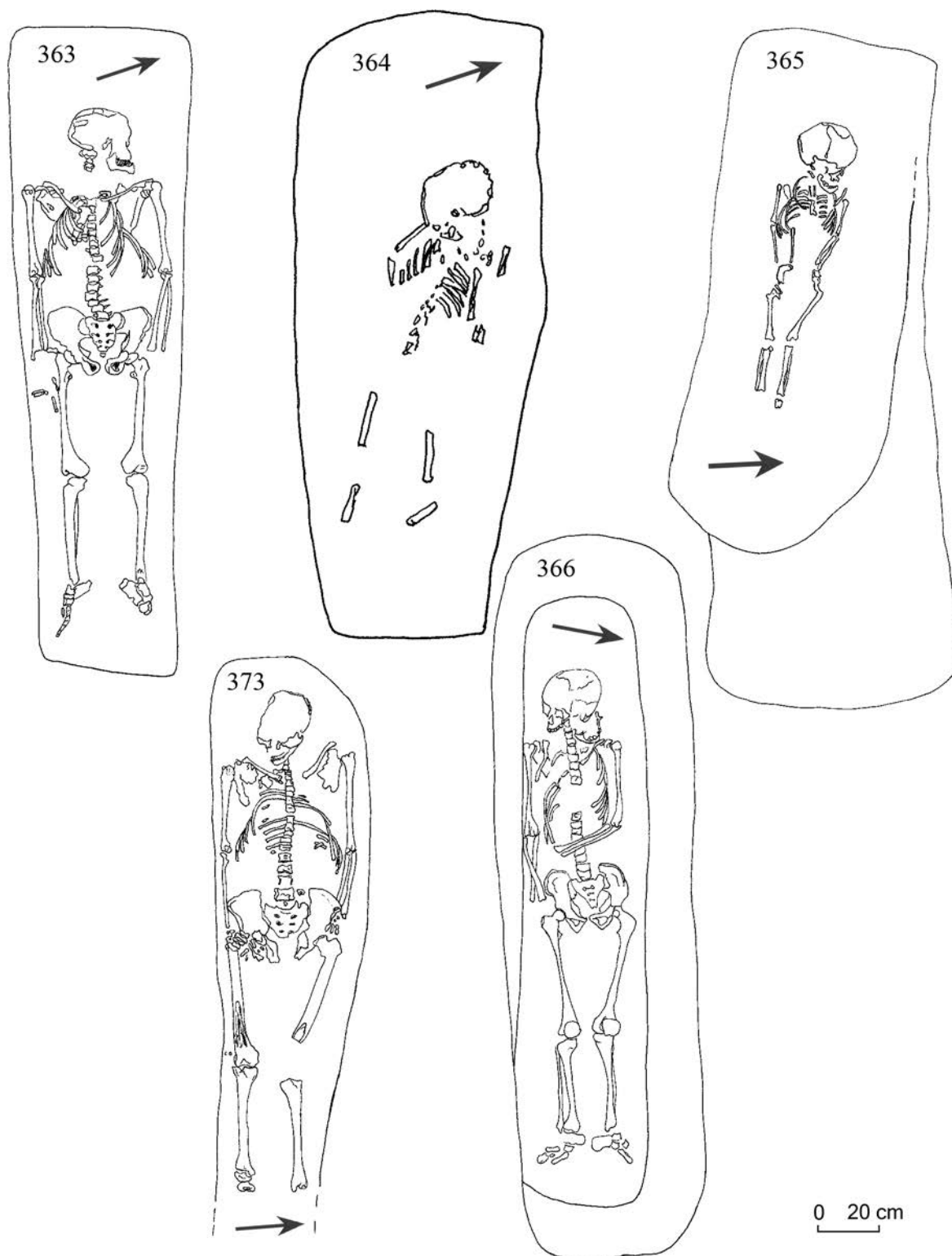


XIX. tábla

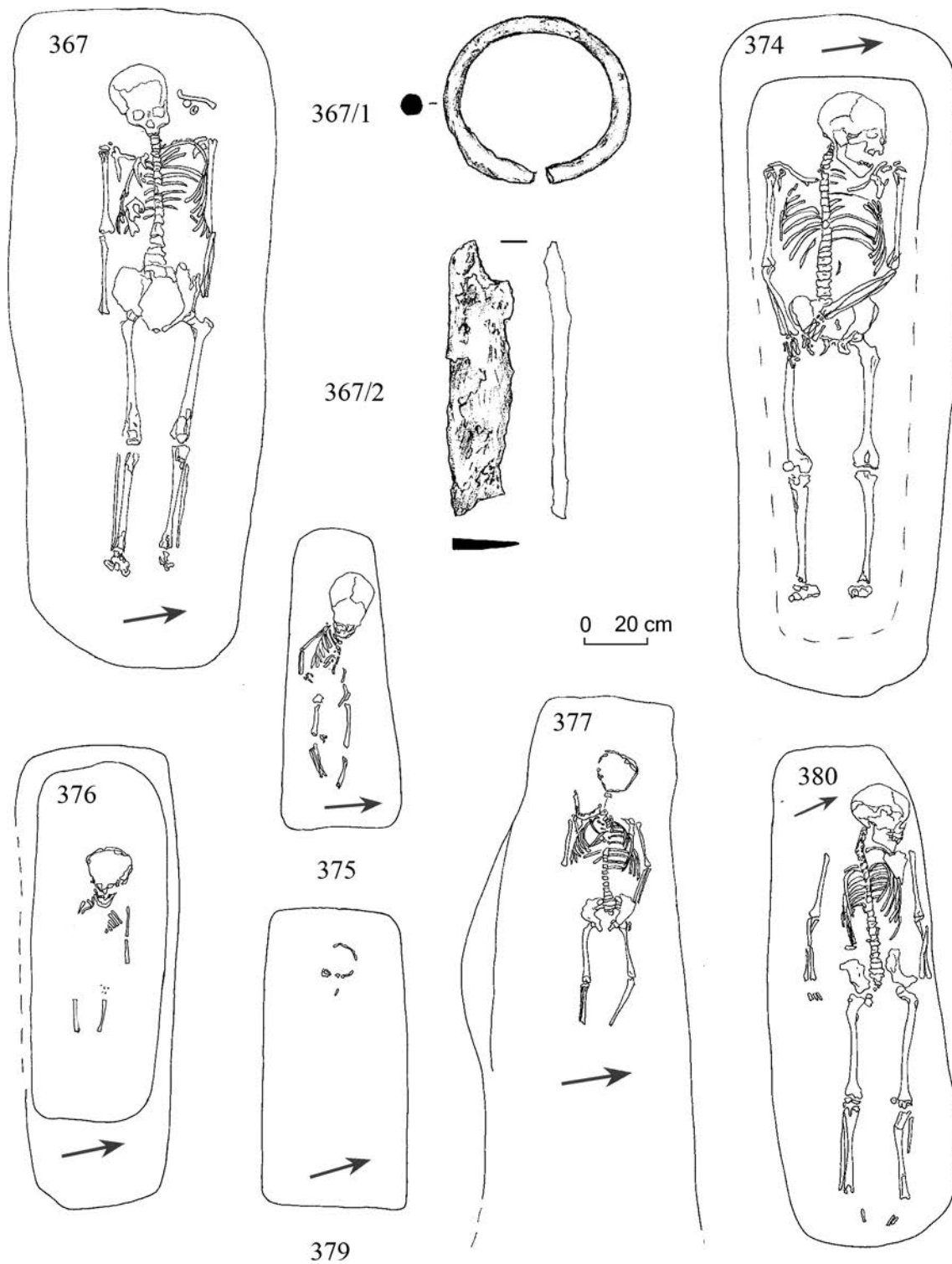
Nyíregyháza–Felsősimi 358–362. sír

Plate XIX

Nyíregyháza–Felsősimi, graves 358–362



XX. tábla
Nyíregyháza–Felsősimai 363–366., 373 sír
Plate XX
Nyíregyháza–Felsősimai, graves 363–366, 373

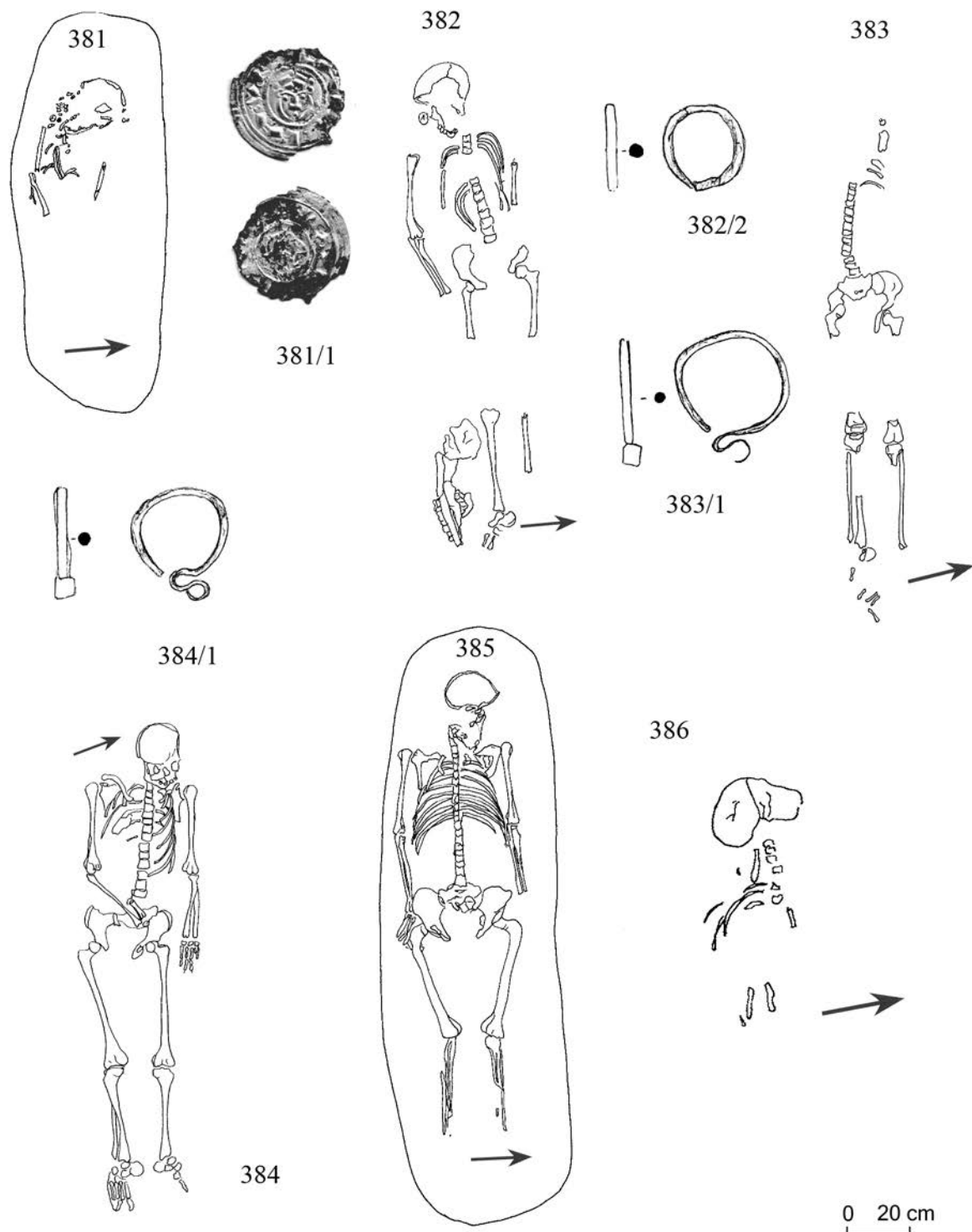


XXI. tábla

Nyíregyháza–Felsősimi 367., 374–377., 379–380 sír

Plate XXI

Nyíregyháza–Felsősimi, graves 367, 374–377, 379–380



XXII. tábla
 Nyíregyháza–Felsősimai 381–386. sír
Plate XXII
 Nyíregyháza–Felsősimai, graves 381–386